

तैत्तिरीय  
आरण्यकम्

## Colophon

This document was typeset using X<sub>Y</sub>TeX, and uses the Sanskrit 2003 font extensively. It also uses several TeX macros designed by H. L. Prasād. Practically all the encoding was done with the help of Ajit Krishnan's mudgala IME (<http://www.aupasana.com/>).

## Acknowledgements

The initial ITRANS encodings of some of these texts were obtained from <http://sanskritdocuments.org/> and <https://sa.wikisource.org/>. Thanks are also due to Ulrich Stiehl (<http://sanskritweb.de/>) for hosting a wonderful resource for Yajur Veda, and also generously sharing the original Kathaka texts edited by Subramania Sarma. See also <http://stotrasamhita.github.io/about/>

FOR PERSONAL USE ONLY  
NOT FOR COMMERCIAL PRINTING/DISTRIBUTION

## अनुक्रमणिका

तैत्तिरीय आरण्यकम्	1
प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः . . . . .	1
द्वितीयः प्रश्नः . . . . .	32
तृतीयः प्रश्नः . . . . .	45
चतुर्थः प्रश्नः . . . . .	58
कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम्	80
प्रथमः प्रश्नः . . . . .	80
द्वितीयः प्रश्नः . . . . .	91
तृतीयः प्रश्नः . . . . .	105



## ॥ तैत्तिरीय आरण्यकम् ॥

### ॥ प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः ॥

ॐ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः।  
स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ संस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति  
न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो  
अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु॥ ॐ शान्तिः शान्तिः  
शान्तिः॥

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः।  
स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ संस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति  
न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो  
अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु। आपमापामपः सर्वाः।  
अस्मादस्मादितोऽमुतः॥ १ ॥

अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सह सञ्चस्करद्विया। वाय्वश्चा रश्मिपतयः।  
मरीच्यात्मानो अद्रुहः। देवीर्भुवनसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुत।  
महानाग्नीर्महामानाः। महसो महसः स्वः। देवीः पर्जन्यसूवरीः।  
पुत्रवत्वाय मे सुत॥ २ ॥

अपाश्र्युष्णिमपा रक्षः। अपाश्र्युष्णिमपारघम्। अपाग्न्यामपं  
चावर्तिम्। अपदेवीरितो हित। वज्रं देवीरजीताꣳश्च। भुवनं  
देवसूवरीः। आदित्यानदितिं देवीम्। योनिनोर्ध्वमुदीषत। शिवा  
नः शन्तमा भवन्तु। दिव्या आप ओषधयः। सुमृडीका सरस्वति।  
मा ते व्योम सन्दृशि॥ ३ ॥

[१]

स्मृतिः प्रत्यक्षमैतिह्यम्। अनुमानश्चतुष्टयम्। एतैरादित्यमण्डलम्।  
सर्वैरेव विधास्यते। सूर्यो मरीचिमादत्ते। सर्वस्माद्भुवनादधि।  
तस्याः पाकविशेषेण। स्मृतं कालविशेषणम्। नदीव  
प्रभवात्काचित्। अक्षय्यात्स्यन्दते यथा ॥ ४ ॥

तां नद्योऽभि समायन्ति। सौरुः सती न निवर्तते। एवं  
नानासमुत्थानाः। कालाः संवत्सरः श्रिताः। अणुशश्च  
महेशश्च। सर्वे समवयन्त्रितम्। सतैः सर्वैः समाविष्टः। ऊरुः सन्न  
निवर्तते। अधिसंवत्सरं विद्यात्। तदेव लक्षणे ॥ ५ ॥

अणुभिश्च महद्भिश्च। समारूढः प्रदृश्यते। संवत्सरः प्रत्यक्षेण।  
नाधिसत्वः प्रदृश्यते। पटरो विक्लिधः पिङ्गः। एतद्वरुणलक्षणम्।  
यत्रैतदुपदृश्यते। सहस्रं तत्र नीयते। एकः हि शिरो नाना मुखे।  
कृत्स्नं तद्वतुलक्षणम् ॥ ६ ॥

उभयतः सप्तैन्द्रियाणि। जल्पितं त्वेव दिह्यते। शुक्लकृष्णे  
संवत्सरस्य। दक्षिणवामयोः पार्श्वयोः। तस्यैषा भवति। शुक्रं ते  
अन्यद्यजतं ते अन्यत्। विषुरूपे अहनी द्यौरिवासि। विश्वा हि  
माया अवासि स्वधावः। भद्रा ते पूषन्निह रातिरस्त्विति। नात्र  
भुवनम्। न पूषा। न पशवः। नऽऽदित्यः संवत्सर एव प्रत्यक्षेण  
प्रियतमं विद्यात्। एतद्वै संवत्सरस्य प्रियतमं रूपम्। योऽस्य  
महानर्थ उत्पत्स्यमानो भवति। इदं पुण्यं कुरुष्वेति। तमाहरणं  
दद्यात् ॥ ७ ॥

[२]

साकञ्जानां सप्तथमाहुरेकजम्। षडुद्यमा ऋषयो देवजा इति।  
 तेषामिष्टानि विहितानि धामशः। स्थात्रे रैजन्ते विकृतानि  
 रूपशः। को नु मर्या अमिथितः। सखा सखायमब्रवीत्। जहाको  
 अस्मदीषते। यस्तित्याज सखिविदः सखायम्। न तस्य वाच्यपि  
 भागो अस्ति। यदीः शृणोत्यलकः शृणोति ॥ ८ ॥

न हि प्रवेद सुकृतस्य पन्थामिति। ऋतुरऋतुना नुद्यमानः।  
 विननादाभिधावः। षष्टिश्च त्रिंशका वल्गाः। शुक्लकृष्णौ च  
 षाष्टिकौ। सारागवस्त्रैर्जरदक्षः। वसन्तो वसुभिः सह। संवत्सरस्य  
 सवितुः। प्रैषकृत्प्रथमः स्मृतः। अमूनादयतेत्यन्यान् ॥ ९ ॥

अमूञ्श्च परिरक्षतः। एता वाचः प्रयुज्यन्ते। यत्रैतदुपदृश्यते।  
 एतदेव विजानीयात्। प्रमाणं कालपर्यये। विशेषणं तु वक्ष्यामः।  
 ऋतूनां तन्निबोधत। शुक्लवासा रुद्रगणः। ग्रीष्मेणऽऽवर्तते सह।  
 निजहन् पृथिवीः सर्वाम् ॥ १० ॥

ज्योतिषाऽप्रतिख्येन सः। विश्वरूपाणि वासांसि। आदित्यानां  
 निबोधत। संवत्सरीणं कर्मफलम्। वर्षाभिर्ददताः सह। अदुःखो  
 दुःखचक्षुरिव। तद्माऽऽपीत इव दृश्यते। शीतेनाव्यथयन्निव।  
 रुरुदक्ष इव दृश्यते। ह्लादयते ज्वलतश्चैव। शाम्यतश्चास्य चक्षुषी।  
 या वै प्रजा भ्रंश्यन्ते। संवत्सरात्ता भ्रंश्यन्ते। याः प्रतितिष्ठन्ति।  
 संवत्सरे ताः प्रतितिष्ठन्ति। वर्षाभ्य इत्यर्थः ॥ ११ ॥

[३]

अक्षिदुःखोत्थितस्यैव। विप्रसन्ने कनीनिके। आङ्गे चाद्र्गणं नास्ति।  
 ऋभूणां तन्निबोधत। कनकाभानि वासांसि। अहतानि निबोधत।

अन्नमश्नीत मृज्मीत। अहं वो जीवनप्रदः। एता वाचः प्रयुज्यन्ते।  
शरद्यत्रोपदृश्यते ॥ १२ ॥

अभिधून्वन्तोऽभिघ्नन्त इव। वातवन्तो मरुद्गणाः। अमुतो  
जेतुमिषुमुखमिव। सन्नद्धाः सह ददृशे ह। अपध्वस्तैर्वस्तिवर्णैरिव।  
विशिखासः कपर्दिनः। अक्रुद्धस्य योत्स्यमानस्य। क्रुद्धस्यैव  
लोहिनी। हेमतश्चक्षुषी विद्यात्। अक्षण्योः क्षिपणोरिव ॥ १३ ॥

दुर्भिक्षं देवल्लोकेषु। मनूनामुदकं गृहे। एता वाचः प्रवदन्तीः।  
वैद्युतो यान्ति शैशिरीः। ता अग्निः पवमना अन्वैक्षत। इह  
जीविकामपरिपश्यन्। तस्यैषा भवति। इहेहवः स्वतपसः। मरुतः  
सूर्यत्वचः। शर्म सप्रथा आवृणो ॥ १४ ॥

[४]

अतिताम्राणि वासांसि। अष्टिवज्रिशतघ्नि च। विश्वे देवा  
विप्रहरन्ति। अग्निजिह्वा असश्चत। नैव देवो न मर्त्यः। न राजा  
वरुणो विभुः। नाग्निर्नेन्द्रो न पवमानः। मातृक्चन विद्यते।  
दिव्यस्यैका धनुरार्लिः। पृथिव्यामपरा श्रिता ॥ १५ ॥

तस्येन्द्रो वज्रिरूपेण। धनुर्ज्यामछिनत्स्वयम्। तदिन्द्रधनुरित्यज्यम्।  
अभ्रवर्णेषु चक्षते। एतदेव शंयोर्बार्हस्पत्यस्य। एतद्रुद्रस्य धनुः।  
रुद्रस्य त्वेव धनुरार्लिः। शिर उत्पिपेष। स प्रवर्ग्योऽभवत्।  
तस्माद्यः सप्रवर्ग्येण यज्ञेन यजते। रुद्रस्य स शिरः प्रतिदधाति।  
नैनं रुद्र आरुको भवति। य एवं वेद ॥ १६ ॥

[५]



अत्यूर्ध्वाक्षोऽतिरश्चात्। शिशिरः प्रदृश्यते। नैव रूपं न  
वासांसि। न चक्षुः प्रतिदृश्यते। अन्योन्यं तु न हिङ्स्तातः।  
सतस्तद्देवलक्षणम्। लोहितोऽक्षिण शारशीर्ष्णिः। सूर्यस्योदयनं  
प्रति। त्वं करोषि न्यञ्जलिकाम्। त्वं करोषि निजानुकाम्॥ १७॥

निजानुका मे न्यञ्जलिका। अमी वाचमुपासतामिति। तस्मै सर्व  
ऋतवो नमन्ते। मर्यादाकरत्वात्प्रपुरोधाम्। ब्राह्मणं आप्नोति।  
य एवं वेद। स खलु संवत्सर एतैः सेनानीभिः सह। इन्द्राय  
सर्वान्कामानभिवहति। स द्रप्सः। तस्यैषा भवति॥ १८॥

अवद्रप्सो अश्शुमतीमतिष्ठत्। इयानः कृष्णो दशभिः सहस्रैः।  
आवर्तमिन्द्रः शच्या धमन्तम्। उप्सुहि तं नृमणामथद्रामिति।  
एतयैवेन्द्रः सलावृक्या सह। असुरान् परिवृश्चति। पृथिव्यश्शुमती।  
तामन्ववस्थितः संवत्सरो दिवं च। नैवं विदुषाऽऽचार्यान्तेवासिनौ।  
अन्योन्यस्मै द्रुह्याताम्। यो द्रुह्यति। भ्रश्यते स्वर्गाल्लोकात्।  
इत्यृतुमण्डलानि। सूर्यमण्डलान्याख्यायिकाः। अत ऊर्ध्वं  
सनिर्वचनाः॥ १९॥

[६]

आरोगो भ्राजः पटरः पतङ्गः। स्वर्णरो ज्योतिषिमान् विभासः।  
ते अस्मै सर्वे दिवमातपन्ति। ऊर्जं दुहाना अनपस्फुरन्त इति।  
कश्यपोऽष्टमः। स महामेरुं न जहाति। तस्यैषा भवति। यत्ते शिल्पं  
कश्यप रोचनावत्। इन्द्रियावत्पुष्कलं चित्रभानु। यस्मिन्त्सूर्या  
अर्पिताः सप्त साकम्॥ २०॥

तस्मिन् राजानमधिविश्रयैममिति। ते अस्मै सर्वे कश्यपाज्यो-  
तिर्लभन्ते। तान्तसोमः कश्यपादधिनिर्द्धमति। भ्रस्ताकर्मकृदिवैवम्।  
प्राणो जीवानीन्द्रियजीवानि। सप्त शीर्षण्याः प्राणाः। सूर्या  
इत्याचार्याः। अपश्यमहमेतान्तसप्त सूर्यानि। पञ्चकर्णो  
वात्स्यायनः। सप्तकर्णश्च प्लाक्षिः ॥ २१ ॥

आनुश्रविक एव नौ कश्यप इति। उभौ वेदयिते। न हि शेकुमिव  
महामेरुं गन्तुम्। अपश्यमहमेत्सूर्यमण्डलं परिवर्तमानम्। गार्ग्यः  
प्राणत्रातः। गच्छन्त महामेरुम्। एकं चाजहतम्। भ्राजपटरपतङ्गा  
निहने। तिष्ठन्नातपन्ति। तस्मादिह तप्रितपाः ॥ २२ ॥

अमुत्रेतरे। तस्मादिहातप्रितपाः। तेषामेषा भवति। सप्त सूर्या  
दिवमनुप्रविष्टाः। तानन्वेति पथिभिर्दक्षिणावान्। ते अस्मै सर्वे  
घृतमातपन्ति। ऊर्जं दुहाना अनपस्फुरन्त इति। सप्तर्त्विजः सूर्या  
इत्याचार्याः। तेषामेषा भवति। सप्त दिशो नानासूर्याः ॥ २३ ॥

सप्त होतार ऋत्विजः। देवा आदित्या ये सप्त। तेभिः सोमाभीरक्षण  
इति। तदप्याम्नायः। दिग्भ्राज ऋतून् करोति। एतयैवावृता  
सहस्रसूर्यताया इति वैशम्पायनः। तस्यैषा भवति। यद्याव इन्द्र ते  
शतं शतं भूमीः। उतस्युः। नत्वा वज्रिन्तसहस्रं सूर्याः ॥ २४ ॥

अनु न जातमष्ट रोदसी इति। नानालिङ्गत्वादृतूनां नानासूर्यत्वम्।  
अष्टौ तु व्यवसिता इति। सूर्यमण्डलान्यष्टात ऊर्ध्वम्।  
तेषामेषा भवति। चित्रं देवानामुदगादनीकम्। चक्षुर्मित्रस्य  
वरुणस्याग्नेः। आऽप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षम्। सूर्य आत्मा  
जगतस्तस्थुषश्चेति ॥ २५ ॥

[७]

क्वेदमभ्रं निविशते। कायः संवत्सरो मिथः। काहः केयं देव रात्री।  
क्व मासा ऋतवः श्रिताः। अर्द्धमासा मुहूर्ताः। निमेषास्तुटिभिः  
सह। केमा आपो निविशन्ते। यदीतौ यान्ति सम्प्रति। काला अप्सु  
निविशन्ते। आपः सूर्ये समाहिताः ॥ २६ ॥

अभ्राण्यपः प्रपद्यन्ते। विद्युत्सूर्ये समाहिता। अनवर्णे इमे भूमी। इयं  
चाऽसौ च रोदसी। किंस्विदत्रान्तरा भूतम्। येनेमे विधृते उभे।  
विष्णुना विधृते भूमी। इति वत्सस्य वेदना। इरावती धेनुमती हि  
भूतम्। सूर्यवसिनी मनुषे दशस्यै ॥ २७ ॥

व्यष्टभ्राद्रोदसी विष्णवेते। दाधर्थं पृथिवीमभितौ मयूखैः। किं  
तद्विष्णोर्बलमाहुः। का दीप्तिः किं परायणम्। एको यद्धारयद्देवः।  
रेजती रोदसी उभे। वाताद्विष्णोर्बलमाहुः। अक्षरादीप्तिरुच्यते।  
त्रिपदाद्धारयद्देवः। यद्विष्णोरेकमुत्तमम् ॥ २८ ॥

अग्नयो वायवश्चैव। एतदस्य परायणम्। पृच्छामि त्वा परं मृत्युम्।  
अवमं मध्यमञ्चतुम्। लोकं च पुण्यपापानाम्। एतत्पृच्छामि  
सम्प्रति। अमुमाहुः परं मृत्युम्। पवमानं तु मध्यमम्।  
अग्निरेवावमो मृत्युः। चन्द्रमाश्चतुरुच्यते ॥ २९ ॥

अनाभोगाः परं मृत्युम्। पापाः संयन्ति सर्वदा। आभोगास्त्वेव  
संयन्ति। यत्र पुण्यकृतो जनाः। ततो मध्यममायन्ति। चतुर्माग्निं  
च सम्प्रति। पृच्छामि त्वा पापकृतः। यत्र यातयते यमः। त्वं  
नस्तद्वह्नन् प्रब्रूहि। यदि वैत्थाऽसतो गृहान् ॥ ३० ॥

कश्यपादुदिताः सूर्याः। पापान्निघ्नन्ति सर्वदा। रोदस्योन्तर्देशेषु।  
तत्र न्यस्यन्ते वासवैः। तेऽशरीराः प्रपद्यन्ते। यथाऽपुण्यस्य  
कर्मणः। अपाण्यपादकेशासः। तत्र तेऽयोनिजा जनाः। मृत्वा  
पुनर्मृत्युमापद्यन्ते। अद्यमानाः स्वकर्मभिः ॥ ३१ ॥

आशातिकाः क्रिमय इव। ततः पूयन्ते वासवैः। अपैतं मृत्युं  
जयति। य एवं वेद। स खल्वैवं विद्वाह्मणः। दीर्घश्रुत्तमो भवति।  
कश्यपस्यातिथिः सिद्धागमनः सिद्धागमनः। तस्यैषा भवति।  
आयस्मिन्त्सप्त वासवाः। रोहन्ति पूर्व्या रुहः ॥ ३२ ॥

ऋषिरूह दीर्घश्रुत्तमः। इन्द्रस्य घर्मो अतिथिरिति। कश्यपः पश्यको  
भवति। यत्सर्वं परिपश्यतीति सौक्ष्म्यात्। अथाग्नेरष्टपुरुषस्य।  
तस्यैषा भवति। अग्ने नय सुपथा राये अस्मान्। विश्वानि देव  
वयुनानि विद्वान्। युयोध्यस्मज्जुहुराणमेनः। भूयिष्ठां ते नम उक्तिं  
विधेमेति ॥ ३३ ॥

[८]

अग्निश्च जातवेदाश्च। सहोजा अजिराप्रभुः। वैश्वानरो नर्यापाश्च।  
पङ्क्तिराधाश्च सप्तमः। विसर्पेवाऽष्टमोऽग्नीनाम्। एतेऽष्टौ  
वसवः, क्षिता इति। यथर्त्वेवाग्नेरर्चिर्वर्णविशेषाः। नीलार्चिश्च  
पीतकार्चिश्चेति। अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैकादशस्त्रीकस्य।  
प्रभ्राजमाना व्यवदाताः ॥ ३४ ॥

याश्च वासुकिवैद्युताः। रजताः परुषाः श्यामाः। कपिला  
अतिलोहिताः। ऊर्ध्वा अवपतन्ताश्च। वैद्युत इत्येकादश। नैनं  
वैद्युतो हिनस्ति। य एवं वेद। स होवाच व्यासः पाराशर्यः।

विद्युद्वधमेवाहं मृत्युमैच्छमिति। न त्वकामः हन्ति ॥ ३५ ॥

य एवं वेद। अथ गन्धर्वगणाः। स्वानभ्राट्। अङ्घारिर्वम्भारिः। हस्तः सुहस्तः। कृशानुर्विश्वावसुः। मूर्धन्वान्तसूर्यवर्चाः। कृतिरित्येकादश गन्धर्वगणाः। देवाश्च महादेवाः। रश्मयश्च देवा गरगिरः ॥ ३६ ॥

नैनं गरौ हिनस्ति। य एवं वेद। गौरी मिमाय सलिलानि तक्षती। एकपदी द्विपदी सा चतुष्पदी। अष्टापदी नवपदी बभ्रुवुषी। सहस्राक्षरा परमे व्योमन्निति। वाचो विशेषणम्। अथ निगदव्याख्याताः। ताननुक्रमिष्यामः। वराहवः स्वतपसः ॥ ३७ ॥

विद्युन्महसो धूपयः। श्वापयो गृहमेधाश्चेत्येते। ये चेमेऽशिमिविद्विषः। पर्जन्याः सप्त पृथिवीमभिवर्षन्ति। वृष्टिभिरिति। एतयैव विभक्तिविपरीताः। सप्तभिर्वा तैरुदीरिताः। अमूल्लोकानभिवर्षन्ति। तेषामेषा भवति। समानमेतदुदकम् ॥ ३८ ॥

उच्चैत्यवचाहभिः। भूमिं पर्जन्या जिन्वन्ति। दिवं जिन्वन्त्यग्नय इति। यदक्षरं भूतकृतम्। विश्वे देवा उपासन्ते। महर्षिमस्य गोप्तारम्। जमदग्निमकुर्वत। जमदग्निराप्यायते। छन्दोभिश्चतुरुत्तरैः। राज्ञः सोमस्य तृप्तासः ॥ ३९ ॥

ब्रह्मणा वीर्यावता। शिवा नः प्रदिशो दिशः। तच्छं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्। शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे। सोमपा (३) असोमपा (३) इति निगदव्याख्याताः ॥ ४० ॥

सहस्रवृद्धिं भूमिः। परं व्योम सहस्रवृत्। अश्विना भुज्यूनासत्या।  
विश्वस्य जगतस्पती। जाया भूमिः पतिर्व्योम। मिथुनन्ता  
अतुर्यथुः। पुत्रो बृहस्पती रुद्रः। सरमा इति स्त्रीपुमम्। शुक्रं  
वामन्यद्यजतं वामन्यत्। विषुरूपे अहनी द्यौरिव स्थः ॥ ४१ ॥

विश्वा हि माया अवथः स्वधावन्तौ। भद्रा वा पूषणाविह रातिरस्तु।  
वासात्यौ चित्रौ जगतो निधानौ। द्यावाभूमी चरथः सः सखायौ।  
तावश्विना रासभाश्वा हवं मे। शुभस्पती आगतः सूर्यया सह।  
त्युग्रोह भुज्युमश्विनोदमेघे। रयिं न कश्चिन्ममृवां (२) अवाहाः।  
तमूहथुनौभिरात्मन्वतीभिः। अन्तरिक्षप्रुङ्गिरपौदकाभिः ॥ ४२ ॥

तिस्रः, क्षपस्त्रिरहातिव्रजद्भिः। नासत्या भुज्युमूहथुः पतङ्गैः।  
समुद्रस्य धन्वन्तार्द्रस्य पारे। त्रिभीरथैः शतपद्भिः षडश्वैः।  
सवितारं वितन्वन्तम्। अनुबध्नाति शाम्बरः। आपपूरूषम्बरश्चैव।  
सवितरिपसौऽभवत्। त्यः सुतृप्तं विदित्वैव। बहुसौम गिरं  
वशी ॥ ४३ ॥

अन्वेति तुग्रो वक्रियान्तम्। आयसूयान्तसोमतृप्सुषु। स  
सङ्ग्रामस्तमौद्योऽत्योतः। वाचो गाः पिपाति तत्। स तद्गोभिः  
स्तवाऽत्येत्यन्ये। रक्षसानन्विताश्च ये। अन्वेति परिवृत्याऽस्तः।  
एवमेतौ स्थौ अश्विना। ते एते द्युः पृथिव्योः। अहरहर्गर्भं  
दधाथे ॥ ४४ ॥

तयोरितौ वत्सावहोरात्रे। पृथिव्या अहः। दिवो रात्रिः। ता  
अविसृष्टौ। दम्पती एव भवतः। तयोरितौ वत्सौ। अग्निश्चादित्यश्च।

रात्रेर्वत्सः। श्वेत आदित्यः। अह्नोऽग्निः ॥ ४५ ॥

ताम्रो अरुणः। ता अविंसृष्टौ। दम्पती एव भवतः। तयोरितौ वत्सौ।  
वृत्रश्च वैद्युतश्च। अग्नेर्वृत्रः। वैद्युत आदित्यस्य। ता अविंसृष्टौ।  
दम्पती एव भवतः। तयोरितौ वत्सौ ॥ ४६ ॥

उष्मा च नीहारश्च। वृत्रस्योष्मा। वैद्युतस्य नीहारः। तौ तावेव  
प्रतिपद्येते। सेयं रात्री गर्भिणी पुत्रेण संवसति। तस्या वा  
एतदुल्बणम्। यद्रात्रौ रश्मयः। यथा गोगर्भिण्या उल्बणम्।  
एवमेतस्या उल्बणम्। प्रजयिष्णुः प्रजया च पशुभिश्च भवति। य  
एवं वेद। एतमुद्यन्तमपियन्तं चेति। आदित्यः पुण्यस्य वत्सः।  
अथ पवित्राङ्गिरसः ॥ ४७ ॥

[१०]

पवित्रवन्तः परिवाजमासते। पितृषां प्रत्नो अभिरक्षति व्रतम्।  
महः समुद्रं वरुणस्तिरोदधे। धीरा इच्छेकुर्धरुणेष्वाभम्। पवित्रं  
ते विततं ब्रह्मणस्पते। प्रभुर्गात्राणि पर्येषिविश्वतः। अतप्ततनूनं  
तदामो अश्रुते। श्रुतास इद्वहन्तस्तत्समाशत। ब्रह्मा देवानाम्।  
असतः सद्ये ततक्षुः ॥ ४८ ॥

ऋषयः सप्तात्रिश्च यत्। सर्वेऽत्रयो अंगस्त्यश्च। नक्षत्रैः  
शङ्कृतोऽवसन्। अथ सवितुः श्यावाश्वस्याऽवर्तिकामस्य।  
अमी य ऋक्षा निहितास उच्चा। नक्तं ददृशे कुहचिद्विवेयुः।  
अदब्धानि वरुणस्य व्रतानि। विचाकशच्चन्द्रमा नक्षत्रमेति।  
तत्सवितुर्वरेण्यम्। भर्गो देवस्य धीमहि ॥ ४९ ॥

धियो यो नः प्रचोदयात्। तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि। धियो यो नः प्रचोदयात्। तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि। अपागूहत सविता तृभीन्। सर्वाँन्दिवो अन्धसः। नक्तं तान्यभवन्दृशे। अस्थ्यश्चा सम्भविष्यामः। नाम नामैव नाम मे॥ ५० ॥

नपुंसकं पुमाँश्चस्मि। स्थावरोऽस्म्यथ जङ्गमः। यजेऽयक्षि यष्टाहे च। मया भूतान्ययक्षत। पशवो मम भूतानि। अनूबन्ध्योऽस्म्यहं विभुः। स्त्रियः सतीः। ता उमे पुंस आहुः। पश्यदक्षणावन्नविचेतदन्धः। कविर्यः पुत्रः स इमा चिकेत॥ ५१ ॥

यस्ता विजानात्सवितुः पितासत्। अन्धो मणिमविन्दत्। तमनङ्गुलिरावयत्। अग्नीवः प्रत्यमुञ्चत्। तमजिह्वा असश्चत्। ऊर्ध्वमूलमवाक्छाखम्। वृक्षं यो वेद सम्प्रति। न स जातु जनः श्रद्दध्यात्। मृत्युर्मा मारयादितिः। हसितं रुदितं गीतम्॥ ५२ ॥

वीणापणवलासितम्। मृतं जीवं च यत्किञ्चित्। अङ्गानि स्तेव विद्धि तत्। अतृष्यस्तृष्यध्यायत्। अस्माज्जाता मे मिथू चरन्। पुत्रो निरृक्त्या वैदेहः। अचेता यश्च चेतनः। स तं मणिमविन्दत्। सोऽनङ्गुलिरावयत्। सोऽग्नीवः प्रत्यमुञ्चत्॥ ५३ ॥

सोऽजिह्वो असश्चत्। नैतमृषिं विदित्वा नगरं प्रविशेत्। यदि प्रविशेत्। मिथौ चरित्वा प्रविशेत्। तत्सम्भवंस्य व्रतम्। आतमग्ने रथं तिष्ठ। एकाँश्वमेकयोजनम्। एकचक्रमेकधुरम्। वातघ्राजिगतिं विभो। न रिष्यति न व्यथते॥ ५४ ॥

नास्याक्षौ यातु सज्जति। यच्छ्वेतान् रोहिताँश्चाग्नेः। रथे युत्वाऽधि-



तिष्ठति। एकया च दशभिश्च स्वभूते। द्वाभ्यामिष्टये विंशत्या च।  
तिसृभिश्च वहसे त्रिंशता च। नियुद्धिर्वायविह तां विमुञ्च ॥ ५५ ॥

[११]

आतनुष्व प्रतनुष्व। उद्धमऽऽधम सन्धम। आदित्ये चन्द्रवर्णानाम्।  
गर्भमार्धेहि यः पुमान्। इतः सिक्तं सूर्यगतम्। चन्द्रमसे रसं  
कृधि। वारादं जनयाग्रेऽग्निम्। य एको रुद्र उच्यते। असङ्ख्याताः  
सहस्राणि। स्मर्यते न च दृश्यते ॥ ५६ ॥

एवमेतं निबोधत। आमन्दैरिन्द्र हरिभिः। याहि मयूररोमभिः। मा  
त्वा केचिन्नियेमुरिन्न पाशिनः। दधन्वेव ता इहि। मा मन्दैरिन्द्र  
हरिभिः। यामि मयूररोमभिः। मा मा केचिन्नियेमुरिन्न पाशिनः।  
निधन्वेव तां (२) इमि। अणुभिश्च महद्भिश्च ॥ ५७ ॥

निघृष्वैरसमायुतैः। कालैरहरित्वमापन्नैः। इन्द्रऽऽयाहि  
सहस्रयुक्। अग्निर्विभ्राष्टिवसनः। वायुः श्वेतसिकद्रुकः। संवत्सरो  
विषूवर्णैः। नित्यास्तेऽनुचरास्तव। सुब्रह्मण्योः सुब्रह्मण्योः  
सुब्रह्मण्योम्। इन्द्रऽऽगच्छ हरिव आगच्छ मैधातिथेः। मेष  
वृषणश्चस्य मेने ॥ ५८ ॥

गौरावस्कन्दिन्नहल्यायै जार। कौशिकब्राह्मण गौतमब्रुवाण।  
अरुणाश्वा इहागताः। वसवः पृथिविक्षितः। अष्टौदिग्वाससोऽग्नयः।  
अग्निश्च जातवेदाश्चेत्येते। ताम्राश्वास्ताम्ररथाः। ताम्रवर्णास्तथा-  
ऽसिताः। दण्डहस्ताः खादुदतः। इतो रुद्राः पराङ्गताः ॥ ५९ ॥

उक्तं स्थानं प्रमाणं च पुर इत। बृहस्पतिश्च सविता च।

विश्वरूपैरिहऽऽगताम्। रथेनोदकवर्त्मना। अप्सुषा इति तद्वयोः।  
 उक्तो वेषो वासांसि च। कालावयवानामितः प्रतीज्या। वासात्या  
 इत्यश्विनोः। कोऽन्तरिक्षे शब्दं करोतीति। वासिष्ठो रौहिणो  
 मीमांसां चक्रे। तस्यैषा भवति। वाश्रेव विद्युदिति। ब्रह्मण  
 उदरणमसि। ब्रह्मण उदीरणमसि। ब्रह्मण आस्तरणमसि। ब्रह्मण  
 उपस्तरणमसि ॥ ६० ॥

[१२]

[अपक्रामत गर्भिण्यः]

अष्टयौनीमष्टपुत्राम्। अष्टपत्नीमिमां महीम्। अहं वेद न मे मृत्युः।  
 न चामृत्युरघाऽऽहरत्। अष्टयौन्यष्टपुत्रम्। अष्टपदिदमन्तरिक्षम्।  
 अहं वेद न मे मृत्युः। न चामृत्युरघाऽऽहरत्। अष्टयौनीमष्टपुत्राम्।  
 अष्टपत्नीममूं दिवम् ॥ ६१ ॥

अहं वेद न मे मृत्युः। न चामृत्युरघाऽऽहरत्। सुत्रामाणं महीम्  
 षु। अदितिर्द्यौरदितिरन्तरिक्षम्। अदितिर्माता स पिता स पुत्रः।  
 विश्वे देवा अदितिः पञ्चजनाः। अदितिर्जातमदितिर्जनित्वम्।  
 अष्टौ पुत्रासो अदितेः। ये जातास्तन्वः परि। देवां (२)  
 उपप्रैत्सप्तभिः ॥ ६२ ॥

परा मार्ताण्डमास्यत्। सप्तभिः पुत्रैरदितिः। उपप्रैत्पूव्यं युगम्।  
 प्रजायै मृत्यवे तत्। परा मार्ताण्डमाभरदिति। ताननुक्रमिष्यामः।  
 मित्रश्च वरुणश्च। धाता चार्यमा च। अशश्च भगश्च। इन्द्रश्च  
 विवस्वाश्चेत्येते। हिरण्यगर्भो हसः शुचिषत्। ब्रह्मजज्ञानं  
 तदित्पदमिति। गर्भः प्राजापत्यः। अथ पुरुषः सप्त पुरुषः ॥ ६३ ॥

[यथास्थानं गर्भिण्यः]

[१३]

योऽसौ तपन्नुदेति। स सर्वेषां भूतानां प्राणानादायोदेति। मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणानादायोदगाः। असौ योऽस्तमेति। स सर्वेषां भूतानां प्राणानादायाऽस्तमेति। मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणानादायाऽस्तङ्गाः। असौ य आपूर्यति। स सर्वेषां भूतानां प्राणैरापूर्यति ॥ ६४ ॥

मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरापूरिष्ठाः। असौ योऽपक्षीयति। स सर्वेषां भूतानां प्राणैरपक्षीयति। मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपक्षेष्ठाः। अमूनि नक्षत्राणि। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपप्रसर्पन्ति चोत्सर्पन्ति च। मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृपत मोत्सृपत ॥ ६५ ॥

इमे मासाश्चार्धमासाश्च। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपप्रसर्पन्ति चोत्सर्पन्ति च। मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृपत मोत्सृपत। इम ऋतवः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपप्रसर्पन्ति चोत्सर्पन्ति च। मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृपत मोत्सृपत। अयं संवत्सरः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपप्रसर्पति चोत्सर्पति च ॥ ६६ ॥

मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृप मोत्सृप। इदमहः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपप्रसर्पति चोत्सर्पति च। मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृप मोत्सृप। इयं रात्रिः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपप्रसर्पति चोत्सर्पति च। मा मे प्रजाया मा

प॒शूनाम्। मा म॒म प्रा॒णैर॒प॒प्रसृ॒प मोत्सृ॒प। ॐ भूर्भुवः स्वः। एतद्वो  
मिथुनं मा नो मिथुनं५ री॒द्वम्॥ ६७॥

[१४]

अथऽऽदित्यस्याष्टपुरुषस्य। वसूनामादित्यानां स्थाने  
स्वतेजसा भानि। रुद्राणामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा  
भानि। आदित्यानामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। सतां  
सत्यानाम्। आदित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। अभिधून्वता-  
मभिघ्नताम्। वातवतां मरुताम्। आदित्यानां स्थाने स्वतेजसा  
भानि। ऋभूणामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। विश्वेषां  
देवानाम्। आदित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। संवत्सरस्य  
सवितुः। आदित्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः।  
रश्मयो वो मिथुनं मा नो मिथुनं५ री॒द्वम्॥ ६८॥

[१५]

आरोगस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। भ्राजस्य स्थाने स्वतेजसा  
भानि। पटरस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पतङ्गस्य स्थाने स्वतेजसा  
भानि। स्वर्णरस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ज्योतिषीमतस्य स्थाने  
स्वतेजसा भानि। विभासस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। कश्यपस्य  
स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। आपो वो मिथुनं मा नो  
मिथुनं५ री॒द्वम्॥ ६९॥

[१६]

अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैकादशस्त्रीकस्य। प्रभ्राजमानानां  
रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। व्यवदातानां रुद्राणां स्थाने

स्वतेजसा भानि। वासुकिवैद्युतानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। रजतानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। परुषाणां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। श्यामानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। अतिलोहितानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि ॥ ७० ॥

अवपतन्तानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। वैद्युतानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। प्रभ्राजमानीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। व्यवदातीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। वासुकिवैद्युतीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। रजतानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। परुषाणां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। श्यामानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। अतिलोहितीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। अवपतन्तीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। वैद्युतीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। रूपाणि वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम् ॥ ७१ ॥

[१७]

अथाग्नैरष्टपुरुषस्य। अग्नेः पूर्वदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। जातवेदस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। सहोजसो दक्षिणदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। अजिराप्रभव उपदिश्यस्य

स्थाने स्वतेजसा भानि। वैश्वानरस्यापरदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। नर्यापस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पङ्क्तिराधस उदग्दिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। विसर्पिण उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। दिशो वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम् ॥ ७२ ॥

[१८]

दक्षिणपूर्वस्यां दिशि विसर्पी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। दक्षिणापरस्यां दिश्यविसर्पी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। उत्तरपूर्वस्यां दिशि विषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। उत्तरापरस्यां दिश्यविषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। आ यस्मिन्त्सप्त वासवा इन्द्रियाणि शतक्रतवित्येते ॥ ७३ ॥

[१९]

इन्द्रघोषा वो वसुभिः पुरस्तादुपदधताम्। मनोजवसो वः पितृभिर्दक्षिणत उपदधताम्। प्रचेता वो रुद्रैः पश्चादुपदधताम्। विश्वकर्मा व आदित्यैरुत्तरत उपदधताम्। त्वष्टा वो रूपैरुपरिष्ठादुपदधताम्। संज्ञानं वः पश्चादिति। आदित्यः सर्वोऽग्निः पृथिव्याम्। वायुरन्तरिक्षे। सूर्यो दिवि। चन्द्रमा दिक्षु। नक्षत्राणि स्वलोके। एवा ह्येव। एवा ह्यग्ने। एवा हि वायो। एवा हीन्द्र। एवा हि पूषन्। एवा हि देवाः ॥ ७४ ॥

[२०]

आपमापामपः सर्वाः। अस्मादस्मादितोऽमुतः। अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सह सञ्चस्करद्धिया। वाय्वश्चा रश्मिपतयः।

मरी॑च्यात्मानो॒ अद्रु॑हः। दे॒वीर्भु॑वन॒सू॒वरीः॑। पु॒त्रव॒त्वाय॑ मे  
सुत। म॒हाना॒ग्नीर्म॑हा॒मानाः॑। म॒ह॒सो म॑ह॒सः स्वः॑ ॥ ७५ ॥

दे॒वीः पर्ज॑न्य॒सू॒वरीः॑। पु॒त्रव॒त्वाय॑ मे सुत। अ॒पाश्र्यु॑ष्णिम॒पा रक्षः॑।  
अ॒पाश्र्यु॑ष्णिम॒पार॑घम्। अ॒पा॒घ्रा॒मप॑चावर्तिम्। अ॒पदे॒वीरि॑तो हि॒त।  
वज्रं॑ दे॒वीर॑जी॒ताः॒श्च। भु॑वनं दे॒वसू॒वरीः॑। आ॒दि॒त्यान॑दि॒तिं दे॒वीम्।  
योनि॑नोर्ध्वमुदी॒षत॑ ॥ ७६ ॥

भ॒द्रं कर्णे॑भिः शृणु॒याम॑ दे॒वाः। भ॒द्रं प॑श्येमाक्ष॒भिर्ज॑त्राः।  
स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टुवाꣳ स॑स्त॒नूभिः॑। व्य॒शेम॑ दे॒वहि॑तं यदायुः। स्व॒स्ति  
न॒ इन्द्रो॑ वृ॒द्धश्र॑वाः। स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववै॑दाः। स्व॒स्ति  
न॒स्ताक्ष्यो॑ अरि॒ष्टने॑मिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॑स्पतिर्दधातु। के॒तवो॑  
अ॒रुणा॑सश्च। ऋ॒षयो॑ वा॒तर॑श॒नाः। प्र॒तिष्ठाꣳ श॒तधा॑ हि।  
स॒माहि॑तासो स॒हस्र॑धा॒यस॑म्। शि॒वा नः॑ श॒न्त॒मा भ॑वन्तु। दि॒व्या  
आ॒प ओष॑धयः। सु॒मृ॒डीका॑ सर॒स्वति॑। मा ते॒ व्योम॑ स॒न्दृशि॑ ॥ ७७ ॥

[२१]

योऽपां पुष्पं वेद। पुष्पवान् प्रजावान् पशुमान् भवति। चन्द्रमा वा  
अपां पुष्पम्। पुष्पवान् प्रजावान् पशुमान् भवति। य एवं वेद।  
योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। अग्निर्वा अपामायतनम्।  
आयतनवान् भवति। योऽग्नेरायतनं वेद ॥ ७८ ॥

आयतनवान् भवति। आपो वा अग्नेरायतनम्। आयतनवान्  
भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति।  
वायुर्वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यो वायोरायतनं

वेद। आयतनवान् भवति ॥ ७९ ॥

आपो वै वायोरायतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। असौ वै तपन्नपामायतनम्। आयतनवान् भवति। योऽमुष्य तपत आयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वा अमुष्य तपत आयतनम् ॥ ८० ॥

आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। चन्द्रमा वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यश्चन्द्रमस आयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै चन्द्रमस आयतनम्। आयतनवान् भवति ॥ ८१ ॥

य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। नक्षत्राणि वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यो नक्षत्राणामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै नक्षत्राणामायतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद ॥ ८२ ॥

योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। पर्जन्यो वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यः पर्जन्यस्यऽऽयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै पर्जन्यस्यऽऽयतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद ॥ ८३ ॥

आयतनवान् भवति। संवत्सरो वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यः संवत्सरस्यऽऽयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै संवत्सरस्यऽऽयतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽप्सु नावं प्रतिष्ठितां वेद। प्रत्येव तिष्ठति ॥ ८४ ॥



इमे वै लोका अप्सु प्रतिष्ठिताः। तदेषाऽभ्यनूक्ता। अपां  
रसमुदयंसन्न। सूर्ये शुक्रं समाभृतम्। अपां रसस्य यो  
रसः। तं वो गृह्णाम्युत्तममिति। इमे वै लोका अपां रसः।  
तेऽमुष्मिन्नादित्ये समाभृताः। जानुदघ्नीमुत्तरवेदीं खात्वा। अपां  
पूरयित्वा गुल्फदघ्नम् ॥ ८५ ॥

पुष्करपर्णैः पुष्करदण्डैः पुष्करैश्च सञ्स्तीर्य। तस्मिन्निहायसे।  
अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्मात्प्रणीते-  
ऽयमग्निश्चीयते। साप्रणीतेऽयमप्सु ह्ययं चीयते। असौ  
भुवनेप्यनाहिताग्निरेताः। तमभित एता अवीष्टका उपदधाति।  
अग्निहोत्रे दर्शपूर्णमासयोः। पशुबन्धे चातुर्मास्येषु ॥ ८६ ॥

अथो आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। एतद्ध स्म वा आहुः शण्डिलाः।  
कमग्निं चिनुते। सत्रियमग्निं चिन्वानः। संवत्सरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं  
चिनुते। सावित्रमग्निं चिन्वानः। अमुमादित्यं प्रत्यक्षेण। कमग्निं  
चिनुते ॥ ८७ ॥

नाचिकेतमग्निं चिन्वानः। प्राणान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते।  
चातुरहोत्रियमग्निं चिन्वानः। ब्रह्म प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते।  
वैश्वसृजमग्निं चिन्वानः। शरीरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते।  
उपानुवाक्यमाशुमग्निं चिन्वानः ॥ ८८ ॥

इमाँल्लोकान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। इममारुणकेतुकमग्निं  
चिन्वान इति। य एवासौ। इतश्चाऽमुतश्चाऽव्यतीपाती। तमिति।  
योऽग्नेर्मिथूया वेद। मिथुनवान्भवति। आपो वा अग्नेर्मिथूयाः।

मिथुनवान्भवति। य एवं वेद ॥ ८९ ॥

[२२]

आपो वा इदमासन्त्सलिलमेव। स प्रजापतिरेकः पुष्करपर्णे  
समभवत्। तस्यान्तर्मनसि कामः समवर्तत। इदं सृजेयमिति।  
तस्माद्यत्पुरुषो मनसाऽभिगच्छति। तद्वाचा वेदति। तत्कर्मणा  
करोति। तदेषाऽभ्यनूक्ता। कामस्तदग्रे समवर्तताधि। मनसो रेतः  
प्रथमं यदासीत् ॥ ९० ॥

सतो बन्धुमसति निरविन्दन्न। हृदि प्रतीष्या कवयो मनीषेति।  
उपैनन्तदुपेनमति। यत्कामो भवति। य एवं वेद। स तपोऽतप्यत।  
स तपस्तप्त्वा। शरीरमधूनुत। तस्य यन्मांसमासीत्। ततोऽरुणाः  
केतवो वार्तरशना ऋषय उदतिष्ठन् ॥ ९१ ॥

ये नखाः। ते वैखानसाः। ये वालाः। ते वालखिल्याः। यो रसः।  
सोऽपाम्। अन्तरतः कूर्मं भूतं सर्पन्तम्। तमब्रवीत्। मम  
वैत्वङ्मांसम्। समभूत् ॥ ९२ ॥

नेत्यब्रवीत्। पूर्वमेवाहमिहासमिति। तत्पुरुषस्य पुरुषत्वम्।  
स सहस्रशीर्षा पुरुषः। सहस्राक्षः सहस्रपात्। भूत्वोदतिष्ठत्।  
तमब्रवीत्। त्वं वै पूर्वं समभूः। त्वमिदं पूर्वं कुरुष्वेति। स इत  
आदायापः ॥ ९३ ॥

अञ्जलिना पुरस्तादुपादधात्। एवाह्येवेति। तत् आदित्य उदतिष्ठत्।  
सा प्राची दिक्। अथाऽरुणः केतुर्दक्षिणत उपादधात्। एवाह्यन्न  
इति। ततो वा अग्निरुदतिष्ठत्। सा दक्षिणा दिक्। अथाऽरुणः केतुः

पश्चादुपादधात्। एवा हि वायो इति ॥ ९४ ॥

ततो वायुरुदतिष्ठत्। सा प्रतीची दिक्। अथारुणः केतुरुत्तरत्  
उपादधात्। एवाहीन्द्रेति। ततो वा इन्द्र उदतिष्ठत्। सोदीची  
दिक्। अथारुणः केतुर्मध्यं उपादधात्। एवा हि पूषन्निति। ततो वै  
पूषोदतिष्ठत्। सेयं दिक् ॥ ९५ ॥

अथारुणः केतुरुपरिष्ठादुपादधात्। एवा हि देवा इति। ततो  
देवमनुष्याः पितरः। गन्धर्वाप्सरसश्चोदतिष्ठन्। सोर्ध्वा  
दिक्। या विप्रुषो विपरापतन्। ताभ्योऽसुरा रक्षांसि  
पिशाचाश्चोदतिष्ठन्। तस्मात्ते पराभवन्। विप्रुङ्घो हि ते समभवन्।  
तदेषाऽभ्यनूक्ता ॥ ९६ ॥

आपो ह यद्वृहतीर्गर्भमायन्। दक्षं दधाना जनयन्तीः  
स्वयम्भुम्। तत इमेध्यसृज्यन्त सर्गाः। अद्ध्यो वा इदं  
समभूत्। तस्मादिदं सर्वं ब्रह्म स्वयम्भ्वति। तस्मादिदं  
सर्वं शिथिलमिवाऽध्रुवमिवाभवत्। प्रजापतिर्वाव तत्।  
आत्मनाऽऽत्मानं विधाय। तदेवानुप्राविशत्। तदेषाऽभ्यनूक्ता ॥ ९७ ॥

विधाय लोकान् विधाय भूतानि। विधाय सर्वाः प्रदिशो दिशश्च।  
प्रजापतिः प्रथमजा ऋतस्य। आत्मनाऽऽत्मानमभि संविवेशेति।  
सर्वमेवेदमाप्त्वा। सर्वमवरुध्य। तदेवानुप्राविशति। य एवं  
वेद ॥ ९८ ॥

[२३]

चतुष्टय्य आपो गृह्णाति। चत्वारि वा अपां रूपाणि। मेघो

विद्युत् । स्तनयितुर्वृष्टिः । तान्येवावरुन्धे । आतपति वर्ष्यां गृह्णाति ।  
ताः पुरस्तादुपदधाति । एता वै ब्रह्मवर्चस्या आपः । मुखत एव  
ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे । तस्मान्मुखतो ब्रह्मवर्चसितरः ॥ ९९ ॥

कूप्या गृह्णाति । ता दक्षिणत उपदधाति । एता वै तेजस्विनीरापः ।  
तेज एवास्य दक्षिणतो दधाति । तस्मादक्षिणोऽर्धस्तेजस्वितरः ।  
स्थावरा गृह्णाति । ताः पश्चादुपदधाति । प्रतितिष्ठता वै स्थावराः ।  
पश्चादेव प्रतितिष्ठति । वहन्तीर्गृह्णाति ॥ १०० ॥

ता उत्तरत उपदधाति । ओजसा वा एता वहन्तीरिवोद्गतीरिव  
आकूजतीरिव धावन्तीः । ओज एवास्योत्तरतो दधाति ।  
तस्मादुत्तरोऽर्ध ओजस्वितरः । सम्भार्या गृह्णाति । ता मध्य  
उपदधाति । इयं वै सम्भार्याः । अस्यामेव प्रतितिष्ठति । पल्वल्या  
गृह्णाति । ता उपरिष्टादुपादधाति ॥ १०१ ॥

असौ वै पल्वयाः । अमुष्यामेव प्रतितिष्ठति । दिक्षूपदधाति । दिक्षु  
वा आपः । अन्नं वा आपः । अद्ध्यो वा अन्नं जायते । यदेवद्ध्योऽन्नं  
जायते । तदवरुन्धे । तं वा एतमरुणाः केतवो वातरशना  
ऋषयोऽचिन्वन् । तस्मादारुणकेतुकः ॥ १०२ ॥

तदेषाऽभ्यनूक्ता । केतवो अरुणासश्च । ऋषयो वातरशनाः ।  
प्रतिष्ठा ५ शतधा हि । समाहितासो सहस्रधायसमिति । शतशश्चैव  
सहस्रशश्च प्रतितिष्ठति । य एतमग्निं चिनुते । य उचैनमेवं  
वेद ॥ १०३ ॥

जानुदघ्नीमुत्तरवेदीं खात्वा। अपां पूरयति। अपां सर्वत्वाय। पुष्करपर्णं रुक्मं पुरुषमित्युपदधाति। तपो वै पुष्करपर्णम्। सत्यं रुक्मः। अमृतं पुरुषः। एतावद्वा वाऽस्ति। यावदेतत्। यावदेवास्ति॥ १०४॥

तदवरुन्धे। कूर्ममुपदधाति। अपामेव मेधमवरुन्धे। अथोः स्वर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। आपमापामपः सर्वाः। अस्मादस्मादितोऽमुतः। अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सह सञ्चस्करर्द्धिया इति। वाय्वश्चा रश्मिपतयः। लोकं पृणच्छिद्रं पृण॥ १०५॥

यास्तिस्त्रः परमजाः। इन्द्रघोषा वो वसुभिरेवाह्येवेति। पञ्चचितय उपदधाति। पाङ्क्तोऽग्निः। यावानेवाग्निः। तं चिनुते। लोकं पृणया द्वितीयामुपदधाति। पञ्च पदा वै विराट्। तस्या वा इयं पादः। अन्तरिक्षं पादः। द्यौः पादः। दिशः पादः। परोरजाः पादः। विराज्येव प्रतितिष्ठति। य एतमग्निं चिनुते। य उचैनमेवं वेद॥ १०६॥

[२५]

अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। तमभित एता अबीष्टका उपदधाति। अग्निहोत्रे दर्शपूर्णमासयोः। पशुबन्धे चातुर्मास्येषु। अथो आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। अथ ह स्माहारुणः स्वायम्भुवः। सावित्रः सर्वोऽग्निरित्यननुषङ्गं मन्यामहे। नाना वा एतेषां वीर्याणि। कमग्निं चिनुते॥ १०७॥

सत्रियमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। सावित्रमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। नाचिकेतमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते।

चातुरहोत्रियमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। वैश्वसृजमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते॥ १०८॥

उपानुवाक्यमाशुमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। इममारुणकेतुकमग्निं चिन्वान इति। वृषा वा अग्निः। वृषाणौ सङ्स्फालयेत्। हन्येतास्य यज्ञः। तस्मान्नानुषज्यः। सोत्तरवेदिषु क्रतुषु चिन्वीत। उत्तरवेद्यां ह्यग्निश्चीयते। प्रजाकामश्चिन्वीत॥ १०९॥

प्राजापत्यो वा एषोऽग्निः। प्राजापत्याः प्रजाः। प्रजावान् भवति। य एवं वेद। पशुकामश्चिन्वीत। संज्ञानं वा एतत् पशूनाम्। यदापः। पशूनामेव संज्ञानेऽग्निं चिनुते। पशुमान् भवति। य एवं वेद॥ ११०॥

वृष्टिकामश्चिन्वीत। आपो वै वृष्टिः। पर्जन्यो वर्षुको भवति। य एवं वेद। आमयावी चिन्वीत। आपो वै भेषजम्। भेषजमेवास्मै करोति। सर्वमारुरेति। अभिचरश्चिन्वीत। वज्रो वा आपः॥ १११॥

वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्रहरति। स्तृणुत एनम्। तेजस्कामो यशस्कामः। ब्रह्मवर्चसकामः स्वर्गकामश्चिन्वीत। एतावद्वा वाऽस्ति। यावदेतत्। यावदेवास्ति। तदवरुन्धे। तस्यैतद्व्रतम्। वर्षति न धावेत्॥ ११२॥

अमृतं वा आपः। अमृतस्यानन्तरित्यै। नाप्सु मूत्रपुरीषं कुर्यात्। न निष्ठीवेत्। न विवसनः स्नायात्। गुह्यो वा एषोऽग्निः। एतस्याग्नेरनतिदाहाय। न पुष्करपर्णानि हिरण्यं वाऽधितिष्ठेत्। एतस्याग्नेरनभ्यारोहाय। न कूर्मस्याश्रीयात्। नोदकस्याघातुकान्येनोदकानि भवन्ति। अघातुका आपः। य

एतमग्निं चिनुते। य उचैनमेवं वेद ॥ ११३ ॥

[२६]

इमानुकं भुवना सीषधेम। इन्द्रश्च विश्वे च देवाः। यज्ञं च नस्तन्वं  
च प्रजां च। आदित्यैरिन्द्रः सह सीषधातु। आदित्यैरिन्द्रः सर्गणो  
मरुद्भिः। अस्माकं भूत्वविता तनूनाम्। आप्लवस्व प्रप्लवस्व।  
आण्डीभवज मा मुहुः। सुखादीन्दुःखनिधनाम्। प्रतिमुञ्चस्व स्वां  
पुरम् ॥ ११४ ॥

मरीचयः स्वायम्भुवाः। ये शरीराण्यकल्पयन्। ते ते देहं  
कल्पयन्तु। मा च ते ख्यास्म तीरिषत्। उत्तिष्ठत मा स्वप्त।  
अग्निमिच्छध्वं भारताः। राज्ञः सोमस्य तृप्तासः। सूर्येण  
सयुजौषसः। युवा सुवासाः। अष्टाचक्रा नवद्वारा ॥ ११५ ॥

देवानां पूरयोध्या। तस्याः हिरण्मयः कोशः। स्वर्गो लोको  
ज्योतिषाऽऽवृतः। यो वै तां ब्रह्मणो वेद। अमृतेनऽऽवृतां पुरीम्।  
तस्मै ब्रह्म च ब्रह्मा च। आयुः कीर्तिं प्रजां ददुः। विभ्राजमानाः  
हरिणीम्। यशसां सम्परीवृताम्। पुरः हिरण्मयीं ब्रह्मा ॥ ११६ ॥

विवेशाऽपराजिता। पराडेत्यज्यामयी। पराडेत्यनाशकी। इह  
चामुत्र चान्वेति। विद्वान्देवासुरानुभयान्। यत्कुमारी मन्द्रयते।  
यद्योषिद्यत्पतिव्रता। अरिष्टं यत्किं च क्रियते। अग्निस्तदनुवेधति।  
अश्रुतासः श्रुतासश्च ॥ ११७ ॥

यज्वानो येऽप्ययज्वनः। स्वर्यन्तो नापैक्षन्ते। इन्द्रमग्निं च  
ये विदुः। सिकता इव संयन्ति। रश्मिभिः समुदीरिताः।

अस्माल्लोकादमुष्माच्च। ऋषिभिरदात्पृश्निभिः। अपेत वीत वि च  
सर्पतातः। येऽत्र स्थ पुराणा ये च नूतनाः। अहोभिरद्भिरक्तु-  
भिव्यक्तम्॥ ११८॥

यमो ददात्ववसानमस्मै। नृ मुणन्तु नृपात्वयः। अकृष्टा ये च  
कृष्टजाः। कुमारीषु कनीनीषु। जारिणीषु च ये हिताः। रेतः पीता  
आण्डपीताः। अङ्गरेषु च ये हुताः। उभयान् पुत्रपौत्रकान्। युवेऽहं  
यमराजगान्। शतमिन्नु शरदः॥ ११९॥

अदो यद्वह्नं विलबम्। पितृणां च यमस्य च। वरुणस्याश्विनोरग्नेः।  
मरुतां च विहायसाम्। कामप्रयवणं मे अस्तु। स ह्येवास्मि  
सनातनः। इति नाको ब्रह्मिश्रवो रायो धनम्। पुत्रानापौ  
देवीरिहऽऽहित॥ १२०॥

[२७]

विशीर्ष्णीं गृध्रशीर्ष्णीं च। अपेतो निरृतिः हथः। परिबाधः  
श्वेतकुक्षम्। निजङ्घः शबलोदरम्। स तान् वाच्यायया सह। अग्ने  
नाशय सन्दृशः। ईर्ष्यासूये बुभुक्षाम्। मन्युं कृत्यां च दीधिरे। रथेन  
किं शुकावता। अग्ने नाशय सन्दृशः॥ १२१॥

[२८]

पर्जन्याय प्रगायत। दिवस्पुत्राय मीढुषै। स नो यवसमिच्छतु। इदं  
वचः पर्जन्याय स्वराजै। हृदो अस्त्वन्तरन्तद्युयोत। मयोभूर्वातो  
विश्वकृष्टयः सन्त्वस्मे। सुपिप्पला ओषधीर्देवगोपाः। यो  
गर्भमोषधीनाम्। गवां कृणोत्यर्वताम्। पर्जन्यः पुरुषीणाम्॥ १२२॥



[२९]

पुन॑र्मा॒मै॒त्विन्द्रि॒यम् । पुन॑रायुः पुन॑र्भगः । पुन॑र्ब्राह्म॒णमैतु॑  
मा । पुन॑र्द्रवि॒णमैतु॑ मा । यन्मे॒ऽद्य रे॒तः पृ॒थि॒वीम॒स्कान् ।  
यदो॑षधीर॒प्यस॑रद्यदापः । इ॒दं तत्पुन॑राददे । दी॒र्घायु॑त्वाय॒ वर्च॑से ।  
यन्मे॒ रे॒तः प्र॑सिच्यते । यन्म॒ आजा॑यते पुनः । तेन॑ मा॒ममृ॑तं कुरु ।  
तेन॑ सु॒प्रज॑सं कुरु ॥ १२३ ॥

[३०]

अ॒द्ध्यस्ति॒रोऽधा॑ऽजायत । तव॑ वैश्र॒वणः॑ स॒दा । ति॒रोऽधे॑हि  
स॒प॒त्नान्नः॑ । ये अ॒पोऽश्न॑न्ति के॒चन॑ । त्वा॒ष्ट्रीं मा॒यां वैश्र॒वणः॑ ।  
रथ॑ सहस्र॒वन्धुर॑म् । पु॒रुश्च॒क्र सह॑स्राश्वम् । आ॒स्थाया॒याहि॑  
नो ब॒लिम् । यस्मै॑ भू॒तानि॑ ब॒लिमा॑वहन्ति । धनं॑ गा॒वो ह॑स्ति  
हि॒र॒ण्यम॒श्वान् ॥ १२४ ॥

अ॒साम॑ सु॒मतौ॑ य॒ज्ञिय॑स्य । श्रि॒यं बिभ्र॑तोऽन्न॒मुखीं॑ वि॒राज॑म् ।  
सु॒द॒र॒शने॑ च॒ क्रौञ्चे॑ च । मै॒नागे॑ च॒ म॒हागि॑रौ । श॒त॒द्वा॒द्वार॑ग॒मन्ता॑ ।  
स॒हाय्यं॑ न॒गरं॑ तव । इति॑ मन्त्राः । क॒ल्पोऽत॑ ऊ॒र्ध्वम् । यदि॑ ब॒लिः  
हरे॑त् । हि॒र॒ण्य॒नाभ॑ये॒ वितु॑दये॒ कौबे॑रायायं ब॒लिः ॥ १२५ ॥

सर्व॑भूताधिपतये नम॒ इति॑ । अथ॑ ब॒लिः ह॒त्वोप॑तिष्ठेत् । क्ष॒त्रं क्ष॒त्रं  
वैश्र॒वणः॑ । ब्राह्म॑णा वय॒ः स्मः॑ । नम॑स्ते अस्तु॒ मा मा॑ हि॒ंसीः ।  
अ॒स्मात्प्र॑विश्यान्नम॒द्धीति॑ । अथ॑ तम॒ग्निमा॑दधी॒त । यस्मि॑न्नेतत्कर्म  
प्रयु॒ञ्जीत॑ । ति॒रोऽधा॑ भूः । ति॒रोऽधा॑ भुवः ॥ १२६ ॥

ति॒रोऽधाः॑ स्वः । ति॒रोऽधा॑ भूर्भुवः॑ स्वः । सर्वे॑षां लोकानामाधिपत्ये

सीदेति। अथ तमग्निमिन्धीत। यस्मिन्नेतत्कर्म प्रयुञ्जीत। तिरोऽधा भूः स्वाहा। तिरोऽधा भुवः स्वाहा। तिरोऽधाः स्वः स्वाहा। तिरोऽधा भूर्भुवः स्वः स्वाहा। यस्मिन्नस्य काले सर्वा आहुतीरुहुता भवेयुः ॥ १२७ ॥

अपि ब्राह्मणमुखीनाः। तस्मिन्नहः काले प्रयुञ्जीत। परः सुप्तजनाद्वेपि। मास्म प्रमाद्यन्तमाध्यापयेत्। सर्वार्थाः सिद्ध्यन्ते। य एवं वेद। क्षुध्यन्निदमजानताम्। सर्वार्था न सिद्ध्यन्ते। यस्तं विघातुको भ्राता। ममान्तरहृदये श्रितः ॥ १२८ ॥

तस्मा इममग्रपिण्डं जुहोमि। स मेऽर्थान्मा विवधीत्। मयि स्वाहा। राजाधिराजाय प्रसह्यसाहिनै। नमो वयं वैश्रवणाय कुर्महे। स मे कामान्कामकामाय मह्यम्। कामेश्वरो वैश्रवणो ददातु। कुबेराय वैश्रवणाय। महाराजाय नमः। केतवो अरुणासश्च। ऋषयो वातरशनाः। प्रतिष्ठां शतधा हि। समाहितासो सहस्रधायसम्। शिवा नः शन्तमा भवन्तु। दिव्या आप ओषधयः। सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि ॥ १२९ ॥

[३१]

संवत्सरमेतद्व्रतं चरेत्। द्वौ वा मासौ। नियमः समासेन। तस्मिन्नियमविशेषाः। त्रिषवणमुदकौपस्पर्शी। चतुर्थकालपानभक्तः स्यात्। अहरहर्वा भैक्षमश्नीयात्। औदुम्बरीभिः समिद्धिरग्निं परिचरेत्। पुनर्मामैत्विन्द्रियमित्येतेनऽनुवाकेन। उद्धृतपरिपूताभिरद्भिः कार्यं कुर्वीत ॥ १३० ॥

असञ्चयवान्। अग्नये वायवे सूर्याय। ब्रह्मणे प्रजापतये। चन्द्रमसे

नक्षत्रेभ्यः। ऋतुभ्यः संवत्सराय। वरुणायारुणायेति व्रतहोमाः।  
प्रवर्ग्यवदादेशः। अरुणाः काण्डऋषयः। अरण्येऽधीयीरन्। भद्रं  
कर्णेभिरिति द्वे जपित्वा ॥ १३१ ॥

महानाम्नीभिरुदकं सङ्स्पृश्य। तमाचार्यो दद्यात्। शिवा  
नः शन्तमेत्योषधीरालभते। समृद्धीकेति भूमिम्। एवमपवर्गे।  
धेनुर्दक्षिणा। कंसं वासश्च क्षौमम्। अन्यद्वा शुक्लम्। यथाशक्ति  
वा। एवङ्स्वाध्यायधर्मेण। अरण्येऽधीयीत। तपस्वी पुण्यो भवति  
तपस्वी पुण्यो भवति ॥ १३२ ॥

[३२]

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः।  
स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳसस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति  
न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो  
अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु ॥

॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

## ॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

ॐ नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नम ओषधीभ्यः । नमो वाचे नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते करोमि ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

सह वै देवानां चासुराणां च यज्ञौ प्रततावास्तां वयं स्वर्गं लोकमैष्यामो वयमैष्याम इति तेऽसुराः सन्नह्य सहसैवाचरन् ब्रह्मचर्येण तपसैव देवास्तेऽसुरा अमुह्यंस्ते न प्राजानंस्ते पराऽभवन्ते न स्वर्गं लोकमायन् प्रसृतेन वै यज्ञेन देवाः स्वर्गं लोकमायन्न प्रसृतेनासुरान् पराभावयन् प्रसृतो ह वै यज्ञोपवीतिनो यज्ञोऽप्रसृतोऽनुपवीतिनो यत्किं च ब्राह्मणो यज्ञोपवीत्यधीते यजत एव तत्तस्माद्यज्ञोपवीत्येवाधीयीत याजयेद्यजेत वा यज्ञस्य प्रसृत्या अजिनं वासो वा दक्षिणत उपवीय दक्षिणं बाहुमुद्धरतेऽव धत्ते सव्यमिति यज्ञोपवीतमेतदेव विपरीतं प्राचीनावीतं संवीतं मानुषम् ॥ १ ॥

[१]

रक्षांसि ह वा पुरोऽनुवाके तपोग्रमतिष्ठन्त तान् प्रजापतिर्वरेणोपामन्त्रयत तानि वरमवृणीतऽऽदित्यो नो योद्धा इति तान् प्रजापतिरब्रवीद्योधयध्वमिति तस्मादुत्तिष्ठन्तः ह वा तानि रक्षांस्यदित्यं योधयन्ति यावदस्तमन्वगात्तानि ह वा एतानि रक्षांसि गायत्रियाऽभिमन्त्रितेनाम्भसा शाम्यन्ति तद् ह वा एते ब्रह्मवादिनः पूर्वाभिमुखाः सन्ध्यायां गायत्रियाऽभिमन्त्रिता आप ऊर्ध्वं विक्षिपन्ति ता एता आपो वज्रीभूत्वा तानि रक्षांसि

मन्देहारुणे द्वीपे प्रक्षिपन्ति यत्प्रदक्षिणं प्रक्रमन्ति तेन पाप्मानम्  
 अवधून्वन्त्युद्यन्तमस्तं यन्तम् आदित्यमभिध्यायन् कुर्वन् ब्राह्मणो  
 विद्वान्सकलं भद्रमश्नुतेऽसावादित्यो ब्रह्मेति ब्रह्मैव सन् ब्रह्माप्येति  
 य एवं वेद ॥ २ ॥

[२]

यदेवा देवहेळनं देवासश्चकृमा वयम्। आदित्यास्तस्मान्मा  
 मुञ्चतर्तस्यर्तेन मामित। देवा जीवनकाम्या यद्वाचाऽनृतमूदिम।  
 तस्मान्न इह मुञ्चत विश्वे देवाः सजोषसः। ऋतेन द्यावापृथिवी  
 ऋतेन त्वं सरस्वति। कृतान्नः पाह्येनसो यत्किं चानृतमूदिम।  
 इन्द्राग्नी मित्रावरुणौ सोमो धाता बृहस्पतिः। ते नो मुञ्चन्त्वेनसो  
 यदन्यकृतमारिम। सजातशंसादुत जामिशंसाज्यायसः  
 शंसादुत वा कनीयसः। अनाधृष्टं देवकृतं यदेनस्तस्मात्  
 त्वमस्माज्जातवेदो मुमुग्धि ॥ ३ ॥

यद्वाचा यन्मनसा बाहुभ्यामूरुभ्यामष्ठीवद्भ्यां शिश्रैर्यदनृतं चकृमा  
 वयम्। अग्निर्मा तस्मादेनसो गार्हपत्यः प्रमुञ्चतु चकृम यानि  
 दुष्कृता। येन त्रितो अर्णवान्निर्बभूव येन सूर्यं तमसो निर्मुमोच।  
 येनेन्द्रो विश्वा अजहादरातीस्तेनाहं ज्योतिषा ज्योतिरानशान  
 आक्षि। यत्कुसीदमप्रतीत्तं मयेह येन यमस्य निधिना चरामि।  
 एतत्तदग्ने अनृणो भवामि जीवन्नेव प्रति तत्तं दधामि। यन्मयि माता  
 यदा पिपेष यदन्तरिक्षं यदाशसातिक्रामामि त्रिते देवा दिवि जाता  
 यदाप इमं मे वरुण तत्त्वा यामि त्वं नो अग्ने स त्वं नो अग्ने त्वमग्ने  
 अयासि ॥ ४ ॥

[३]

यददीव्यन्नृणमहं बभूवादित्सन्वा सञ्जगर जनैभ्यः। अग्निर्मा  
 तस्मादिन्द्रश्च संविदानौ प्रमुञ्चताम्। यद्वस्ताभ्यां चकर  
 किल्बिषाण्यक्षाणां वशुमुपजिघ्रमानः। उग्रंपश्या च राष्ट्रभृच्च  
 तान्यप्सरसावनुदत्तामृणानि। उग्रंपश्ये राष्ट्रभृत्किल्बिषाणि  
 यदक्षवृत्तमनुदत्तमेतत्। नेत्रं ऋणानृणव इत्समानो यमस्य लोके  
 अधिरज्जुराय। अव ते हेळ उदुत्तममिमं मे वरुण तत्त्वा यामि  
 त्वं नो अग्ने स त्वं नो अग्ने। सङ्कुसुको विकुसुको निर्ऋद्यो  
 यश्च निस्वनः। तेऽ(१)स्मद्यक्षममनागसो दूरादूरमचीचतम्।  
 निर्यक्षममचीचते कृत्यां निर्ऋतिं च। तेन योऽ(१)स्मत्समृच्छातै  
 तमस्मै प्रसुवामसि। दुःशंसानुशंसाम्यां घणेनानुघणेन च।  
 तेनान्योऽ(१)स्मत्समृच्छातै तमस्मै प्रसुवामसि। सं वर्चसा पयसा  
 सन्तनूभिरगन्महि मनसा सः शिवेन। त्वष्टा नो अत्र विदधातु  
 रायोऽनुमार्ष्टु तन्वो(१) यद्विलिष्टम्॥ ५॥

[४]

आयुष्टे विश्वतो दधद्यमग्निर्वरेण्यः। पुनस्ते प्राण आयाति  
 परायक्ष्मं सुवामि ते। आयुर्दा अग्ने हविषो जुषाणो  
 घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि। घृतं पीत्वा मधु चारु गव्यं पितेव  
 पुत्रमभिरक्षतादिमम्। इममग्न आयुषे वर्चसे कृधि तिग्ममोजो  
 वरुण सःशिश्राधि। मातेवास्मा अदिते शर्म यच्छ विश्वे देवा  
 जरदष्टिर्यथाऽसत्। अग्न आयूषि पवस आ सुवोर्जमिषं च नः।

आरे बाधस्व दुच्छुनाम्। अग्ने पवस्व स्वपा अस्मे वर्चः सुवीर्यम्।  
दधद्रयि मयि पोषम्॥ ६ ॥

अग्निर्ऋषिः पवमानः पाञ्चजन्यः पुरोहितः। तमीमहे महागयम्।  
अग्ने जातान्प्रणुदा नः सपत्नान्प्रत्यजाताञ्जातवेदो नुदस्व। अस्मे  
दीदिहि सुमना अहेळञ्छर्मन्ते स्याम त्रिवरूथ उद्भौ। सहसा  
जातान्प्रणुदा नः सपत्नान्प्रत्यजाताञ्जातवेदो नुदस्व। अधि नो  
ब्रूहि सुमनस्यमानो वयं स्याम प्रणुदा नः सपत्नान्। अग्ने यो  
नोऽभितो जनो वृको वारो जिघांसति। तांस्त्वं वृत्रहञ्जहि  
वस्वस्मभ्यमाभर। अग्ने यो नोऽभिदासति समानो यश्च निष्ट्यः। तं  
वयं समिधं कृत्वा तुभ्यमग्नेऽपि दध्मसि॥ ७ ॥

यो नः शपादशपतो यश्च नः शपतः शपात्। उषाश्च तस्मै निमृक्क  
सर्वं पापं समूहताम्। यो नः सपत्नो यो रणो मर्तोऽभिदासति  
देवाः। इध्मस्येव प्रक्षायतो मा तस्योच्छेषि किं चन। यो मान्द्वेष्टि  
जातवेदो यं चाहं द्वेष्मि यश्च माम्। सर्वांस्तान्ग्ने सन्दह  
यांश्चाहन्द्वेष्मि ये च माम्। यो अस्मभ्यमरातीयाद्यश्च नो द्वेषते  
जनः। निन्दाद्यो अस्मान्दिप्साच्च सर्वांस्तान्मष्मषा कुरु।  
संशितं मे ब्रह्म संशितं वीर्या(१)म्बलम्। संशितं क्षत्रं मे  
जिष्णु यस्याहमस्मि पुरोहितः। उदेषां बाहू अतिरमुद्वर्चो अथो  
बलम्। क्षिणोमि ब्रह्मणाऽमित्रानुन्नयामि स्वा(१)म् अहम्।  
पुनर्मनः पुनरायुर्म आगात्पुनश्चक्षुः पुनः श्रोत्रं म आगात्पुनः प्राणः  
पुनराकूतं म आगात्पुनश्चित्तं पुनराधीतं म आगात्। वैश्वानरो  
मेऽदब्धस्तनूपा अवबाधतां दुरितानि विश्वा॥ ८ ॥

[५]

वैश्वानराय प्रतिवेदयामो यदीनृणः सङ्गरो देवतासु। स एतान्पाशान्  
 प्रमुचन् प्रवेद स नो मुञ्चातु दुरितादवद्यात्। वैश्वानरः पवयान्नः  
 पवित्रैर्यत्सङ्गरमभिधावाम्याशाम्। अनाजानन्मनसा याचमानो  
 यदत्रैनो अव तत्सुवामि। अमी ये सुभगे दिवि विचृतौ नाम तारके।  
 प्रेहामृतस्य यच्छतामेतद्वद्धकमोचनम्। विजिहीर्ष्व लोकान्कृधि  
 बन्धान्मुञ्चासि बद्धकम्। योनैरिव प्रच्युतो गर्भः सर्वान् पथो  
 अनुष्व। स प्रजानन्प्रतिगृणीत विद्वान्प्रजापतिः प्रथमजा ऋतस्य।  
 अस्माभिर्दत्तं जरसः परस्तादच्छिन्नं तन्तुमनुसञ्चरेम ॥ ९ ॥

तत् तन्तुमन्वेके अनु सञ्चरन्ति येषां दत्तं पित्र्यमायनवत्।  
 अबन्ध्वेके ददतः प्रयच्छाद्दातुं चेच्छक्रवांसः स्वर्ग एषाम्।  
 आरभेथामनु सश्रभेथाः समानं पन्थामवथो घृतेन। यद्वा  
 पूर्तं परिविष्टं यदग्नौ तस्मै गोत्रायेह जायापती सश्रभेथाम्।  
 यदन्तरिक्षं पृथिवीमुत द्यां यन्मातरं पितरं वा जिहिंसिम।  
 अग्निर्मा तस्मादेनसो गारूहपत्य उन्नो नेषदुरिता यानि चकृम।  
 भूमिर्माताऽदितिर्नो जनित्रं भ्राताऽन्तरिक्षमभिशास्त एनः। द्यौर्नः  
 पिता पितृयाच्छं भवासि जामि मित्वा मा विवित्सि लोकात्।  
 यत्र सुहार्दः सुकृतो मदन्ते विहाय रोगं तन्वा(१)ः स्वायाम्।  
 अश्लोणाङ्गैरहुताः स्वर्गे तत्र पश्येम पितरं च पुत्रम्। यदन्नमद्व्यनृतेन  
 देवा दास्यन्नदास्यन्नुत वा करिष्यन्। यदेवानां चक्षुष्यागो अस्ति  
 यदेव किं च प्रतिजग्राहमग्निर्मा तस्मादनृणं कृणोतु। यदन्नमद्वि



बहुधा विरूपं वासो हिरण्यमुत गामजामविम्। यदेवानां चक्षुष्यागो  
अस्ति यदेव किं च प्रतिजग्राहमग्निर्मा तस्मादनृणं कृणोतु। यन्मया  
मनसा वाचा कृतमेनः कदाचन। सर्वस्मात्तस्मान्मेळितो मोग्धि  
त्वः हि वेत्थ यथातथम् ॥ १० ॥

[६]

वातरशना ह वा ऋषयः श्रमणा ऊर्ध्वमन्थिनो बभूवुस्तानृषयो-  
ऽर्थमायुस्ते निलायमचरुस्तेऽनुप्रविशुः कूश्माण्डानि  
ताऽस्तेष्वन्विन्दज्छुद्धया च तपसा च तानृषयोऽब्रुवन्कथा  
निलायं चरथेति त ऋषीनब्रुवन्नमो वोऽस्तु भगवन्तोऽस्मिन्धाम्नि  
केन वः सपर्यामेति तानृषयोऽब्रुवन्पवित्रं नो ब्रूत येनारिपसः  
स्यामेति त एतानि सूक्तान्यपश्यन् यदेवा देवहेळनं यददीव्यन्नृणमहं  
बभूवऽऽयुष्टे विश्वतो दधदित्येतैराज्यं जुहुत वैश्वानराय प्रतिवेदयाम  
इत्युपतिष्ठत यदर्वाचीनमेनो भ्रूणहत्यायास्तस्मान्मोक्ष्यध्व  
इति त एतैरजुह्वुस्तेऽरेपसोऽभवन्कर्मादिध्वेतैर्जुह्यात्पूतो  
दैवलोकान्त्समंश्नुते ॥ ११ ॥

[७]

कूश्माण्डैर्जुह्याद्योऽपूत इव मन्येत यथा स्तेनो यथा  
भ्रूणहैवमेष भवति योऽयोनौ रेतः सिञ्चति यदर्वाचीनमेनो  
भ्रूणहत्यायास्तस्मान्मुच्यते यावदेनो दीक्षामुपैति दीक्षित एतैः  
संतति जुहोति संवत्सरं दीक्षितो भवति संवत्सरादेवऽऽत्मानं पुनीते  
मासं दीक्षितो भवति यो मासः स संवत्सरः संवत्सरादेवऽऽत्मानं  
पुनीते चतुर्विंशतिः रात्रीर्दीक्षितो भवति चतुर्विंशतिरर्धमासाः

संवत्सरः संवत्सरादेवऽऽत्मानं पुनीते द्वादश रात्रीर्दीक्षितो  
 भवति द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरादेवऽऽत्मानं पुनीते  
 षड्रात्रीर्दीक्षितो भवति षड्वा ऋतवः संवत्सरः संवत्सरादेवऽऽत्मानं  
 पुनीते तिस्रो रात्रीर्दीक्षितो भवति त्रिपदा गायत्री गायत्रिया  
 एवऽऽत्मानं पुनीते न मांसमश्नीयान्न स्त्रियमुपैयान्नोपर्यासीत्  
 जुगुप्सेतानृतात्पयौ ब्राह्मणस्य व्रतं यवागू राजन्यस्यामिक्षा  
 वैश्यस्याथौ सौम्येष्वध्वर एतद्व्रतं ब्रूयाद्यदि मन्येतोपदस्यामीत्यौदनं  
 धानाः सक्तून्धृतमित्यनुव्रतयेदात्मनोऽनुपदासाय ॥ १२ ॥

[८]

अजान् ह वै पृथ्वींस्तपस्यमानान् ब्रह्म स्वयम्भ्वभ्यानर्षत्त  
 ऋषयोऽभवन्तदृषीणामृषित्वं तां देवतामुपातिष्ठन्त यज्ञकामास्त  
 एतं ब्रह्मयज्ञमपश्यन्तमाहरन्तेनायजन्त यदृचोऽध्यगीषत् ताः  
 पयआहुतयो देवानामभवन् यद्यजूंषि घृताहुतयो यत्सामानि  
 सोमाहुतयो यदथर्वाङ्गिरसो मध्वाहुतयो यद्वाह्मणानीतिहासान्  
 पुराणानि कल्पान्गार्था नाराशंसीर्मेदाहुतयो देवानामभवन्ताभिः  
 क्षुधं पाप्मानमपाघ्नन्नपहतपाप्मानो देवाः स्वर्गं लोकमायन् ब्रह्मणः  
 सायुज्यमृषयोऽगच्छन् ॥ १३ ॥

[९]

पञ्च वा एते महायज्ञाः सतति प्रतायन्ते सतति सन्तिष्ठन्ते  
 देवयज्ञः पितृयज्ञो भूतयज्ञो मनुष्ययज्ञो ब्रह्मयज्ञ इति यदग्नौ  
 जुहोत्यपि समिधं तद्देवयज्ञः सन्तिष्ठते यत्पितृभ्यः स्वधा  
 करोत्यप्यपस्तत्पितृयज्ञः सन्तिष्ठते यद्भूतेभ्यो बलिः हरति

तद्भूतयज्ञः सन्तिष्ठते यद्वाह्मणेभ्योऽन्नं ददाति तन्मनुष्ययज्ञः  
 सन्तिष्ठते यत्स्वाध्यायमधीयीतैकामप्यृचं यजुः सामं वा तद्ब्रह्मयज्ञः  
 सन्तिष्ठते यदृचोऽधीते पयसः कूल्या अस्य पितृन्त्स्वधा  
 अभिवहन्ति यद्यजूंषि घृतस्य कूल्या यत्सामानि सोमं एभ्यः  
 पवते यदथर्वाङ्गिरसो मधोः कूल्या यद्वाह्मणानीतिहासान् पुराणानि  
 कल्पान्गाथा नाराशंसीर्मदसः कूल्या अस्य पितृन्त्स्वधा  
 अभिवहन्ति यदृचोऽधीते पयआहुतिभिरेव तद्देवांस्तर्पयति  
 यद्यजूंषि घृताहुतिभिर्यत्सामानि सोमाहुतिभिर्यदथर्वाङ्गिरसो  
 मध्वाहुतिभिर्यद्वाह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथा  
 नाराशंसीर्मदाहुतिभिरेव तद्देवांस्तर्पयति त एनं तृप्ता  
 आयुषा तेजसा वर्चसा श्रिया यशसा ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन च  
 तर्पयन्ति ॥ १४ ॥

[१०]

ब्रह्मयज्ञेन यक्ष्यमाणः प्राच्यां दिशि ग्रामादछदिर्दरश उदीच्यां  
 प्रागुदीच्यां वोदित आदित्ये दक्षिणत उपवीयोपविश्य  
 हस्ताववनिज्य त्रिराचामेद्विः परिमृज्य सकृदुपस्पृश्य शिरश्चक्षुषी  
 नासिके श्रोत्रे हृदयमालभ्य यत्त्रिराचामति तेन ऋचः प्रीणाति यद्विः  
 परिमृजति तेन यजूंषि यत्सकृदुपस्पृशति तेन सामानि यत्सव्यं  
 पाणिं पादौ प्रोक्षति यच्छिरश्चक्षुषी नासिके श्रोत्रे हृदयमालभते  
 तेनाथर्वाङ्गिरसो ब्राह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथा  
 नाराशंसीः प्रीणाति दर्भाणां महदुपस्तीर्योपस्थं कृत्वा प्राङासीनः  
 स्वाध्यायमधीयीतापां वा एष ओषधीनां रसो यद्दर्भाः सरसमेव

ब्रह्म कुरुते दक्षिणोत्तरौ पाणी पादौ कृत्वा सपवित्रावोमिति  
 प्रतिपद्यत एतद्वै यजुस्त्रयीं विद्यां प्रत्येषा वागेतत्परममक्षरं  
 तदेतदृचाऽभ्युक्तमृचो अक्षरं परमे व्योमन् यस्मिन्देवा अधि विश्वे  
 निषेदुर्यस्तन्न वेद किमृचा करिष्यति य इत्तद्विदुस्त इमे समासत इति  
 त्रीनेव प्रायुङ्क्त भूर्भुवः स्वरित्याहैतद्वै वाचः सत्यं यदेव वाचः सत्यं  
 तत्प्रायुङ्क्तार्थं सावित्रीं गायत्रीं त्रिरन्वाह पच्छौऽर्धर्चशोऽनवान्  
 सविता श्रियः प्रसविता श्रियमेवऽऽप्नोत्यथौ प्रज्ञातयैव प्रतिपदा  
 छन्दांसि प्रतिपद्यते ॥ १५ ॥

[११]

ग्रामे मनसा स्वाध्यायमधीयीत दिवा नक्तं वेति ह स्मऽऽह शौच  
 आह्वेय उत्तरण्येऽबलं उत वाचोत तिष्ठन्नुत व्रजन्नुतऽऽसीन  
 उत शयानोऽधीयीतैव स्वाध्यायं तपस्वी पुण्यो भवति य एवं  
 विद्वान्त्स्वाध्यायमधीते नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै  
 नम ओषधीभ्यः । नमो वाचे नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते  
 करोमि ॥ १६ ॥

[१२]

मध्यन्दिने प्रबलमधीयीतासौ खलु वावैष आदित्यो यद्वाह्मण-  
 स्तस्मात्तरहि तेऽक्षिणं तपति तदेषाऽभ्युक्ता । चित्रं देवानामुदगा-  
 दनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः । आप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं  
 सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्चेति स वा एष यज्ञः सद्यः प्रतायते  
 सद्यः सन्तिष्ठते तस्य प्राक् सायमवभृथो नमो ब्रह्मणे इति  
 परिधानीयां त्रिरन्वाहाप उपस्पृश्य गृहानेति ततो यत्किं च ददाति

सा दक्षिणा ॥ १७ ॥

[१३]

तस्य वा एतस्य यज्ञस्य मेघो हविर्धानं विद्युदग्निर्ववर्षः  
हविः स्तनयितुर्वषट्कारो यदवस्फूर्जति सोऽनुवषट्कारो  
वायुरात्माऽमावास्यां स्विष्टकृद्य एवं विद्वान्मेघे वर्षति विद्योतमाने  
स्तनयत्यवस्फूर्जति पर्वमाने वायावमावास्यायाः स्वाध्यायमधीते  
तप एव तत्तप्यते तपो हि स्वाध्याय इत्युत्तमं नाकः रोहत्युत्तमः  
समानानां भवति यावन्तः ह वा इमां वित्तस्य पूर्णां ददत्स्वर्गं लोकं  
जयति तावन्तं लोकं जयति भूयांसं चाक्षय्यं चाप पुनर्मृत्युं जयति  
ब्रह्मणः सायुज्यं गच्छति ॥ १८ ॥

[१४]

तस्य वा एतस्य यज्ञस्य द्वावनध्यायौ यदात्माऽशुचिर्यद्देशः  
समृद्धिर्देवतानि य एवं विद्वान्महारात्र उषस्युदिते व्रजः स्तिष्ठन्नासीनः  
शयानोऽरण्ये ग्रामे वा यावत्तरसः स्वाध्यायमधीते सर्वाल्लोकान्जयति  
सर्वाल्लोकाननृणोऽनुसञ्चरति तदेषाभ्युक्ता। अनृणा अस्मिन्ननृणाः  
परस्मिंस्तृतीयं लोके अनृणाः स्याम। ये देवयाना उत  
पितृयाणाः सर्वाण्यथो अनृणा आक्षीयेमेत्यग्निं वै जातं पाप्मा  
जग्राह तं देवा आहुतीभिः पाप्मानमपाघ्नन्नाहुतीनां यज्ञेन यज्ञस्य  
दक्षिणाभिर्दक्षिणानां ब्राह्मणेन ब्राह्मणस्य छन्दोभिश्छन्दसां  
स्वाध्यायेनापहतपाप्मा स्वाध्यायो देवपवित्रं वा एतत्तं  
योऽनूत्सृजत्यभागो वाचि भवत्यभागो नाके तदेषाऽभ्युक्ता।  
यस्तित्याजं सखिविदः सखायं न तस्य वाच्यपि भागो अस्ति।

यदी॑ऽ शृ॒णो॒त्य॒ल॒कः॑ शृ॒णोति॑ न हि प्र॒वेद॑ सु॒कृत॑स्य पन्था॒मिति॑  
 तस्मा॑त्स्वा॒ध्या॒योऽध्वे॑त॒व्यौ यं यं क्र॑तुमधी॒ते तेन॑ तेनास्येष्टं  
 भ॒वत्य॒ग्नेर्वा॒योरा॑दित्यस्य सायु॒ज्यं गच्छ॑ति तदेषाऽभ्यु॒क्ता। ये  
 अ॒र्वा॒हु॒त वा पुरा॑णे वे॒दं वि॒द्वाऽस॑म॒भितौ॑ वदन्त्यादित्यमे॒व ते  
 परि॑वदन्ति॒ सर्वे॑ अ॒ग्निं द्वि॒तीयं॑ तृ॒तीयं॑ च ह॒ऽस॑मिति यावती॒र्वे  
 दे॒वता॒स्ताः सर्वा॑ वेद॒विदि॑ ब्राह्म॒णे व॑सन्ति॒ तस्मा॑ ब्राह्म॒णेभ्यो॑  
 वेद॒विद्भ्यो॑ दि॒वे दि॒वे नम॑स्कु॒र्यान्ना॒श्लीलं॑ की॒र्तये॑दे॒ता ए॒व दे॒वताः॑  
 प्री॒णाति॑ ॥ १९ ॥

[१५]

रि॒च्यत॑ इ॒व वा ए॒ष प्रे॒व रि॑च्यते॒ यो या॒जय॑ति॒ प्रति॑ वा गृ॒ह्णाति॑  
 या॒जय॑त्वा॒ प्रति॑गृ॒ह्य वाऽन॑श्नन्निः स्वा॒ध्या॒यं वे॒दम॑धी॒यीत॑ त्रि॒रात्रं॑  
 वा सा॒वि॒त्री॒ङ्गाय॑त्रीमन्वातिरेचयति॒ वरो॑ दक्षि॒णा वरे॑णै॒व वरः॑  
 स्पृ॒णो॒त्या॒त्मा हि वरः॑ ॥ २० ॥

[१६]

दु॒हे ह॒ वा ए॒ष छ॒न्दा॑ऽसि॒ यो या॒जय॑ति॒ स येन॑ यज्ञक्र॒तुना॑  
 या॒जये॑त्सोऽर॒ण्यं प॑रेत्य॒ शुचौ॑ दे॒शे स्वा॒ध्या॒यमे॒वैन॑मधी॒यन्नासी॑त  
 तस्या॒न॒शनं॑ दी॒क्षा स्था॒नमु॑प॒सद॑ आ॒सन॑ऽ सु॒त्या वाग्जु॒हूर्मन॑  
 उप॒भृ॒द्धति॑र्ध्रु॒वा प्रा॒णो ह॒विः सा॒माध्व॑र्युः स वा ए॒ष य॒ज्ञः  
 प्रा॒णद॑क्षि॒णोऽन॑न्तदक्षि॒णः समृ॑द्धतरः ॥ २१ ॥

[१७]

क॒ति॒धा॒वकी॑र्णी॒ प्रवि॑शति॒ चतु॑र्धेत्याहुर्ब्रह्म॒वादि॒नो म॒रुतः॑ प्रा॒णैरि॑न्द्रं

बलेन बृहस्पतिं ब्रह्मवर्चसेनाग्निमेवेतरेण सर्वेण तस्यैतां प्रायश्चित्तिं  
विदाञ्चकार सुदेवः काश्यपो यो ब्रह्मचार्यवकिरेदमावास्यायाः  
रात्र्यामग्निं प्रणीयोपसमाधाय द्विराज्यस्योपघातं जुहोति  
कामावकीर्णोऽस्म्यवकीर्णोऽस्मि काम कामाय स्वाहा  
कामाभिद्रुग्धोऽस्म्यभिद्रुग्धोऽस्मि काम कामाय स्वाहेत्यमृतं वा  
आज्यममृतमेवऽऽत्मन्धत्ते हुत्वा प्रयताञ्जलिः कवातिर्यङ्मुग्निमभि-  
मन्त्रयेत् सं माऽऽसिञ्चन्तु मरुतः समिन्द्रः सं बृहस्पतिः।  
सं माऽयमग्निः सिञ्चत्वायुषा च बलेन चऽऽयुष्मन्तं करोत  
मेति प्रति हास्मै मरुतः प्राणान्दधति प्रतीन्द्रो बलं प्रति  
बृहस्पतिर्ब्रह्मवर्चसं प्रत्यग्निरितरत्सर्वः सर्वतनुर्भूत्वा सर्वमायुरेति  
त्रिरभिमन्त्रयेत् त्रिषत्या हि देवा योऽपूत इव मन्येत स इत्थं  
जुहुयादित्थमभिमन्त्रयेत् पुनीत एवऽऽत्मानमायुरेवऽऽत्मन्धत्ते  
वरो दक्षिणा वरेणैव वरः स्पृणोत्यात्मा हि वरः ॥ २२ ॥

[१८]

भूः प्रपद्ये भुवः प्रपद्ये स्वः प्रपद्ये भूर्भुवः स्वः प्रपद्ये ब्रह्म प्रपद्ये  
ब्रह्मकोशं प्रपद्येऽमृतं प्रपद्येऽमृतकोशं प्रपद्ये चतुर्जालं ब्रह्मकोशं  
यं मृत्युर्नावपश्यति तं प्रपद्ये देवान् प्रपद्ये देवपुरं प्रपद्ये परीवृतो  
वरीवृतो ब्रह्मणा वर्मणाऽहं तेजसा कश्यपस्य यस्मै नमस्तच्छिरो  
धर्मो मूर्धानं ब्रह्मोत्तरा हनुर्यज्ञोऽधरा विष्णुरहर्दयः संवत्सरः  
प्रजननमश्विनौ पूर्वपादावत्रिर्मध्यं मित्रावरुणावपरपादावग्निः  
पुच्छस्य प्रथमं काण्डं तत इन्द्रस्ततः प्रजापतिरभयं चतुर्थं स  
वा एष दिव्यः शाक्रः शिशुमारस्तः ह य एवं वेदाप पुनर्मृत्युं

जयति जयति स्वर्गल्लोकं नाध्वनि प्रमीयते नाप्सु प्रमीयते नाग्नौ  
 प्रमीयते नानपत्यः प्रमीयते लघ्वान्नौ भवति ध्रुवस्त्वमसि ध्रुवस्य  
 क्षितमसि त्वं भूतानामधिपतिरसि त्वं भूतानां श्रेष्ठोऽसि त्वां  
 भूतान्युप पर्यावर्तन्ते नमस्ते नमः सर्वं ते नमो नमः शिशुकुमाराय  
 नमः ॥ २३ ॥

[१९]

नमः प्राच्यै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो  
 नमो दक्षिणायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो  
 नमः प्रतीच्यै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो  
 नम उदीच्यै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो  
 नम ऊर्ध्वायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो  
 नमोऽधरायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो  
 नमोऽवान्तरायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च  
 नमो नमो गङ्गायमुनयोर्मध्ये ये वसन्ति ते मे प्रसन्नात्मानश्चिरं  
 जीवितं वर्धयन्ति नमो गङ्गायमुनयोर्मुनिभ्यश्च नमो नमो  
 गङ्गायमुनयोर्मुनिभ्यश्च नमः ॥ २४ ॥

[२०]

ॐ नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नम ओषधीभ्यः । नमो  
 वाचे नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते करोमि ॥

॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥



## ॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

ॐ तच्छं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः  
स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्। शं नो  
अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

चित्तिः स्रुक। चित्तमाज्यम्। वाग्वेदिः। आधीतं बरुहिः। केतो  
अग्निः। विज्ञातमग्निः। वाक्पतिरुहोता। मन उपवक्ता। प्राणो  
हविः। सामाध्वर्युः। वाचस्पते विधे नामन्। विधेम ते नाम।  
विधेस्त्वमस्माकं नाम। वाचस्पतिः सोमं पिबतु। आऽस्मासु  
नृमणन्धात्स्वाहा ॥ १ ॥

अध्वर्युः पञ्च च ॥ १ ॥ \_\_\_\_\_ [१]

पृथिवी होता। द्यौरध्वर्युः। रुद्रोऽग्नीत्। बृहस्पतिरुपवक्ता।  
वाचस्पते वाचो वीर्येण। सम्भृततमेनायक्ष्यसे। यजमानाय वार्यम्।  
आसुवस्करस्मै। वाचस्पतिः सोमं पिबतु। जजनदिन्द्रमिन्द्रियाय  
स्वाहा ॥ २ ॥

पृथिवी होता दश ॥ २ ॥ \_\_\_\_\_ [२]

अग्निरुहोता। अश्विनाऽध्वर्यू। त्वष्टाऽग्नीत्। मित्र उपवक्ता। सोमः  
सोमस्य पुरोगाः। शुक्रः शुक्रस्य पुरोगाः। श्रतास्त इन्द्र सोमाः।  
वातापेरुहवनश्रुतः स्वाहा ॥ ३ ॥

अग्निर्होताऽष्टौ ॥ ३ ॥ \_\_\_\_\_ [३]

सूर्यं ते चक्षुः। वातं प्राणः। द्यां पृष्ठम्। अन्तरिक्षमात्मा।  
अङ्गैर्यज्ञम्। पृथिवीं शरीरैः। वाचस्पतेऽच्छिद्रया वाचा।

अच्छिद्रया जुह्वा॥ दिवि दैवावृधः५ होत्रा मेरयस्व स्वाहा॥ ४॥

सूर्यं ते नव॥ ४॥ \_\_\_\_\_ [४]

महाहविरहोता॥ सत्यहविरध्वर्युः। अच्युतपाजा अग्नीत्।  
अच्युतमना उपवक्ता। अनाधृष्यश्चाप्रतिधृष्यश्च यज्ञस्याभिगरौ।  
अयास्य उद्गाता। वाचस्पते हृद्विधे नामन्। विधेम ते  
नाम। विधेस्त्वमस्माकं नाम। वाचस्पतिः सोममपात्। मा  
दैव्यस्तन्तुश्छेदि मा मनुष्यः। नमो दिवे। नमः पृथिव्यै  
स्वाहा॥ ५॥

अपात्नीणि च॥ ५॥ \_\_\_\_\_ [५]

वाग्घोता॥ दीक्षा पत्नी॥ वाताऽध्वर्युः। आपोऽभिगरः। मनो हविः।  
तपसि जुहोमि। भूर्भुवः सुवः। ब्रह्म स्वयम्भु। ब्रह्मणे स्वयम्भुवे  
स्वाहा॥ ६॥

वाग्घोता नव॥ ६॥ \_\_\_\_\_ [६]

ब्राह्मण एकहोता। स यज्ञः। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः।  
यज्ञश्च मे भूयात्। अग्निर्द्विहोता। स भर्ता। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं  
यशः। भर्ता च मे भूयात्। पृथिवी त्रिहोता। स प्रतिष्ठा॥ ७॥

स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। प्रतिष्ठा च मे भूयात्। अन्तरिक्षं  
चतुरहोता। स विष्ठाः। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। विष्ठाश्च  
मे भूयात्। वायुः पञ्चहोता। स प्राणः। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं  
यशः। प्राणश्च मे भूयात्॥ ८॥

चन्द्रमाः षड्होता। स ऋतून्कल्पयाति। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं  
यशः। ऋतवश्च मे कल्पन्ताम्। अन्नः सप्तहोता। स प्राणस्य

प्राणः। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। प्राणस्य च मे प्राणो भूयात्। द्यौरष्टहोता। सौऽनाधृष्यः ॥ ९ ॥

स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। अनाधृष्यश्च भूयासम्। आदित्यो नवहोता। स तेजस्वी। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। तेजस्वी च भूयासम्। प्रजापतिर्दशहोता। स इदं सर्वम्। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। सर्वं च मे भूयात् ॥ १० ॥

प्रतिष्ठा प्राणश्च मे भूयादनाधृष्यः सर्वं च मे भूयात् ॥ ७ ॥

अग्निर्यजुर्भिः। सविता स्तोमैः। इन्द्र उक्थामदैः। मित्रावरुणा-  
वाशिषा। अङ्गिरसो धिष्णिर्गैरग्निभिः। मरुतः सदोहविर्धानाभ्याम्।  
आपः प्रोक्षणीभिः। ओषधयो बरहिषा। अदितिर्वेद्या। सोमो  
दीक्षया ॥ ११ ॥ त्वष्टेध्मेन। विष्णुर्यज्ञेन। वसव आज्येन।  
आदित्या दक्षिणाभिः। विश्वे देवा ऊर्जा। पूषा स्वगाकारेण।  
बृहस्पतिः पुरोधया। प्रजापतिरुद्गीथेन। अन्तरिक्षं पवित्रेण। वायुः  
पात्रैः। अहंश्च श्रद्धया ॥ १२ ॥

दीक्षया पात्रैरेकं च ॥ ८ ॥

सेनेन्द्रस्य। धेना बृहस्पतैः। पत्न्या पूष्णः। वाग्वायोः। दीक्षा  
सोमस्य। पृथिव्यग्नेः। वसूनां गायत्री। रुद्राणान्निष्ठुक। आदित्यानां  
जगती। विष्णोरनुष्ठुक ॥ १३ ॥

वरुणस्य विराट्। यज्ञस्य पङ्क्तिः। प्रजापतेरनुमतिः। मित्रस्य  
श्रद्धा। सवितुः प्रसूतिः। सूर्यस्य मरीचिः। चन्द्रमसो रोहिणी।  
ऋषीणामरुन्धती। पर्जन्यस्य विद्युत्। चतस्रो दिशः।  
चतस्रोऽवान्तरदिशाः। अहंश्च रात्रिश्च। कृषिश्च वृष्टिश्च।

त्विषिश्चापचितिश्च। आपश्चौषधयश्च। ऊर्क् सूनृता च देवानां  
पत्नयः ॥ १४ ॥

अनुष्टुप्दिशः षट् ॥ ९ ॥ [९]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्यां  
प्रतिगृह्णामि। राजा त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणेऽग्नये हिरण्यम्।  
तेनामृतत्वमश्याम्। वयौ दात्रे। मयो मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्रे। क इदं  
कस्मा अदात्। कामः कामाय। कामौ दाता ॥ १५ ॥

कामः प्रतिग्रहीता। कामः समुद्रमाविश। कामेन त्वा प्रतिगृह्णामि।  
कामैतत्तै। एषा ते काम दक्षिणा। उत्तानस्त्वाङ्गीरसः प्रतिगृह्णातु।  
सोमाय वासः। रुद्राय गाम्। वरुणायाश्वम्। प्रजापतये  
पुरुषम् ॥ १६ ॥

मनवे तल्पम्। त्वष्ट्रेऽजाम्। पूष्णेऽविम्। निर्ऋत्या अश्वतरगर्दभौ।  
हिमवतो हस्तिनम्। गन्धर्वाप्सराभ्यः स्रगलं करणे। विश्वेभ्यो  
देवेभ्यो धान्यम्। वाचेऽन्नम्। ब्रह्मण ओदनम्। समुद्रायापः ॥ १७ ॥

उत्तानायाङ्गीरसायानः। वैश्वानराय रथम्। वैश्वानरः प्रत्नथा  
नाकमारुहत्। दिवः पृष्ठं भन्दमानः सुमन्मभिः। स पूर्ववज्जनयज्जन्तवे  
धनम्। समानमज्मा परियाति जागृविः। राजा त्वा वरुणो नयतु  
देविदक्षिणे वैश्वानराय रथम्। तेनामृतत्वमश्याम्। वयौ दात्रे। मयो  
मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्रे ॥ १८ ॥

क इदं कस्मा अदात्। कामः कामाय। कामौ दाता।  
कामः प्रतिग्रहीता। कामः समुद्रमा विश। कामेन त्वा

प्रतिगृह्णामि। कामैतत्तै। एषा तै काम दक्षिणा। उत्तानस्त्वाङ्गीरसः  
प्रतिगृह्णातु ॥ १९ ॥

दाता पुरुषमपः प्रतिग्रहीत्रे नव च ॥ १० ॥ [१०]

सुवर्णं घर्मं परिवेद वेनम्। इन्द्रस्यात्मानं दशधा चरन्तम्। अन्तः  
समुद्रे मनसा चरन्तम्। ब्रह्मान्वविन्ददशहोतारमणै। अन्तः प्रविष्टः  
शास्ता जनानाम्। एकः सन्बहुधा विचारः। शतं शुक्राणि यत्रैकं  
भवन्ति। सर्वे वेदा यत्रैकं भवन्ति। सर्वे होतारो यत्रैकं भवन्ति।  
समानसीन आत्मा जनानाम् ॥ २० ॥

अन्तः प्रविष्टः शास्ता जनानां सर्वात्मा। सर्वाः प्रजा यत्रैकं  
भवन्ति। चतुरहोतारो यत्र संपदं गच्छन्ति देवैः। समानसीन  
आत्मा जनानाम्। ब्रह्मेन्द्रमग्निं जगतः प्रतिष्ठाम्। दिव आत्मानं  
सवितारं बृहस्पतिम्। चतुरहोतारं प्रदिशोऽनु क्लृप्तम्। वाचो वीर्यं  
तपसाऽन्वविन्दत्। अन्तः प्रविष्टं कर्तारमेतम्। त्वष्टारं रूपाणि  
विकुर्वन्तं विपश्चिम् ॥ २१ ॥

अमृतस्य प्राणं यज्ञमेतम्। चतुरहोतृणामात्मानं कवयो निचिक्युः।  
अन्तः प्रविष्टं कर्तारमेतम्। देवानां बन्धु निहितङ्गुहासु। अमृतेन  
क्लृप्तं यज्ञमेतम्। चतुरहोतृणामात्मानं कवयो निचिक्युः। शतन्नियुतः  
परिवेद विश्वा विश्ववारः। विश्वमिदव्यृणाति। इन्द्रस्यात्मा निहितः  
पञ्चहोता। अमृतं देवानामायुः प्रजानाम् ॥ २२ ॥

इन्द्रं राजानं सवितारमेतम्। वायोरात्मानं कवयो निचिक्युः।  
रश्मिं रश्मिनां मध्ये तपन्तम्। ऋतस्य पदे कवयो निषान्ति।

य आण्डकोशे भुवनं बिभर्ति। अनिर्भिण्णः सन्नथ लोकान्  
विचष्टै। यस्याण्डकोशः शुष्ममाहुः प्राणमुल्बम्। तेन  
क्लृप्तोऽमृतैनाहमस्मि। सुवर्णं कोशः रजसा परीवृतम्। देवानां  
वसुधानीं विराजम्॥ २३ ॥

अमृतस्य पूर्णान्तामु कलां विचक्षते। पादः षड्वीतुर्न किलाविवित्से।  
येनर्तवः पञ्चधोत क्लृप्ताः। उत वा षड्वा मनसोत क्लृप्ताः। तः  
षड्वीतारमृतुभिः कल्पमानम्। ऋतस्य पदे कवयो निपान्ति। अन्तः  
प्रविष्टं कर्तारमेतम्। अन्तश्चन्द्रमसि मनसा चरन्तम्। सहैव सन्तं  
न विजानन्ति देवाः। इन्द्रस्यात्मानः शतधा चरन्तम्॥ २४ ॥

इन्द्रो राजा जगतो य ईशै। सप्तहोता सप्तधा विक्लृप्तः। परेण  
तन्तुं परिषिच्यमानम्। अन्तरादित्ये मनसा चरन्तम्। देवानां  
हृदयं ब्रह्मान्वविन्दत्। ब्रह्मैतद्ब्रह्मण उज्जभार। अर्कः श्रोतन्तः  
सरिरस्य मध्यै। आ यस्मिन्सप्त परैवः। मेहन्ति बहुलाः श्रियम्।  
बह्वश्वामिन्द्र गोमतीम्॥ २५ ॥

अच्युतां बहुलाः श्रियम्। स हरिर्वसुवित्तमः। पेरुरिन्द्राय पिन्वते।  
बह्वश्वामिन्द्र गोमतीम्। अच्युतां बहुलाः श्रियम्। मह्यमिन्द्रो  
नियच्छतु। शतः शता अस्य युक्ता हरीणाम्। अर्वाङ्गा यातु  
वसुभी रश्मिरिन्द्रः। प्रमहमाणो बहुलाः श्रियम्। रश्मिरिन्द्रः  
सविता मे नियच्छतु॥ २६ ॥

घृतन्तेजो मधुमदिन्द्रियम्। मय्ययमग्निर्दधातु। हरिः पतङ्गः पटरी  
सुपर्णः। दिविक्षयो नभसा य एति। स न इन्द्रः कामवरन्ददातु।

पञ्चारं चक्रं परिवर्तते पृथु। हिरण्यज्योतिः सरिरस्य मध्यै। अजस्रं  
ज्योतिर्नभसा सर्पेदिति। स न इन्द्रः कामवरन्ददातु। सप्त युञ्जन्ति  
रथमेकचक्रम् ॥ २७ ॥

एको अश्वो वहति सप्तनामा। त्रिणाभि चक्रमजरमनर्वम्। येनेमा  
विश्वा भुवनानि तस्थुः। भद्रं पश्यन्त उपसेदुरग्रै। तपो दीक्षामृषयः  
सुवर्विदः। ततः क्षत्रं बलमोजश्च जातम्। तदस्मै देवा अभि  
सन्नमन्तु। श्वेतं रश्मिं बोभुज्यमानम्। अपां नेतारं भुवनस्य  
गोपाम्। इन्द्रं निचिक्वुः परमे व्योमन् ॥ २८ ॥

रोहिणीः पिङ्गला एकरूपाः। क्षरन्तीः पिङ्गला एकरूपाः। शतं  
सहस्राणि प्रयुतानि नाव्यानाम्। अयं यः श्वेतो रश्मिः। परि  
सर्वमिदं जगत्। प्रजां पशून्यनानि। अस्माकं ददातु। श्वेतो रश्मिः  
परि सर्वं बभूव। सुवन्मह्यं पशून् विश्वरूपान्। पतङ्गमक्तमसुरस्य  
मायया ॥ २९ ॥

हृदा पश्यन्ति मनसा मनीषिणः। समुद्रे अन्तः कवयो विचक्षते।  
मरीचीनां पदमिच्छन्ति वेधसः। पतङ्गो वाचं मनसा विभर्ति।  
ताङ्गन्धर्वोऽवदद्भै अन्तः। तां द्योतमानां स्वयं मनीषाम्।  
ऋतस्य पदे कवयो निपान्ति। ये ग्राम्याः पशवो विश्वरूपाः।  
विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। अग्निस्तां अग्रे प्रमुमुक्तु  
देवः ॥ ३० ॥

प्रजापतिः प्रजया संविदानः। वीतं स्तुकेस्तुके। युवमस्मासु  
नियच्छतम्। प्रप्र यज्ञपतिन्तिर। ये ग्राम्याः पशवो विश्वरूपाः।

विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। तेषां सप्तानामिह रन्तिरस्तु।  
 रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय। य आरण्याः पशवो  
 विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। वायुस्तां  
 अग्रे प्रमुमोक्तु देवः। प्रजापतिः प्रजया संविदानः। इडाये  
 सृष्टद्धृतवच्चराचरम्। देवा अन्वविन्दन्गुहा हितम्। य आरण्याः  
 पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। तेषां  
 सप्तानामिह रन्तिरस्तु। रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय ॥ ३१ ॥

आत्मा जनानां विकुर्वन्तं विपश्चिं प्रजानां वसुधानीं विराजं चरन्तं गोमतीं मे निर्यच्छत्वेकचक्रव्योमन्मायया देव  
 एकरूपा अष्टौ च ॥ ११ ॥ [११]

सहस्रशीर्षा पुरुषः। सहस्राक्षः सहस्रपात्। स भूमिं विश्वतो  
 वृत्वा। अत्यतिष्ठदशाङ्गुलम्। पुरुष एवेदं सर्वम्। यद्भूतं यच्च  
 भव्यम्। उतामृतत्वस्येशानः। यदन्नेनातिरोहति। एतावानस्य  
 महिमा। अतो ज्यायांश्च पूरुषः। [३२]

पादोऽस्य विश्वा भूतानि। त्रिपादस्यामृतं दिवि। त्रिपादूर्ध्व  
 उदैत्पुरुषः। पादोऽस्येहाभवात्पुनः। ततो विष्वङ्मक्रामत्।  
 साशनानशने अभि। तस्माद्विराडजायत। विराजो अधि पूरुषः।  
 स जातो अत्यरिच्यत। पश्चाद्भूमिमथौ पुरः। [३३]

यत्पुरुषेण हविषा। देवा यज्ञमतन्वत। वसन्तो अस्यासीदाज्यम्।  
 ग्रीष्म इध्मः शरद्धविः। सप्तास्यासन्परिधयः। त्रिः सप्त समिधः  
 कृताः। देवा यद्यज्ञन्तन्वानाः। अबध्नन्पुरुषं पशुम्। तं यज्ञं ब्रूहिषि



प्रौक्षन्। पुरुषं जातमग्रतः। [३४]

तेन देवा अयजन्त। साध्या ऋषयश्च ये। तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः। सम्भृतं पृषदाज्यम्। पशूँस्ताँश्चक्रे वायव्यान्। आरण्यान्याम्याश्च ये। तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः। ऋचः सामानि जज्ञिरे। छन्दाँसि जज्ञिरे तस्मात्। यजुस्तस्मादजायत। [३५]

तस्मादश्वा अजायन्त। ये के चौभयादतः। गावो ह जज्ञिरे तस्मात्। तस्माज्जाता अजावयः। यत्पुरुषं व्यदधुः। कतिधा व्यकल्पयन्। मुखं किमस्य कौ बाहू। कावूरू पादावुच्येते। ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीत्। बाहू राजन्यः कृतः। [३६]

ऊरू तदस्य यद्वैश्यः। पद्भ्याँ शूद्रो अजायत। चन्द्रमा मनसो जातः। चक्षोः सूर्यो अजायत। मुखादिन्द्रश्चाग्निश्च। प्राणाद्वायुरजायत। नाभ्या आसीदन्तरिक्षम्। शीर्ष्णो द्यौः समवर्तत। पद्भ्याँ भूमिर्दिशः श्रोत्रात्। तथा लोकाँ अकल्पयन्। [३७]

वेदाहमेतं पुरुषं महान्तम्। आदित्यवर्णं तमसस्तु पारे। सर्वाणि रूपाणि विचित्य धीरः। नामानि कृत्वाऽभिवदन् यदास्तै। धाता पुरस्ताद्यमुदाजहार। शक्रः प्रविद्वान्प्रदिशश्चतस्रः। तमेवं विद्वानमृत इह भवति। नान्यः पन्था अयनाय विद्यते। यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवाः। तानि धर्माणि प्रथमान्यासन्। ते ह नाकं महिमानः सचन्ते। यत्र पूर्वं साध्याः सन्ति देवाः ॥ [३८]

पूरुषः पुरोऽग्रतोऽजायत कृतोऽकल्पयन्नासं द्वे च (ज्यायानधि पूरुषः। अन्यत्र पूरुषः॥) ॥१२॥ — [१२]

अद्भ्यः सम्भूतः पृथिव्यै रसाच्च। विश्वकर्मणः समवर्तताधि। तस्य  
त्वष्टा विदधद्रूपमेति। तत्पुरुषस्य विश्वमाजानमग्रै। वेदाहमेतं पुरुषं  
महान्तम्। आदित्यवर्णं तमसः परस्तात्। तमेवं विद्वानमृत इह  
भवति। नान्यः पन्था विद्यतेऽयनाय। प्रजापतिश्चरति गर्भे अन्तः।  
अजायमानो बहुधा विजायते। [३९]

तस्य धीराः परिजानन्ति योनिम्। मरीचीनां पदमिच्छन्ति वेधसः।  
यो देवेभ्य आतपति। यो देवानां पुरोहितः। पूर्वो यो देवेभ्यो जातः।  
नमो रुचाय ब्राह्मणे। रुचं ब्राह्मं जनयन्तः। देवा अग्रे तदब्रुवन्।  
यस्त्वैवं ब्राह्मणो विद्यात्। तस्य देवा असन्वशः। ह्रीश्च ते लक्ष्मीश्च  
पत्न्यौ। अहोरात्रे पार्श्वे। नक्षत्राणि रूपम्। अश्विनौ व्यात्तम्। इष्टं  
मनिषाण। अमुं मनिषाण। सर्वं मनिषाण॥ [४०]

जायते वशे सप्त च॥१३॥ [१३]

भर्ता सन्ध्रियमाणो बिभर्ति। एको देवो बहुधा निविष्टः। यदा  
भारन्तन्द्रयते स भर्तुम्। निधाय भारं पुनरस्तमेति। तमेव  
मृत्युममृतं तमाहुः। तं भर्तारं तमु गोप्तारमाहुः। स भृतो भ्रियमाणो  
बिभर्ति। य एनं वेद सत्येन भर्तुम्। सद्यो जातमुत जहात्येषः।  
उतो जरन्तं न जहात्येकम्॥४१॥

उतो बहूनेकमहर्जहार। अतन्द्रो देवः सदमेव प्रार्थः। यस्तद्वेद यत  
आबभूव। सन्धां च याꣳ सन्दधे ब्रह्मणैषः। रमते तस्मिन्नुत जीर्णे  
शयाने। नैनं जहात्यहः सु पूर्वेषु। त्वामापो अनु सर्वाश्चरन्ति  
जानतीः। वत्सं पयसा पुनानाः। त्वमग्निꣳ हव्यवाहꣳ समिन्त्से।

त्वं भर्ता मातरिश्वा प्रजानाम् ॥ ४२ ॥

त्वं यज्ञस्त्वमुवेवासि सोमः। तवं देवा हवमायन्ति सर्वे।  
त्वमेकोऽसि बहून्नुप्रविष्टः। नमस्ते अस्तु सुहवो म एधि। नमो  
वामस्तु शृणुतः हवं मे। प्राणापानावजिरः सञ्चरन्तौ। ह्यामि  
वां ब्रह्मणा तूर्तमेतम्। यो मां द्वेष्टि तं जहितं युवाना। प्राणापानौ  
संविदानौ जहितम्। अमुष्यासुनामा सङ्गसाथाम् ॥ ४३ ॥

तं मे देवा ब्रह्मणा संविदानौ। वधाय दत्तं तमहः हनामि।  
असंज्जान सत आबभूव। यं यं जजान स उ गोपो अस्य।  
यदा भारन्तन्द्रयते स भर्तुम्। परास्य भारं पुनरस्तमेति। तद्वै  
त्वं प्राणो अभवः। महान्भोगः प्रजापतेः। भुजः करिष्यमाणः।  
यदेवान्प्राणयो नव ॥ ४४ ॥

एकं प्रजानाङ्गसाथां नव ॥ १४ ॥

[१४]

हरिः हरन्तमनुयन्ति देवाः। विश्वस्येशानं वृषभं मतीनाम्। ब्रह्म  
सरूपमनुमेदमागात्। अयनं मा विवधीर्विक्रमस्व। मा छिदो मृत्यो  
मा वधीः। मा मे बलं विवृहो मा प्रमोषीः। प्रजां मा मे रीरिष  
आयुरुग्र। नृचक्षसन्त्वा हविषा विधेम। सद्यश्चकमानाय। प्रवेपानाय  
मृत्यवे ॥ ४५ ॥

प्रास्मा आशा अशृण्वन्। कामेनाजनयन्पुनः। कामेन मे  
काम आगात्। हृदयाद्धृदयं मृत्योः। यदमीषामदः प्रियम्।  
तदैतूपमामभि। परं मृत्यो अनु परेहि पन्थाम्। यस्ते स्व इतरो  
देवयानात्। चक्षुष्मते शृण्वते ते ब्रवीमि। मा नः प्रजाः रीरिषो मोत

वी॒रान्। प्र पू॒र्व्यं मन॑सा॒ वन्द॑मानः। ना॒र्ध॒मानो वृष॑भं च॒र्षणी॑नाम्।  
यः प्र॒जाना॑मे॒करा॑ण्मा॒नुषी॑णाम्। मृ॒त्युं य॑जे प्रथ॒मजा॑मृ॒तस्य॑ ॥ ४६ ॥

मृत्यवे वीराश्चत्वारि च ॥ १५ ॥ [१५]

तर॒णिर्वि॑श्वद॒रश॑तो ज्योति॒ष्कृद॑सि सूर्य॑। वि॒श्वमा॑ भा॒सि रोच॑नम्।  
उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि सूर्या॑य त्वा भ्राज॑स्वत ए॒ष ते॒ योनिः॒ सूर्या॑य त्वा  
भ्राज॑स्वते ॥ ४७ ॥

[१६]

आ प्या॑यस्व मदि॒न्तम॒ सोम॒ विश्वा॑भि॒रूति॑भिः। भवा॑ नः  
सप्र॑थस्तमः ॥ ४८ ॥

[१७]

ई॒युष्टे॒ ये पू॒र्वीतरा॑मपश्यन् व्यु॒च्छन्ती॑मु॒षसं॑ म॒र्त्यासः॑। अ॒स्माभि॑रू॒ नु  
प्र॑ति॒चक्ष्या॑ऽभूदो ते य॑न्ति ये अ॒परी॑षु प॒श्यान् ॥ ४९ ॥

[१८]

ज्योति॑ष्मतीं त्वा सादयामि ज्योति॑ष्कृतं त्वा सादयामि ज्योति॑र्विदं  
त्वा सादयामि भा॒स्वतीं॑ त्वा सादयामि ज्वल॑न्तीं त्वा सादयामि  
मल्म॑ला॒भव॑न्तीं त्वा सादयामि दी॒प्यमा॑नां त्वा सादयामि रोच॑मानां  
त्वा सादया॒म्यज॑स्त्रां त्वा सादयामि बृ॒हज्ज्यो॑तिषं त्वा सादयामि  
बो॒धय॑न्तीं त्वा सादयामि जाग्र॑तीं त्वा सादयामि ॥ ५० ॥

[१९]

प्र॒या॒साय॒ स्वाहा॑ऽऽया॒साय॒ स्वाहा॑ वि॒या॒साय॒ स्वाहा॑ सं॒या॒साय॒  
स्वाहा॑द्या॒साय॒ स्वाहा॑ऽव॒या॒साय॒ स्वाहा॑ शु॒चे स्वाहा॑ शे॒काय॑

स्वाहा॑ तप्य॒त्वै स्वाहा॑ तप॒ते स्वाहा॑ ब्रह्म॒हत्यायै॑ स्वाहा॑ सर्व॑स्मै  
स्वाहा॑ ॥ ५१ ॥

[२०]

चित्त॑ः स॒न्तानेन॑ भ॒वं य॒क्त्वा रु॒द्रन्तनि॑म्ना पशु॒पति॑ः स्थूल॒हृदये॑नाग्निः  
हृद॑येन रु॒द्रं लोहि॑तेन श॒र्वम्म॑तस्त्राभ्यां महा॒देव॑म॒न्तः पार्श्वे॑नौषि॒ष्ठह॑नः  
शिङ्गी॑निको॒श्याभ्या॑म् ॥ ५२ ॥

[२१]

ॐ तच्छं॑ योरावृ॒णीम॑हे। गा॒तुं य॒ज्ञाय॑। गा॒तुं य॒ज्ञप॑तये। दैवीः  
स्व॒स्तिर॑स्तु नः। स्व॒स्तिर्मा॑नु॒षेभ्यः॑। ऊ॒र्ध्वं जि॑गातु भेष॒जम्। शं नो॑  
अस्तु॑ द्वि॒पदे॑। शं चतु॑ष्पदे। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑ ॥



## ॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

नमोऽनुमदन्तु। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

नमो वाचे या चौदिता या चानुदिता तस्यै वाचे नमो नमो  
वाचे नमो वाचस्पतये नम ऋषिभ्यो मन्त्रकृद्भ्यो मन्त्रपतिभ्यो  
मा मामृषयो मन्त्रकृतो मन्त्रपतयः परादुर्माहमृषीन्मन्त्रकृतो  
मन्त्रपतीन्परादां वैश्वदेवीं वाचमुद्यासः शिवामदस्तां जुष्टान्देवेभ्यः  
शर्म मे द्यौः शर्म पृथिवी शर्म विश्वमिदं जगत्। शर्म चन्द्रश्च  
सूर्यश्च शर्म ब्रह्मप्रजापती। भूतं वदिष्ये भुवनं वदिष्ये तेजो  
वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये सत्यं वदिष्ये  
तस्मा अहमिदमुपस्तरणमुपस्तृण उपस्तरणं मे प्रजायै पशूनां  
भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशूनां भूयासं प्राणापानौ मृत्योर्मा  
पातं प्राणापानौ मा मा हासिष्टं मधु मनिष्ये मधु जनिष्ये मधु  
वक्ष्यामि मधु वदिष्यामि मधुमतीं देवेभ्यो वाचमुद्यासः शुश्रूषेण्या  
मनुष्येभ्यस्तं मा देवा अवन्तु शोभायै पितरोऽनुमदन्तु ॥ १ ॥

[१]

युञ्जते मन उत युञ्जते धियः। विप्रा विप्रस्य बृहतो विपश्चितः। वि  
होत्रा दधे वयुनाविदेक इत्। मही देवस्य सवितुः परिष्टुतिः। देवस्य  
त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्यामा ददे।  
अभिरसि नारिरसि। अध्वरकृद्देवेभ्यः। उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पते ॥ २ ॥

देवयन्तस्त्वेमहे। उप प्रयन्तु मरुतः सुदानवः। इन्द्र प्राशूर्भवा  
सचा। प्रैतु ब्रह्मणस्पतिः। प्र देव्येतु सूनृता। अच्छा वीरं नय

पङ्क्तिराधसम्। देवा यज्ञं नयन्तु नः। देवीं द्यावापृथिवीं अनु मे  
मंसाथाम्। ऋद्ध्यासमद्य। मखस्य शिरः ॥ ३ ॥

मखाय त्वा। मखस्य त्वा शीर्ष्णे। इयत्यग्र आसीः। ऋद्ध्यासमद्य।  
मखस्य शिरः। मखाय त्वा। मखस्य त्वा शीर्ष्णे। देवीर्वम्रीरस्य  
भूतस्य प्रथमजा ऋतावरीः। ऋद्ध्यासमद्य। मखस्य शिरः ॥ ४ ॥

मखाय त्वा। मखस्य त्वा शीर्ष्णे। इन्द्रस्यौजोऽसि। ऋद्ध्यासमद्य।  
मखस्य शिरः। मखाय त्वा। मखस्य त्वा शीर्ष्णे। अग्निजा असि  
प्रजापते रेतः। ऋद्ध्यासमद्य। मखस्य शिरः ॥ ५ ॥

मखाय त्वा। मखस्य त्वा शीर्ष्णे। आयुर्धेहि प्राणन्धेहि।  
अपानन्धेहि व्यानन्धेहि। चक्षुर्धेहि श्रोत्रन्धेहि। मनो धेहि  
वाचन्धेहि। आत्मानन्धेहि प्रतिष्ठान्धेहि। मान्धेहि मयि धेहि। मधु  
त्वा मधुला करोतु। मखस्य शिरौऽसि ॥ ६ ॥

यज्ञस्य पदे स्थः। गायत्रेण त्वा छन्दसा करोमि। त्रैष्टुभेन  
त्वा छन्दसा करोमि। जागतेन त्वा छन्दसा करोमि। मखस्य  
रास्त्राऽसि। अदितिस्ते बिलङ्गुहातु। पाङ्केन छन्दसा। सूर्यस्य हरसा  
श्राय। मखौऽसि ॥ ७ ॥

पते शिरं ऋतावरीरुद्ध्यासमद्य मखस्य शिरः शिरः शिरौऽसि नव च ॥ २ ॥ [२]

वृष्णो अश्वस्य निष्पदसि। वरुणस्त्वा धृतव्रत आधूपयतु।  
मित्रावरुणयोर्ध्रुवेण धर्मणा। अर्चिषे त्वा। शोचिषे त्वा। ज्योतिषे  
त्वा। तपसे त्वा। अभीमं महिना दिवम्। मित्रो बभूव सप्रथाः। उत  
श्रवसा पृथिवीम् ॥ ८ ॥

मि॒त्रस्य॑ च॒रुष॑णी॒धृतः॑। श्रवो॑ दे॒वस्य॑ सा॒नसि॑म्। द्यु॒म्नं  
चि॒त्रश्र॑वस्तमम्। सि॒ध्यै त्वा। दे॒वस्त्वा॑ स॒वितो॑द्व॒पतु। सु॒पाणिः  
स्व॒ङ्गुरिः। सु॒बा॒हुरु॑त श॒क्त्या॑। अ॒प॒द्य॒मानः॑ पृ॒थि॒व्याम्। आ॒शा दि॒श  
आ पृ॑ण। उ॒त्तिष्ठ॑ बृ॒हन्म॑व॥ ९ ॥

ऊ॒र्ध्वस्तिष्ठ॑ ध्रु॒वस्त्व॑म्। सू॒र्यस्य॑ त्वा चक्षु॒षाऽन्वी॑क्षे। ऋ॒जवे॑ त्वा।  
सा॒धवे॑ त्वा। सु॒क्षित्यै॑ त्वा भू॒त्यै त्वा। इ॒दम॑ह॒ममु॑मा॒मुष्या॑य॒णं वि॒शा  
प॒शुभिर्ब्र॑ह्मव॒र्चसे॑न॒ पर्य॑हामि। गा॒य॒त्रेण॑ त्वा छ॒न्द॒सा च्छृ॑ण॒द्भि।  
त्रैष्टु॑भेन त्वा छ॒न्द॒सा च्छृ॑ण॒द्भि। जा॒ग॒तेन॑ त्वा छ॒न्द॒सा च्छृ॑ण॒द्भि।  
छृ॒णत्तु॑ त्वा वाक्। छृ॒णत्तु॑ त्वो॒र्क्। छृ॒णत्तु॑ त्वा ह॒विः। छृ॒न्धि वाच॑म्।  
छृ॒न्ध्य॒जूज॑म्। छृ॒न्धि ह॒विः। दे॒व पुर॑श्चर स॒ग॒ध्यास॑न्त्वा॥ १० ॥

पृ॒थि॒वी भ॑व॒ वार॑व॒द्भ॥ ३ ॥ [३]

ब्र॒ह्मन् प्र॑व॒ग्येण॑ प्र॒चरि॑ष्यामः। हो॒त॒र्घ॒र्मम॑भिष्टु॒हि। अ॒ग्नी॒द्रौहि॑णौ  
पु॒रोडा॑शा॒वधि॑श्रय। प्र॒तिप्र॑स्था॒त॒र्वि॒हर॑। प्र॒स्तोतः॑ सा॒मानि॑ गा॒य।  
य॒जु॒र्यु॒क्तं॑ सा॒मभि॑रा॒क्त॑खन्त्वा। वि॒श्वे॒दै॒वैरनु॑म॒तं म॒रुद्भिः॑।  
दक्षि॑णाभिः प्र॒त॒तं पा॑रयि॒ष्णुम्। स्तु॒भो वह॑न्तु सु॒मन॑स्य॒मानम्।  
स नो॑ रुच॒न्धेह्य॑ह॒णीय॑मानः। भू॒र्भुवः॑ सु॒वः। ओ॒मिन्द्र॑वन्तः  
प्र॒चर॑त॥ ११ ॥

अ॒ह॒णीय॑मानो द्वे च॥ ४ ॥ [४]

ब्र॒ह्मन्प्र॑च॒रि॒ष्यामः॑। हो॒त॒र्घ॒र्मम॑भिष्टु॒हि। य॒माय॑ त्वा म॒खाय॑ त्वा।  
सू॒र्यस्य॑ ह॒र॒से त्वा। प्रा॒णाय॑ स्वाहा॑ व्या॒नाय॑ स्वाहा॑ऽपा॒नाय॑ स्वाहा॑।  
चक्षु॑षे स्वाहा॑ श्रो॒त्राय॑ स्वाहा॑। मन॑से स्वाहा॑ वा॒चे सर॑स्व॒त्यै स्वाहा॑।



दक्षा॒य स्वाहा॒ क्रत॑वे॒ स्वाहा॑॥ ओज॑से॒ स्वाहा॒ बला॑य॒ स्वाहा॑॥  
दे॒वस्त्वा॑ सवि॒ता म॒ध्वाऽन॑क्तु ॥ १२ ॥

पृ॒थि॒वीन्त॑प॒सस्त्रा॑यस्व। अ॒र्चि॒रसि॑ शो॒चि॒रसि॑ ज्योति॒रसि॑ तपो॑ऽसि।  
स॒सी॑दस्व म॒हा॒ अ॒सि। शोच॑स्व दे॒ववी॑तमः। वि॒धूम॑म॒ग्ने अरु॑षं  
मि॒ये॒ध्य। सृ॒ज प्र॑शस्तद॒रश॑तम्। अ॒ञ्जन्ति॑ यं प्र॒थय॑न्तो न वि॒प्राः।  
व॒पाव॑न्तं नाग्नि॒ना तप॑न्तः। पि॒तुर्न पु॒त्र उ॑प॒सि प्रे॑ष्ठः। आ घ॒र्मो  
अ॒ग्निमृ॑तय॒न्नसा॑दीत् ॥ १३ ॥

अ॒ना॒धृष्या॑ पु॒रस्ता॑त्। अ॒ग्नेरा॑धिपत्ये। आयु॑र्मे दाः। पु॒त्रव॑ती  
दक्षि॑णतः। इन्द्र॒स्याधि॑पत्ये। प्र॒जां मे॑ दाः। सु॒षदा॑ प॒श्चात्। दे॒वस्य॑  
सवि॒तुरा॑धिपत्ये। प्रा॒णं मे॑ दाः। आश्रु॑तिरुत्त॒रतः॑ ॥ १४ ॥

मि॒त्रावरु॑णयो॒राधि॑पत्ये। श्रोत्रं॑ मे दाः। वि॒धृति॑रु॒परि॑ष्टात्।  
बृह॒स्पते॑राधिपत्ये। ब्रह्म॑ मे दाः क्ष॒त्रं मे॑ दाः। तेजो॑ मे धा व॒र्चो  
मे धाः। यशो॑ मे धा॒स्तपो॑ मे धाः। मनो॑ मे धाः। मनो॒रश्वा॑ऽसि  
भूरि॑पुत्रा। विश्वा॑भ्यो मा ना॒ष्ट्राभ्यः॑ पाहि ॥ १५ ॥

सू॒पस॑दा मे भूया॒ मा मा॑ हि॒सीः। तपो॑ष्व॒ग्ने अन्त॑रा॒ अ॒मित्रा॑न्।  
तपा॑श॒सम॑रु॒षः पर॑स्य। तपो॑वसो चि॒किता॑नो अ॒चित्ता॑न्। वि  
ते॑ तिष्ठन्ताम॒जरा॑ अ॒यासः॑। चि॒तः स्थ॑ परि॒चितः॑। स्वाहा॑ म॒रुद्भिः॑  
परि॑श्रयस्व। मा अ॒सि। प्र॒मा अ॒सि। प्र॒ति॒मा अ॒सि ॥ १६ ॥

स॒म्मा अ॒सि। वि॒मा अ॒सि। उ॒न्मा अ॒सि। अ॒न्तरि॑क्षस्यान्त॒र्द्धि॑रसि।  
दि॒वं तप॑सस्त्रायस्व। आ॒भिर्गी॑र्भिर्यद॒तो न ऊ॑नम्। आप्या॑यय हरि॒वो  
वर्द्ध॑मानः। य॒दा स्तो॒तृभ्यो॑ म॒हि गो॒त्रा रु॒जासि॑। भूयि॑ष्ठभाजो॒ अर्ध॑ ते

स्याम। शुक्रन्ते अन्यद्यजतन्ते अन्यत् ॥ १७ ॥

विषुरूपे अहनी द्यौरिवासि। विश्वा हि माया अवसि स्वधावः।  
भद्रा ते पूषन्निह रातिरस्तु। अरूहन्विभरूषि सायकानि धन्व। अरूहं  
निष्कं यजतं विश्वरूपम्। अरूहं निदन्दयसे विश्वमभुवम्। न वा  
ओजीयो रुद्र त्वदस्ति। गायत्रमसि। त्रैष्टुभमसि। जागतमसि।  
मधु मधु मधु ॥ १८ ॥

अनन्तवसादीदुत्तरतः पाहि प्रतिमा असि यजतन्ते अन्यजागतमस्येकं च ॥ ५ ॥ [५]

दश प्राचीर्दश भासि दक्षिणा। दश प्रतीचीर्दश भास्युदीचीः।  
दशोर्ध्वा भासि सुमनस्यमानः। स नो रुचन्धेह्यहणीयमानः।  
अग्निष्ठा वसुभिः पुरस्ताद्रोचयतु गायत्रेण छन्दसा। स मा रुचितो  
रौचय। इन्द्रस्त्वा रुद्रैर्दक्षिणतो रौचयतु त्रैष्टुभेन छन्दसा। स मा  
रुचितो रौचय। वरुणस्त्वादित्यैः पश्चाद्रौचयतु जागतेन छन्दसा।  
स मा रुचितो रौचय ॥ १९ ॥

द्युतानस्त्वा मारुतो मरुद्भिरुत्तरतो रौचयत्वानुष्टुभेन छन्दसा। स  
मा रुचितो रौचय। बृहस्पतिस्त्वा विश्वैर्देवैरुपरिष्ठाद्रोचयतु पाङ्गेन  
छन्दसा। स मा रुचितो रौचय। रोचितस्त्वन्देव घर्म देवेष्वसि।  
रोचिषीयाहं मनुष्येषु। सम्राद्धर्म रुचितस्त्वन्देवेष्वायुष्मास्तेजस्वी  
ब्रह्मवर्चस्यसि। रुचितोऽहं मनुष्येष्वायुष्मास्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी  
भूयासम्। रुगसि। रुचं मयि धेहि ॥ २० ॥

मयि रुक्। दश पुरस्ताद्रोचसे। दश दक्षिणा। दश प्रत्यङ्। दशोदङ्।  
दशोर्ध्वो भासि सुमनस्यमानः। स नः सम्राडिषमूर्जन्धेहि। वाजी

वाजिने॑ पवस्व। रोचि॒तो घ॒र्मो रु॒चीय॑ ॥ २१ ॥

रोचय॑ धेहि॒ नवं च॑ ॥ ६ ॥

अप॑श्यङ्गोपामनि॑पद्यमानम्। आ च॒ परा॑ च प॒थिभि॑श्चरन्तम्।  
स स॒घ्रीचीः॑ स विषू॒चीर्व॑सानः। आ व॑रीवर्ति॒ भुव॑नेष्वन्तः। अत्र  
प्रा॒वीः। मधु॑ माध्वी॒भ्यां मधु॑ माधू॒चीभ्या॑म्। अनु॑ वान्दे॒ववी॑तये।  
सम॒ग्निर॒ग्निना॑ गत। सन्दे॒वेन॑ सवि॒त्रा। स॒ सूर्ये॑ण रोचते ॥ २२ ॥

स्वाहा॑ सम॒ग्निस्त॑पसा गत। सन्दे॒वेन॑ सवि॒त्रा। स॒ सूर्ये॑णारोचिष्ट।  
ध॒र्ता दि॒वो विभा॑सि रज॑सः। पृ॒थिव्या॑ ध॒र्ता। उ॒रोर॑न्तरि॒क्षस्य॑ ध॒र्ता।  
ध॒र्ता दे॒वो दे॒वाना॑म्। अम॑र्त्यस्तपो॒जाः। ह॒दे त्वा॒ मन॑से त्वा। दि॒वे  
त्वा॒ सूर्या॑य त्वा ॥ २३ ॥

ऊ॒र्ध्वमि॒मध्व॑रं कृ॒धि। दि॒वि दे॒वेषु॑ होत्रा॑ यच्छ। वि॒श्वासां॑ भुवां पते।  
वि॒श्वस्य॑ भुवनस्पते। वि॒श्वस्य॑ मनसस्पते। वि॒श्वस्य॑ वचसस्पते।  
वि॒श्वस्य॑ तपसस्पते। वि॒श्वस्य॑ ब्रह्मणस्पते। दे॒वश्रू॑स्त्वन्दे॒व घ॑र्म  
दे॒वान्पा॑हि। तपो॒जां वाच॑म॒स्मे निय॑च्छ दे॒वायु॑वम् ॥ २४ ॥

ग॒र्भो दे॒वाना॑म्। पि॒ता म॑तीनाम्। पतिः॑ प्र॒जाना॑म्। मतिः॑  
कवी॒नाम्। सन्दे॒वो दे॒वेन॑ सवि॒त्रा य॑तिष्ट। स॒ सूर्ये॑णारुक्त।  
आ॒युर्दा॑स्त्वम॒स्मभ्य॑ङ्गम॒वर्चो॑दा अ॒सि। पि॒ता नोऽसि॑ पि॒ता नो॑ बोध।  
आ॒युर्द्वास्त॑नू॒धाः प॑यो॒धाः। व॒र्चो॑दा व॒रिवो॑दा द्रवि॒णोदाः॑ ॥ २५ ॥

अ॒न्तरि॑क्षप्र उ॒रोर्व॑री॒यान्। अ॒शीम॑हि त्वा॒ मा मा॑ हि॒सीः। त्वम॑ग्ने  
गृ॒हप॑तिर्वि॒शाम॑सि। वि॒श्वासां॑ मा॒नुषी॑णाम्। श॒तं पू॒र्भिर्य॑विष्ट  
पा॒ह्यह॑सः। स॒मेद्धार॑ ह॒तं हि॒माः। त॒न्द्रावि॑ण हार्दि॒वान॑म्।

इहैव रातयः सन्तु। त्वष्टीमती ते सपेय। सुरेता रेतो दधाना। वीरं  
विदेय तव सन्दृशि। माऽह२ रायस्पोषेण वि योषम्॥ २६ ॥

रोचते सूर्याय त्वा देवायुर्व द्रविणोदा दधाना द्वे च॥ ७ ॥ [७]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्यामा  
ददे। अदित्यै रास्नासि। इड एहि। अदित एहि। सरस्वत्येहि।  
असावेहि। असावेहि। असावेहि॥ २७ ॥

अदित्या उष्णीषमसि। वायुरस्यैडः। पूषा त्वोपावसृजतु। अश्विभ्यां  
प्र दापय। यस्ते स्तनः शशयो यो मयोभूः। येन विश्वा पुष्यसि  
वार्याणि। यो रत्नधा वसुविद्यः सुदत्रः। सरस्वति तमिह धातवेकः।  
उस्र घर्म२ शि२ष। उस्र घर्म पाहि॥ २८ ॥

घर्माय शि२ष। बृहस्पतिस्त्वोपसीदतु। दानवः स्थ परवः।  
विष्वग्वृतो लोहितेन। अश्विभ्यां पिन्वस्व। सरस्वत्यै पिन्वस्व।  
पूष्णो पिन्वस्व। बृहस्पतये पिन्वस्व। इन्द्राय पिन्वस्व। इन्द्राय  
पिन्वस्व॥ २९ ॥

गायत्रौऽसि। त्रैष्टुभोऽसि। जागतमसि। सहोर्जो भागेनोपमेहि।  
इन्द्राश्विना मधुनः सारघस्य। घर्म पात वसवो यजता वट्। स्वाहा  
त्वा सूर्यस्य रश्मये वृष्टिवनये जुहोमि। मधु हविरसि। सूर्यस्य  
तपस्तप। द्यावापृथिवीभ्यान्त्वा परिगृह्णामि॥ ३० ॥

अन्तरिक्षेण त्वोपयच्छामि। देवानान्त्वा पितृणामनुमतो भर्तुं  
शकेयम्। तेजोऽसि। तेजोऽनु प्रेहि। दिविस्पृङ्मा मा हि२सीः।  
अन्तरिक्षस्पृङ्मा मा हि२सीः। पृथिविस्पृङ्मा मा हि२सीः। सुवरसि

सुव॑र्मे यच्छ॑ । दि॒वं यच्छ॑ दि॒वो मा॑ पाहि ॥ ३१ ॥

एहि॑ पाहि पि॒न्वस्व॑ गृह्णामि॑ न॒वं च ॥ ८ ॥ [८]

स॒मु॒द्राय॑ त्वा वा॒ताय॑ स्वाहा॑ । स॒लि॒लाय॑ त्वा वा॒ताय॑ स्वाहा॑ ।  
अ॒ना॒धृ॒ष्याय॑ त्वा वा॒ताय॑ स्वाहा॑ । अ॒प्र॒ति॒धृ॒ष्याय॑ त्वा वा॒ताय॑  
स्वाहा॑ । अ॒व॒स्य॑वे॒ त्वा वा॒ताय॑ स्वाहा॑ । दु॒र्व॒स्व॒ते त्वा वा॒ताय॑ स्वाहा॑ ।  
शि॒मि॒द्व॒ते त्वा वा॒ताय॑ स्वाहा॑ । अ॒ग्न॑ये॒ त्वा व॒सु॒म॒ते स्वाहा॑ । सो॒माय॑  
त्वा रु॒द्र॒व॒ते स्वाहा॑ । वरु॑णाय॒ त्वाऽऽदि॒त्य॒व॒ते स्वाहा॑ ॥ ३२ ॥

बृ॒ह॒स्प॒त॒ये त्वा वि॒श्व॒दे॒व्या॒व॒ते स्वाहा॑ । स॒वि॒त्रे त्व॑र्भु॒म॒ते वि॒भु॒म॒ते  
प्र॒भु॒म॒ते वा॒ज॒व॒ते स्वाहा॑ । य॒माय॑ त्वाऽङ्गि॑र॒स्व॒ते पि॒तृ॒म॒ते स्वाहा॑ ।  
वि॒श्वा आ॑शा दक्षि॒ण॒स॒त् । वि॒श्वा॑न्दे॒वान॑याडि॒ह । स्वाहा॑कृतस्य  
घ॒र्म॒स्य॑ । म॒धोः॑ पि॒ब॒त॒म॒श्वि॒ना । स्वाहा॑ऽग्न॑ये॒ य॒ज्ञि॒याय॑ । शं य॒जु॒र्भिः ।  
अ॒श्वि॒ना घ॒र्म पा॑त॒ः हा॒दि॒वा॒न॒म् ॥ ३३ ॥

अ॒ह॒दि॒वाभि॑रू॒तिभिः॑ । अनु॑वा॒न्द्या॒वापृ॑थि॒वी म॑सा॒ताम् ।  
स्वाहे॑न्द्रा॒य । स्वाहे॑न्द्रा॒व॒ट् । घ॒र्म॒म॒पा॒त॒म॒श्वि॒ना हा॒दि॒वा॒न॒म् ।  
अ॒ह॒दि॒वाभि॑रू॒तिभिः॑ । अनु॑वा॒न्द्या॒वापृ॑थि॒वी अ॑म॒सा॒ताम् । तं प्रा॒व्यं  
यथा॑ व॒ट् । नमो॑ दि॒वे । नमः॑ पृथि॒व्यै ॥ ३४ ॥

दि॒वि॒धा इ॒मं य॒ज्ञम् । य॒ज्ञमि॑म॒न्दि॒वि धाः॑ । दि॒वं गच्छ॑ । अ॒न्त॒रि॑क्षं  
गच्छ॑ । पृथि॒वीं गच्छ॑ । पञ्च॑ प्र॒दि॒शो गच्छ॑ । दे॒वान्घ॑र्म॒पान्गच्छ॑ ।  
पि॒तृ॒न्घ॑र्म॒पान्गच्छ॑ ॥ ३५ ॥

आ॒दि॒त्य॒व॒ते स्वाहा॑ हा॒दि॒वा॒नं पृथि॒व्या अ॒ष्टौ च ॥ ९ ॥ [९]

इ॒षे पी॑पिहि । ऊ॒र्जे पी॑पिहि । ब्र॒ह्म॒णे पी॑पिहि । क्ष॒त्राय॑ पीपिहि ।

अ॒न्नः पी॑पिहि। ओष॑धीभ्यः पीपिहि। व॒नस्प॑तिभ्यः पीपिहि।  
द्यावा॑पृथिवीभ्या॑ पीपिहि। सु॒भू॒ताय॑ पीपिहि। ब्र॒ह्मव॑र्चसाय॑  
पीपिहि ॥ ३६ ॥

यज॑मानाय पीपिहि। मह्यं॑ ज्यैष्ठ्याय पीपिहि। त्विष्यै॑ त्वा। द्यु॒म्नाय॑  
त्वा। इ॒न्द्रियाय॑ त्वा भूत्यै॑ त्वा। धर्मा॑सि सु॒धर्मा॑ मे॒न्यस्मे॑।  
ब्रह्मा॑णि धारय। क्ष॒त्राणि॑ धारय। वि॒शन्धार॑य। ने॒त्वा वा॑तः  
स्क॒न्दया॑त् ॥ ३७ ॥

अ॒मुष्य॑ त्वा प्रा॒णे सा॑दयामि। अ॒मुना॑ सह निर॒र्थं ग॑च्छ।  
यौऽस्मा॑न्द्वेष्टि। यं च॑ व॒यं द्वि॑ष्मः। पू॒ष्णे श॑रसे स्वाहा॑। ग्राव॑भ्यः  
स्वाहा॑। प्र॒तिरे॑भ्यः स्वाहा॑। द्यावा॑पृथिवीभ्या॑ऽ स्वाहा॑। पि॒तृभ्यो॑  
घर्म॑पेभ्यः स्वाहा॑। रु॒द्राय॑ रु॒द्रहो॑त्रे स्वाहा॑ ॥ ३८ ॥

अ॒ह॒ज्योतिः॑ के॒तुना॑ जुषताम्। सु॒ज्योति॑ज्योतिषा॑ऽ स्वाहा॑।  
रा॒त्रिज्योतिः॑ के॒तुना॑ जुषताम्। सु॒ज्योति॑ज्योतिषा॑ऽ स्वाहा॑।  
अपी॑परो माऽहो रा॒त्रियै॑ मा पाहि। ए॒षा ते॑ अ॒ग्ने स॒मित्। तया॑  
समि॑ध्यस्व। आयु॑र्मे दाः। व॒र्चसा॑ मा॒ञ्जीः। अपी॑परो मा॒ रा॒त्रिया॑  
अ॒हो मा॑ पाहि ॥ ३९ ॥

ए॒षा ते॑ अ॒ग्ने स॒मित्। तया॑ समि॑ध्यस्व। आयु॑र्मे दाः। व॒र्चसा॑ मा॒ञ्जीः।  
अ॒ग्निज्योति॑ज्योतिर॒ग्निः स्वाहा॑। सू॒र्यो ज्योति॑ज्योतिः सूर्यः॑ स्वाहा॑।  
भूः स्वाहा॑। हु॒तं ह॒विः। मधु॑ ह॒विः। इन्द्र॑तमेऽग्नौ ॥ ४० ॥

पि॒ता नो॑ऽसि मा मा॑ हि॒ंसीः। अ॒श्याम॑ ते देव॒घर्म॑। मधु॑मतो  
वाज॑वतः पि॒तुम॑तः। अ॒ङ्गिर॑स्वतः स्वधा॒विनः॑। अ॒शीम॑हि त्वा

मा मां हिंसीः। स्वाहा॑ त्वा॒ सूर्य॑स्य र॒श्मिभ्यः॑। स्वाहा॑ त्वा॒  
नक्ष॑त्रेभ्यः ॥ ४१ ॥

ब्रह्मवर्चसाय॑ पीपिहि॒ स्कन्दया॑द्विद्रा॒य रुद्र॑होत्रे स्वाहाऽहो॑ मा पा॒ह्यमौ स॒प्त च॑ ॥ १० ॥ ————— [१०]

घर्म॑ या ते॒ दि॒वि शुक्। या गा॑य॒त्रे छन्द॑सि। या ब्रा॑ह्मणे। या  
ह॒वि॒र्द्धाने॑। तान्तं॑ ए॒तेना॑व॒ यजे॑ स्वाहा॑। घर्म॑ या तेऽन्तरि॑क्षे शुक्।  
या त्रै॑ष्टु॒भे छन्द॑सि। या रा॑ज॒न्ये। याऽऽग्नी॑ध्रे। तान्तं॑ ए॒तेना॑व॒ यजे॑  
स्वाहा॑ ॥ ४२ ॥

घर्म॑ या ते॒ पृथि॒व्याश् शुक्। या जा॑ग॒ते छन्द॑सि। या वै॒श्ये।  
या स॑द॒सि। तान्तं॑ ए॒तेना॑व॒ यजे॑ स्वाहा॑। अनु॑नोऽद्यानु॑मतिः।  
अन्वि॑दनु॒मते॑ त्वम्। दि॒वस्त्वा॑ पर॒स्यायाः॑। अ॒न्तरि॑क्षस्य त॒नुवः॑  
पाहि॑। पृथि॒व्यास्त्वा॑ धर्म॑णा ॥ ४३ ॥

व॒यमनु॑क्रामाम सुवि॒ताय॑ नव्य॑से। ब्रह्म॑णस्त्वा पर॒स्यायाः॑। क्ष॒त्रस्य॑  
त॒नुवः॑ पाहि॑। वि॒शस्त्वा॑ धर्म॑णा। व॒यमनु॑क्रामाम सुवि॒ताय॑ नव्य॑से।  
प्रा॒णस्य॑ त्वा पर॒स्यायै॑। चक्षु॑षस्त॒नुवः॑ पाहि॑। श्रो॒त्रस्य॑ त्वा॒ धर्म॑णा।  
व॒यमनु॑क्रामाम सुवि॒ताय॑ नव्य॑से। व॒ल्गुर॑सि शं यु॒धायाः॑ ॥ ४४ ॥

शि॒शुर्जन॑धायाः। शं च॒ वक्षि॑ परि च॒ वक्षि॑। चतुः॑ स्र॒क्तिर्नाभि॑र॒ऋत॑स्य।  
सदो॑ वि॒श्वायुः॑ शर्म॑ स॒प्रथाः॑। अप॒ द्वेषो॑ अप॒हरः॑। अ॒न्यद्व॑तस्य  
स॒श्विम॑। घर्मै॑तत्तेऽन्नमे॒तत्पु॑रीषम्। तेन॑ वर्द्ध॑स्व॒ चा च॑ प्यायस्व।  
व॒र्द्धिषी॑महि च॒ वयम्। आ च॑ प्यासिषी॒महि॑ ॥ ४५ ॥

रन्ति॒र्नामा॑सि दि॒व्यो ग॑न्ध॒र्वः। तस्य॑ ते प॒द्वद्वि॑र्द्धानम्।  
अ॒ग्नि॒रध्य॑क्षाः। रु॒द्रोऽधि॑पतिः। स॒म॒हमा॑युषा। सं प्रा॒णेन॑। सं  
व॒र्चसा॑। सं प॒यसा॑। सङ्गो॑प॒त्येन॑। स॒ रा॒यस्पोषे॑ण ॥ ४६ ॥

व्यसौ। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः। अचिक्रददृष्टा  
हरिः। महान्मित्रो न दर्शतः। सः सूर्येण रोचते। चिदसि  
समुद्रयौनिः। इन्दुर्दक्षः श्येन ऋतावा। हिरण्यपक्षः शकुनो  
भुरण्युः। महान्तसधस्थै ध्रुव आनिषत्तः ॥ ४७ ॥

नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीः। विश्वावसुः सोम गन्धर्वम्। आपो  
ददृशुषीः। तदृतेनाव्यायन्। तदन्ववैत्। इन्द्रो रारहाण आसाम्।  
परि सूर्यस्य परिधीः रपश्यत्। विश्वावसुरभि तन्नो गृणातु। दिव्यो  
गन्धर्वो रजसो विमानः। यद्वा घा सत्यमुत यन्न विद्म ॥ ४७ ॥

धियो हिन्वानो धिय इन्नो अव्यात्। सस्त्रिमविन्दच्चरणे नदीनाम्।  
अपावृणोदुरो अश्मव्रजानाम्। प्रासाङ्गान्धर्वो अमृतानि वोचत्।  
इन्द्रो दक्षं परिजानादहीनम्। एतत्त्वन्देव घर्म देवो देवानुपागाः।  
इदमहं मनुष्यो मनुष्यान्। सोमपीथानुमेहि। सह प्रजया सह  
रायस्योषेण। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु ॥ ४९ ॥

दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुः। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः।  
उद्वयन्तमसस्परि। उदुत्यं चित्रम्। इममूषुत्यमस्मभ्यः सनिम्।  
गायत्रन्नवीयांसम्। अग्ने देवेषु प्रवोचः ॥ ५० ॥

याऽऽग्नीध्रे तान्त एतेनाव यजे स्वाहा धर्मणा शं युधायाः प्यासिषीमहि पोषेण निषत्तो विद्म संन्वष्टौ ॥ ११ ॥

[११]

महीनां पयोऽसि विहितन्देवत्रा। ज्योतिर्भा असि वनस्पतीना-  
मोषधीनाः रसः। वाजिनं त्वा वाजिनोऽव नयामः। ऊर्ध्व मनः  
सुवर्गम् ॥ ५१ ॥



[१२]

अस्का॒न्द्यौः पृ॒थि॒वीम्। अस्का॑नृष॒भो युवा॒गाः। स्क॒न्ने॒मा वि॒श्वा  
भुव॑ना। स्क॒न्नो य॒ज्ञः प्र॒ज॒नय॑तु। अस्का॑न॒ज॒नि प्रा॒ज॒नि। आ  
स्क॒न्नाज्जा॑यते वृ॒षा। स्क॒न्नात् प्र॒ज॒निषी॑महि ॥ ५२ ॥

[१३]

या पु॒रस्ता॑द्वि॒द्युदा॑प॒तत्। तान्त॑ ए॒तेना॑व॒ यजे॑ स्वाहा॑। या दक्षि॑ण॒तः।  
या प॒श्चात्। योत्त॑र॒तः। योप॑रि॒ष्टाद्वि॒द्युदा॑प॒तत्। तान्त॑ ए॒तेना॑व॒ यजे॑  
स्वाहा॑ ॥ ५३ ॥

[१४]

प्रा॒णाय॑ स्वाहा॑। व्या॒नाय॑ स्वाहा॑। पा॒नाय॑ स्वाहा॑। चक्षु॑षे स्वाहा॑। श्रोत्रा॑य॒  
स्वाहा॑। मन॑से स्वाहा॑। वा॒चे सर॑स्वत्यै स्वाहा॑ ॥ ५४ ॥

[१५]

पू॒ष्णे स्वाहा॑। पू॒ष्णे शर॑से स्वाहा॑। पू॒ष्णे प्र॑प॒त्थ्याय॑ स्वाहा॑। पू॒ष्णे  
न॒रन्धि॑षाय॑ स्वाहा॑। पू॒ष्णेऽङ्घ्रि॑णये स्वाहा॑। पू॒ष्णे न॒रुणा॑य॒ स्वाहा॑।  
पू॒ष्णे सा॑के॒ताय॑ स्वाहा॑ ॥ ५५ ॥

[१६]

उद॑स्य शु॒ष्माद्भानु॑र्ना॒र्त बिभ॑र्ति। भा॒रं पृ॒थि॒वी न भू॑म। प्र शु॒क्रैतु॑ दे॒वी  
म॑नी॒षा। अ॒स्मत्सु॑त॒ष्टो रथो॑ न वा॒जी। अ॒र्चन्त॑ ए॒के म॒हि सा॑म॒मन्व॑त।  
तेन॑ सूर्य॑म॒धारय॑न्। तेन॑ सूर्य॑म॒रोच॑यन्। घ॒र्मः शि॒रस्त॑द॒यम॑ग्निः।  
पु॒रीष॑म॒सि संप्रि॑यं प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्भुवत्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा साद॑यतु। तया॑  
दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भुवा सी॒द ॥ ५६ ॥

[१७]

यास्ते॑ अ॒ग्न आ॒र्द्रा यो॒नयो॒ याः कु॒ला॒यिनीः॑ । ये ते॑ अ॒ग्न इ॒न्द्रवो॒ या  
उ॒ नाभ॑यः । यास्ते॑ अ॒ग्ने त॒नुव॒ ऊर्जो॑ नाम । ताभि॒स्त्वमु॒भयी॑भिः  
संवि॒दानः । प्र॒जाभि॒रग्ने॒ द्रवि॑णेह सीद । प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु ।  
तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भुवा सीद ॥ ५७ ॥

[१८]

अ॒ग्निर॑सि वै॒श्वान॒रोऽसि । सं॒वत्स॒रोऽसि॑ परि॒वत्स॒रोऽसि॑ ।  
इ॒दाव॒त्स॒रोऽसी॑दु॒वत्स॒रोऽसि॑ । इ॒द्वत्स॒रोऽसि॑ वत्स॒रोऽसि॑ । तस्य॑ ते  
व॒स॒न्तः शि॒रः । ग्री॒ष्मो दक्षि॑णः प॒क्षः । व॒र्षाः पु॒च्छम् । श॒रदु॑त्तरः  
प॒क्षः । हे॒म॒न्तो म॒ध्यम् । पू॒र्वप॒क्षाश्चि॑तयः । अ॒पर॒पक्षाः॑ पु॒रीष॑म् ।  
अ॒हो॒रा॒त्राणी॑ष्टकाः । तस्य॑ ते मा॒साश्चा॒र्द्धमा॑साश्च कल्पन्ताम् ।  
ऋ॒तव॑स्ते कल्पन्ताम् । सं॒वत्स॒रस्ते॑ कल्पताम् । अ॒हो॒रा॒त्राणि॑ ते  
कल्पन्ताम् । ए॒ति प्रे॒ति वी॒ति स॒मित्यु॑दि॒ति । प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु ।  
तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भुवा सीद ॥ ५८ ॥

चितयो नव च ॥ १९ ॥

[१९]

भूर्भुवः॑ सु॒वः । ऊ॒र्ध्व ऊ॒षुण॑ ऊ॒तये॑ । ऊ॒र्ध्वो नः॑ पा॒ह्यः ह॑सः ।  
वि॒धुन्द्र॑द्रा॒णः स॒मने॑ ब॒हूना॑म् । यु॒वान॑ः स॒न्तं प॒लितो॑ ज॒गार ।  
दे॒वस्य॑ पश्य का॒व्यं म॒हित्वा॒द्या म॒मार॑ । स॒ह्यः स॒मान॑ । य॒दृते॑  
चि॒दभि॑श्चि॒षः । पु॒रा ज॒र्तृभ्य॑ आ॒तृदः॑ । स॒न्धा॒ता स॒न्धिं म॒घवा॑  
पु॒रोव॑सुः ॥ ५९ ॥

निष्क॑र्ता वि॒हुतं॑ पु॒नः । पु॒नरू॒र्जा स॒ह र॒य्या । मा नो॑ घ॒र्म  
व्यथि॑तो वि॒व्यथो॑ नः । मा नः॑ प॒रम॑ध॒रम्मा॑ रजो॒नैः । मोष्व॑स्माः  
स्तम॑स्यन्त॒रा धाः॑ । मा रु॒द्रिया॑सो अ॒भिगु॑र्वृ॒धानः॑ । मा नः॑

क्रतुभिर्हीडितेभिरस्मान्। द्विषासुनीते मा परा दाः। मा नो रुद्रो  
निर्ऋतिर्मा नो अस्ता। मा द्यावापृथिवी हीडिषाताम् ॥ ६० ॥

उप नो मित्रावरुणाविहावतम्। अन्वादीध्याथामिह नः सखाया।  
आदित्यानां प्रसितिर्हेतिः। उग्रा शतापांश्च घविषा परिणो वृणक्तु।  
इमं मे वरुण तत्त्वा यामि। त्वं नो अग्ने स त्वं नो अग्ने। त्वमग्ने  
अयासि। उद्वयन्तमसस्परि। उदुत्यं चित्रम्। वयः सुपर्णाः ॥ ६१ ॥

पुरोवसुर्हीडिषाताः सुपर्णाः ॥ २० ॥ [२०]

भूर्भुवः सुवः। मयि त्यदिन्द्रियं महत्। मयि दक्षो मयि क्रतुः। मयि  
धायि सुवीर्यम्। त्रिशुग्धर्मो विभातु मे। आकूत्या मनसा सह।  
विराजा ज्योतिषा सह। यज्ञेन पर्यसा सह। ब्रह्मणा तेजसा सह।  
क्षत्रेण यशसा सह। सत्येन तपसा सह। तस्य दोहमशीमहि।  
तस्य सुम्नमशीमहि। तस्य भक्षमशीमहि। तस्य त इन्द्रेण पीतस्य  
मधुमतः। उपहूतस्योपहूतो भक्षयामि ॥ ६२ ॥

यशसा सह षड् ॥ २१ ॥ [२१]

यास्तै अग्ने घोरास्तनुवः। क्षुच्च तृष्णा च। अस्तुक्कानाहुतिश्च।  
अशनया च पिपासा च। सेदिश्रामतिश्च। एतास्तै अग्ने  
घोरास्तनुवः। ताभिरमुं गच्छ। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं  
द्विष्मः ॥ ६३ ॥

[२२]

स्निक् स्त्रीर्हितिश्च स्निर्हितिश्च। उष्णा च शीता च। उग्रा च भीमा च।  
सदानीं सेदिरनिरा। एतास्तै अग्ने घोरास्तनुवः। ताभिरमुं गच्छ।

यौऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः ॥ ६४ ॥

[२३]

धुनिश्च ध्वान्तश्च ध्वनश्च ध्वनयुश्च। निलिपश्च विलिपश्च  
विक्षिपः ॥ ६५ ॥

[२४]

उग्रश्च धुनिश्च ध्वान्तश्च ध्वनश्च ध्वनयुश्च। सहस्रहाश्च सहमानश्च  
सहस्वाश्च सहीयाश्च। एत्य प्रेत्य विक्षिपः ॥ ६६ ॥

[२५]

अहोरात्रे त्वोदीरयताम्। अर्द्धमासास्त्वोर्द्धा जयन्तु। मासास्त्वा  
श्रपयन्तु। ऋतवस्त्वा पचन्तु। संवत्सरस्त्वा हन्त्वसौ ॥ ६७ ॥

[२६]

खट् फट् जहि। छिन्धी भिन्धी हन्धी कट्। इति वाचः  
क्रूराणि ॥ ६८ ॥

[२७]

विगा इन्द्र विचरन्त्स्याशयस्व। स्वपन्तमिन्द्र पशुमन्तमिच्छ।  
वज्रेणामुं बोधय दुर्विदत्रम्। स्वपतोऽस्य प्रहर भोजनेभ्यः।  
अग्ने अग्निना संवदस्व। मृत्यो मृत्युना संवदस्व। नमस्ते अस्तु  
भगवः। सकृत्ते अग्ने नमः। द्विस्ते नमः। त्रिस्ते नमः। चतुस्ते  
नमः। पञ्चकृत्वस्ते नमः। दशकृत्वस्ते नमः। शतकृत्वस्ते नमः।  
आसहस्रकृत्वस्ते नमः। अपरिमितकृत्वस्ते नमः। नमस्ते अस्तु  
मा मा हिंसीः ॥ ६९ ॥

त्रिस्ते नमः सप्त च ॥ २८ ॥

[२८]

असृन्मुखो रुधिरेणाव्यक्तः। यमस्य दूतः श्वपाद्विधावसि।  
गृध्रः सुपर्णः कुणपं निषेवसे। यमस्य दूतः प्रहितो भवस्य  
चोभयौः ॥ ७० ॥

[२९]

यदेतद्वृकसो भूत्वा। वाग्दैव्यभिरायसि। द्विषन्तं मेऽभिराय। तं मृत्यो  
मृत्यवे नय। स आर्त्यार्तिमाच्छतु ॥ ७१ ॥

[३०]

यदीषितो यदि वा स्वकामी। भयेडको वदति वाचमेताम्।  
तामिन्द्राग्नी ब्रह्मणा संविदानौ। शिवामस्मभ्यङ्कणुतङ्गहेषु ॥ ७२ ॥

[३१]

दीर्घमुखि दुरहणु। मा स्म दक्षिणतो वदः। यदि दक्षिणतो वदद्विषन्तं  
मेऽव बाधासै ॥ ७३ ॥

[३२]

इत्थादुलूक आपप्तत्। हिरण्याक्षो अयौमुखः। रक्षसान्दूत आगतः।  
तमितो नाशयाग्रे ॥ ७४ ॥

[३३]

यदेतद्भूतान्यन्वाविश्य। दैवीं वाचं वदसि। द्विषतो नः परावद।  
तान्मृत्यो मृत्यवे नय। त आर्त्याऽऽर्तिमाच्छन्तु। अग्निनाऽग्निः  
संवदताम् ॥ ७५ ॥

-। ३५।

[३४]

प्रसार्यं सव्यथ्यौ पतसि। सव्यमक्षि निपेपि च। मेहकस्य  
चनाममत् ॥ ७६ ॥

-। ३६।

[३५]

अत्रिणा त्वा क्रिमे हन्मि। कण्वेन जमदग्निना। विश्वावसोर्ब्रह्मणा  
हतः। किमीणां राजा। अप्येषां स्थपतिर्हतः। अथो माताऽथो  
पिता। अथो स्थूरा अथो क्षुद्राः। अथो कृष्णा अथो श्वेताः। अथो  
आशातिका हताः। श्वेताभिः सह सर्वे हताः ॥ ७७ ॥

-। ३७।

[३६]

आहरावद्य। श्रुतस्य हविषो यथा। तत्सत्यम्। यदमुं यमस्य  
जम्भयोः। आदधामि तथा हि तत्। खण्णम्रसि ॥ ७८ ॥

-। ३८।

[३७]

ब्रह्मणा त्वा शपामि। ब्रह्मणस्त्वा शपथेन शपामि। घोरेण त्वा  
भृगूणां चक्षुषा प्रेक्षै। रौद्रेण त्वाङ्गिरसां मनसा ध्यायामि। अघस्य  
त्वा धारया विद्धामि। अधरो मर्त्यघस्वाऽसौ ॥ ७९ ॥

-। ३९।

[३८]

उत्तुद शिमिजावरि। तल्पेजे तल्प उत्तुद। गिरी रनु  
प्रवेशय। मरीचीरुप सन्नुद। यावदितः पुरस्तादुदयाति सूर्यः।

तावदि॒तोऽमु॒न्नाश॑य। योऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च व॒यं द्वि॒ष्मः ॥ ८० ॥

-। ४०।

[३९]

भूर्भुवः॑ सु॒वो भूर्भुवः॑ सु॒वो भूर्भुवः॑ सु॒वः। भुवोऽद्वायि॑ भुवोऽद्वायि॑  
भुवोऽद्वायि॑। नृ॒म्णायि॑ नृ॒म्णं नृ॒म्णायि॑ नृ॒म्णं नृ॒म्णायि॑ नृ॒म्णम्।  
नि॒धाय्यो॑ वायि नि॒धाय्यो॑ वायि नि॒धाय्यो॑ वायि। ए अ॒स्मे अ॒स्मे।  
सु॒वर्न॑ ज्योतीः॑ ॥ ८१ ॥

स॒मि॒त्समि॑न्धे व्र॒तं च॑रिष्या॒म्यायु॑षा तेज॑सा व॒र्चसा॑ श्रि॒या यश॑सा  
ब्र॒ह्मव॑र्च॒सेना॒ष्टौ च॑। ४१।

[४०]

पृ॒थि॒वी स॒मि॒त्। ता॒म॒ग्निः स॒मि॑न्धे। साऽ॒ग्निः स॒मि॑न्धे। ता॒म॒हः स॒मि॑न्धे।  
सा मा॑ स॒मि॒द्धा। आ॒यु॒षा तेज॑सा। व॒र्चसा॑ श्रि॒या।  
यश॑सा ब्र॒ह्मव॑र्च॒सेन॑। अ॒न्नाद्ये॑न॒ स॒मि॒न्ताः॑ स्वाहा॑। अ॒न्तरि॑क्षः  
स॒मि॒त् ॥ ८२ ॥

तां वा॒युः स॒मि॑न्धे। सा वा॒युः स॒मि॑न्धे। ता॒म॒हः स॒मि॑न्धे।  
सा मा॑ स॒मि॒द्धा। आ॒यु॒षा तेज॑सा। व॒र्चसा॑ श्रि॒या। यश॑सा  
ब्र॒ह्मव॑र्च॒सेन॑। अ॒न्नाद्ये॑न॒ स॒मि॒न्ताः॑ स्वाहा॑। द्यौः स॒मि॒त्।  
ता॒मा॒दि॒त्यः स॒मि॑न्धे ॥ ८३ ॥

साऽऽदि॒त्यः स॒मि॑न्धे। ता॒म॒हः स॒मि॑न्धे। सा मा॑ स॒मि॒द्धा। आ॒यु॒षा  
तेज॑सा। व॒र्चसा॑ श्रि॒या। यश॑सा ब्र॒ह्मव॑र्च॒सेन॑। अ॒न्नाद्ये॑न॒ स॒मि॒न्ताः॑  
स्वाहा॑। प्रा॒जाप॑त्या मे॑ स॒मि॒द॒सि स॒प॒त्नक्ष॑यणी। भ्रा॒तृ॒व्य॒हा मे॑ऽसि॒

स्वाहा॥ अग्नै॑ व्रतपते॒ व्रतं॑ चरिष्यामि॥ ८४ ॥

तच्छ॑केयं॒ तन्मै॑ राध्यताम्। वायो॑ व्रतपत॒ आदित्य॑ व्रतपते। व्रताना॑  
व्रतपते॒ व्रतं॑ चरिष्यामि। तच्छ॑केयं॒ तन्मै॑ राध्यताम्। द्यौः॑ समित्।  
तामा॑दित्यः॒ समिन्धे॑। साऽऽदित्य॑ स॒मिन्धे॑। ताम॒ह स॒मिन्धे॑। सा  
मा॒ समि॑द्धा। आयु॑षा तेज॒सा ॥ ८५ ॥

वर्च॑सा श्रिया। यश॑सा ब्रह्मवर्च॒सेन॑। अ॒न्नाद्ये॑न॒ समि॑न्ताऽ॒ स्वाहा॑॥  
अ॒न्तरि॑क्ष स॒मित्। तां वा॒युः समि॑न्धे। सा वा॒यु स॒मिन्धे॑। ताम॒ह स॒मिन्धे॑। सा मा॒ समि॑द्धा। आयु॑षा तेज॒सा। वर्च॑सा श्रिया॥ ८६ ॥

यश॑सा ब्रह्मवर्च॒सेन॑। अ॒न्नाद्ये॑न॒ समि॑न्ताऽ॒ स्वाहा॑॥ पृथि॒वी  
स॒मित्। ताम॒ग्निः समि॑न्धे। साऽग्नि॑ स॒मिन्धे॑। ताम॒ह स॒मिन्धे॑।  
सा मा॒ समि॑द्धा। आयु॑षा तेज॒सा। वर्च॑सा श्रिया। यश॑सा  
ब्रह्मवर्च॒सेन॑॥ ८७ ॥

अ॒न्नाद्ये॑न॒ समि॑न्ताऽ॒ स्वाहा॑॥ प्रा॒जाप॑त्या मे॒ समि॑द॒सि स॒पत्न॑क्षयणी।  
भ्रातृ॑व्य॒हा मे॒ऽसि॑ स्वाहा॑॥ आदित्य॑ व्रतपते॒ व्रतम॑चारिषम्।  
तद॑शकं॒ तन्मै॑ऽराधि। वायो॑ व्रतपते॒ऽग्नै व्रतपते॑। व्रताना॑ व्रतपते॒  
व्रतम॑चारिषम्। तद॑शकं॒ तन्मै॑ऽराधि॥ ८८ ॥

[४१]

शं नो॒ वातः॑ पवतां॒ मातरि॑श्वा॒ शं न॑स्तपतु॒ सूर्यः॑। अहा॑नि॒शं भ॑वन्तु  
नः॒ श स॑ रात्रिः॒ प्रति॑धीयताम्। शमु॑षा नो॒ व्युच्छ॑तु॒ शमा॑दित्य  
उदे॑तु नः। शिवा नः॒ शन्त॑मा भव सुमृ॒डीका॑ सरस्वति। मा ते  
व्योम॑ स॒न्दृशि॑। इडा॑यै वास्त्व॒सि वास्तु॑मद्वास्तुम॒न्तो भूया॑स्म मा



वास्तो॑ऽश्छि॒त्स्मह्य॑वास्तुः स भू॒याद्यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॒ यं च व॒यं द्विष्मः॑ ।  
 प्र॒ति॒ष्ठासि॑ प्र॒ति॒ष्ठाव॑न्तो भू॒यास्म॒ मा प्र॒ति॒ष्ठाया॑श्छि॒त्स्मह्य॑प्रति॒ष्ठः स  
 भू॒याद्यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॒ यं च व॒यं द्विष्मः॑ । आ वा॑त वा॒हि भेष॑जं वि वा॑त  
 वा॒हि यद्र॑पः । त्व॒ ५ हि वि॒श्वभै॑षजो दे॒वाना॑न्दू॒त ई॒यसे॑ । द्वावि॒मौ  
 वा॒तौ वा॒त आ सि॒न्धो॑रा प॒राव॑तः ॥ ८९ ॥

दक्षं॑ मे अ॒न्य आ॒वातु॑ प॒रा॒न्यो वा॑तु यद्र॑पः । यद॒दो वा॑तते गृ॒होऽमृ॑तस्य  
 नि॒धिर्ह॑तः । ततो॑ नो दे॒हि जी॒वसे॒ ततो॑ नो धे॒हि भेष॑जम् । ततो॑  
 नो म॒ह आ॒वह॑ वा॒त आ॒वातु॑ भेष॑जम् । श॒म्भूर्म॑योभू॒र्नो ह॒दे प्र ण  
 आयू॑ऽषि तारिष॑त । इन्द्र॑स्य गृ॒होऽसि॒ तं त्वा प्र॑पद्ये स॒गुः सा॒श्वः ।  
 स॒ह यन्मे॑ अस्ति॒ तेन॑ । भूः प्र॑पद्ये भुवः॒ प्रप॑द्ये सुवः॒ प्रप॑द्ये भूर्भुवः॒  
 सुवः॒ प्रप॑द्ये वा॒युं प्र॑पद्येऽना॑र्ता दे॒वतां॑ प्र॑पद्येऽश्मा॑नमा॒खणं॑ प्र॑पद्ये  
 प्र॒जाप॑तेर्ब्रह्म॒कोशं॑ ब्रह्म॒ प्रप॑द्य ओं प्र॑पद्ये । अ॒न्तरि॑क्षं म उ॒र्वन्तरं॑  
 बृ॒हद॑ग्नयः प॒र्वता॑श्च यया॒ वातः॑ स्व॒स्त्या स्व॑स्ति॒मान्त॑या॒ स्व॒स्त्या  
 स्व॑स्ति॒मान॑सानि । प्रा॒णापा॑नौ मृ॒त्योर्मा॑ पा॒तं प्रा॑णा॒पानौ॑ मा मा  
 हा॒सिष्टं॑ मयि॒ मेधां॑ मयि॒ प्र॒जां म॒य्यग्नि॑स्तेजो॑ दधातु मयि॒ मेधां॑ मयि॒  
 प्र॒जां मयी॑न्द्र इन्द्रि॒यं द॑धातु मयि॒ मेधां॑ मयि॒ प्र॒जां मयि॑ सूर्यो॒ भ्राजो॑  
 दधातु ॥ ९० ॥

द्युभि॑र॒क्तुभिः॑ परि॒पात॑मस्मान॒रिष्टे॑भिर॒श्विना॒ सौभ॑गेभिः । तन्नो॑ मि॒त्रो  
 वरु॑णो माम॒हन्ता॑मदि॒तिः सि॒न्धुः पृथि॑वी उ॒त द्यौः॑ । कया॑ नश्चि॒त्र  
 आ भु॑वदू॒ती स॒दावृ॑धः स॒खा । कया॑ शचि॒ष्ठया॒ वृता॑ । कस्त्वा॑ स॒त्यो  
 मदा॑नां म॒र्हिष्ठो॑ मत्स॒दन्ध॑सः । दृ॒ढाचि॑दा॒रुजे॒ वसु॑ । अ॒भी षु णः॑

सखीनामविता जरितृणाम्। शतं भवास्यूतिभिः। वयः सुपर्णा  
उपसेदुरिन्द्रं प्रियमैधा ऋषयो नाधमानाः। अप ध्वान्तमूर्णुहि पूर्धि  
चक्षुर्मुमुग्ध्यस्मान्निधयेव बद्धान्॥ ९१ ॥

शं नो देवीरभिष्टय आपो भवन्तु पीतयै। शंयोरभिस्रवन्तु नः।  
ईशाना वार्याणां क्षयन्तीश्चरषणीनाम्। अपो याचामि भेषजम्।  
सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान्द्वेष्टि  
यं च वयं द्विष्मः। आपो हि ष्ठा मयोभुवस्ता न ऊर्जे दधातन।  
महे रणाय चक्षसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह  
नः। उशतीरिव मातरः। तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय  
जिन्वथ॥ ९२ ॥

आपो जनयथा च नः। पृथिवी शान्ता साग्निना शान्ता सा मै  
शान्ता शुचं शमयतु। अन्तरिक्षं शान्तं तद्वायुना शान्तं तन्मै  
शान्तं शुचं शमयतु। द्यौः शान्ता सादित्येन शान्ता सा मै  
शान्ता शुचं शमयतु। पृथिवी शान्तिरन्तरिक्षं शान्तिर्द्यौः  
शान्तिर्दिशः शान्तिरवान्तरदिशः शान्तिरग्निः शान्तिर्वायुः  
शान्तिरादित्यः शान्तिश्चन्द्रमाः शान्तिर्नक्षत्राणि शान्तिरापः  
शान्तिरोषधयः शान्तिर्वनस्पतयः शान्तिर्गौः शान्तिरजा  
शान्तिरश्वः शान्तिः पुरुषः शान्तिर्ब्रह्म शान्तिर्ब्राह्मणः शान्तिः  
शान्तिरेव शान्तिः शान्तिर्मे अस्तु शान्तिः। तयाहं शान्त्या  
सर्वशान्त्या मह्यं द्विपदे चतुष्पदे च शान्तिं करोमि शान्तिर्मे  
अस्तु शान्तिः। एह श्रीश्च ह्रीश्च धृतिश्च तपो मेधा प्रतिष्ठा

श्रद्धा सत्यन्धर्मश्चैतानि मोक्षिष्ठन्तमनूतिष्ठन्तु मा मा॒ः श्रीश्च  
 हीश्च धृतिश्च तपो मेधा प्रतिष्ठा श्रद्धा सत्यन्धर्मश्चैतानि मा  
 मा हासिषुः। उदायुषा स्वायुषोदोषधीना॑ रसेनोत्पर्जन्यस्य  
 शुष्मेणोदस्थाममृता॑ अनु। तच्चक्षुर्देवहितं पुरस्ताच्छुक्रमुच्चरत्।  
 पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः शतं नन्दाम शरदः शतं मोदाम  
 शरदः शतं भवाम शरदः शत॑ शृण्वाम शरदः शतं प्रब्रवाम  
 शरदः शतमजीताः स्याम शरदः शतं ज्योक्क सूर्यं दृशे। य  
 उदगान्महतोऽर्णवा॑द्विभ्राजमानः सरिरस्य मध्यात्स मा वृषभो  
 लोहिताक्षः सूर्यो विपश्चिन्मनसा पुनातु। ब्रह्मणश्चोतन्यसि ब्रह्मण  
 आणी स्थो ब्रह्मण आवपनमसि धारितेयं पृथिवी ब्रह्मणा मही  
 धारितमेनेन महदन्तरिक्षं दिवं दाधार पृथिवी॑ सदैवां यदहं वेद  
 तदहन्धारयाणि मा मद्देदोऽधिविस्त्रसत्। मेधामनीषे माविशता॑  
 समीचीं भूतस्य भव्यस्यावरुध्यै सर्वमायुरयाणि सर्वमायुरयाणि।  
 आभिर्गीर्भिर्यदतो न ऊनमाप्यायय हरिवो वर्धमानः। यदा  
 स्तोतृभ्यो महि गोत्रा रुजासि भूयिष्ठभाजो अध ते स्याम। ब्रह्म  
 प्रावादिष्म तन्नो मा हासीत्। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥ ९३ ॥

परावतो दधातु बद्धां जिन्वथ दृशे सप्त च॥४२॥ [४२]

नमोऽनुमदन्तु। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥



## ॥ कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम् ॥

### ॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

संज्ञानं विज्ञानं प्रज्ञानं जानदभिजानत्। सङ्कल्पमानं प्रकल्पमानमुप-  
कल्पमानमुपक्लृप्तं क्लृप्तम्। श्रेयो वसीय आयत्सम्भूतं भूतम्। चित्रः  
केतुः प्रभानाभान्तसम्भान्। ज्योतिष्माऽस्तेजस्वानातपऽस्तपन्नभि-  
तपन्। रोचनो रोचमानः शोभनः शोभमानः कल्याणः। दर्शा  
दृष्टा दर्शता विश्वरूपा सुदर्शना। आप्यायमाना प्यायमाना  
प्याया सूनृतेरा। आपूर्यमाणा पूर्यमाणा पूरयन्ती पूर्णा पौर्णमासी।  
दाता प्रदाताऽऽनन्दो मोदः प्रमोदः ॥ १ ॥

आवेशयन्निवेशयन्त्संवेशनः सःशान्तः शान्तः। आभवन्प्रभवन्त-  
सम्भवन्त्सम्भूतो भूतः। प्रस्तुतं विष्टुतं सऽस्तुतं कल्याणं  
विश्वरूपम्। शुक्रममृतं तेजस्वि तेजः समिद्धम्। अरुणं  
भानुमन्मरीचिमदभितपत्तपस्वत्। सविता प्रसविता दीप्तो  
दीपयन्दीप्यमानः। ज्वलञ्ज्वलिता तपन्वितपन्त्सन्तपन्। रोचनो  
रोचमानः शुम्भूः शुम्भमानो वामः। सुता सुन्वती प्रसुता  
सूयमानाऽभिषूयमाणा। पीतीं प्रपा सम्पा तृप्तिस्तर्पयन्ती ॥ २ ॥

कान्ता काम्या कामजाताऽऽयुष्मती कामदुघा। अभिशास्ताऽ-  
नुमन्ताऽऽनन्दो मोदः प्रमोदः। आसादयन्निषादयन्त्सःसादनः  
सःसन्नः सन्नः। आभूर्विभूः प्रभूः शम्भूर्भुवः। पवित्रं पवियिष्यन्पूतो  
मेध्यः। यशो यशस्वानायुरमृतः। जीवो जीविष्यन्त्स्वर्गो लोकः।  
सहस्वान्तसहीयानोजस्वान्तसहमानः। जयन्नभिजयन्त्सुद्रविणो

द्रविणोदाः। आर्द्रपवित्रो हरिकेशो मोदः प्रमोदः ॥ ३ ॥

अरुणोऽरुणरजाः पुण्डरीको विश्वजिदभिजित्। आर्द्रः  
पिन्वमानोऽन्नवान्नसवानिरावान्। सर्वौषधः सम्भरो महस्वान्।  
एजत्का जौवत्काः। क्षुल्लकाः शिपिविष्टकाः। सरिस्रराः  
सुशेरवः। अजिरासौ गमिष्णवः। इदानीं तदानीमेतरहिं  
क्षिप्रमजिरम्। आशुर्निमेषः फणो द्रवन्नतिद्रवन्। त्वरुस्त्वरमाण  
आशुराशीयाञ्जवः। अग्निष्टोम उक्थ्योऽतिरात्रो द्विरात्रस्त्रिरात्रश्चतूरात्रः।  
अग्निर्ऋतुः सूर्य ऋतुश्चन्द्रमा ऋतुः। प्रजापतिः संवत्सरो  
महान्कः ॥ ४ ॥

[१]

भूरग्निं च पृथिवीं च मां च। त्रींश्च लोकान्त्संवत्सरं च।  
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद। भुवो वायुं  
चान्तरिक्षं च मां च। त्रींश्च लोकान्त्संवत्सरं च। प्रजापतिस्त्वा  
सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद। स्वरादित्यं च दिवं  
च मां च। त्रींश्च लोकान्त्संवत्सरं च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु।  
तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद। भूर्भुवः स्वश्चन्द्रमसं च दिशश्च  
मां च। त्रींश्च लोकान्त्संवत्सरं च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया  
देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ ५ ॥

[२]

त्वमेव त्वां वैत्थ योऽसि सोऽसि। त्वमेव त्वामचैषीः। चितश्चासि  
सञ्चितश्चास्यग्ने। एतावाऽश्वासि भूयाऽश्चास्यग्ने। यत्तै अग्ने

न्यूनं यदु तेऽतिरिक्तम्। आदित्यास्तदङ्गिरसश्चिन्वन्तु। विश्वे ते देवाश्चितिमापूरयन्तु। चितश्चासि सञ्चितश्चास्यग्ने। एतावाञ्चासि भूयाञ्चास्यग्ने। मा ते अग्ने च येन माऽति च येनाऽऽयुरावृक्षि। सर्वेषां ज्योतिषां ज्योतिर्यददावुदेति। तपसो जातमनिभृष्टमोजः। तत्ते ज्योतिरिष्टके। तेन मे तप। तेन मे ज्वल। तेन मे दीदिहि। यावद्देवाः। यावदसाति सूर्यः। यावदुतापि ब्रह्म॥ ६॥

[३]

संवत्सरोऽसि परिवत्सरोऽसि। इदवत्सरोऽसीदुवत्सरोऽसि। इद्वत्सरोऽसि वत्सरोऽसि। तस्य ते वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वरुषाः पुच्छम्। शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः पुरीषम्॥ ७॥

अहोरात्राणीष्टकाः। ऋषभोऽसि स्वर्गो लोकः। यस्यां दिशि महीयसे। ततो नो मह आवह। वायुर्भूत्वा सर्वा दिश आवाहि। सर्वा दिशोऽनुविवाहि। सर्वा दिशोऽनुसंवाहि। चित्या चितिमापृण। अचित्या चितिमापृण। चिदसि समुद्रयौनिः॥ ८॥

इन्दुर्दक्षः श्येन ऋतावा॥ हिरण्यपक्षः शकुनो भुरण्युः। महान्तसधस्थे ध्रुव आनिषत्तः। नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीः। एति प्रेति वीति समित्युदिति। दिवं मे यच्छ। अन्तरिक्षं मे यच्छ। पृथिवीं मे यच्छ। पृथिवीं मे यच्छ। अन्तरिक्षं मे यच्छ। दिवं मे यच्छ। अह्ना प्रसारय। रात्र्या समच। रात्र्या प्रसारय। अह्ना समच। कामं प्रसारय। कामं समच॥ ९॥

[४]

भूर्भुवः स्वः। ओजो बलम्। ब्रह्म क्षत्रम्। यशो महत्। सत्यं तपो नाम। रूपममृतम्। चक्षुः श्रोत्रम्। मन आयुः। विश्वं यशो महः। समं तपो हरो भाः। जातवेदा यदि वा पावकोऽसि। वैश्वानरो यदि वा वैद्युतोऽसि। शं प्रजाभ्यो यजमानाय लोकम्। ऊर्जं पुष्टिं ददद्भ्याववृत्स्व ॥ १० ॥

[५]

राज्ञी विराज्ञी। सम्राज्ञी स्वराज्ञी। अर्चिः शोचिः। तपो हरो भाः। अग्निरिन्द्रो बृहस्पतिः। विश्वे देवा भुवनस्य गोपाः। ते मा सर्वे यशसा सःसृजन्तु ॥ ११ ॥

[६]

असवे स्वाहा वसवे स्वाहा। विभुवे स्वाहा विवस्वते स्वाहा। अभिभुवे स्वाहाऽधिपतये स्वाहा। दिवां पतये स्वाहाऽहस्पत्याय स्वाहा। चाक्षुष्मत्याय स्वाहा ज्योतिष्मत्याय स्वाहा। राज्ञे स्वाहा विराज्ञे स्वाहा। सम्राज्ञे स्वाहा स्वराज्ञे स्वाहा। शूषाय स्वाहा सूर्याय स्वाहा। चन्द्रमसे स्वाहा ज्योतिषे स्वाहा। सःसर्पाय स्वाहा कल्याणाय स्वाहा। अर्जुनाय स्वाहा ॥ १२ ॥

[७]

विपश्चिते पवमानाय गायत। मही न धाराऽत्यन्धो अर्षति। अहिर्ह जीर्णामतिसर्पति त्वचम्। अत्यो न क्रीडन्नसरदृषा हरिः। उपयामगृहीतोऽसि मृत्यवै त्वा जुष्टं गृह्णामि। एष ते योनिर्मृत्यवै त्वा। अपमृत्युमपक्षुधम्। अपेतः शपथं जहि। अधा नो अग्न

आवह । रायस्पोषः सहस्रिणम् ॥ १३ ॥

ये ते सहस्रमयुतं पाशाः । मृत्यो मर्त्याय हन्तवे । तान् यज्ञस्य  
मायया । सर्वानवयजामहे । भक्षोऽस्यमृतभक्षः । तस्य ते  
मृत्युपीतस्यामृतवतः । स्वगाकृतस्य मधुमतः । उपहृतस्योपहृतो  
भक्षयामि । मन्द्राऽभिभूतिः केतुर्यज्ञानां वाक् । असावेहि ॥ १४ ॥

अन्धो जागृविः प्राण । असावेहि । बधिर आक्रन्दयितरपान ।  
असावेहि । अहस्तोस्त्वा चक्षुः । असावेहि । अपादाशो मनः ।  
असावेहि । कवे विप्रचित्ते श्रोत्र । असावेहि ॥ १५ ॥

सुहस्तः सुवासाः । शूषो नामास्यमृतो मर्त्येषु । तं त्वाऽहं तथा  
वेद । असावेहि । अग्निर्मे वाचि श्रितः । वाग्धृदये । हृदयं मयि ।  
अहममृतै । अमृतं ब्रह्मणि । वायुर्मे प्राणे श्रितः ॥ १६ ॥

प्राणो हृदये । हृदयं मयि । अहममृतै । अमृतं ब्रह्मणि । सूर्यो मे  
चक्षुषि श्रितः । चक्षुरहृदये । हृदयं मयि । अहममृतै । अमृतं ब्रह्मणि ।  
चन्द्रमा मे मनसि श्रितः ॥ १७ ॥

मनो हृदये । हृदयं मयि । अहममृतै । अमृतं ब्रह्मणि । दिशो मे श्रोत्रै  
श्रिताः । श्रोत्रं हृदये । हृदयं मयि । अहममृतै । अमृतं ब्रह्मणि ।  
आपो मे रेतसि श्रिताः ॥ १८ ॥

रेतो हृदये । हृदयं मयि । अहममृतै । अमृतं ब्रह्मणि । पृथिवी मे शरीरै  
श्रिता । शरीरं हृदये । हृदयं मयि । अहममृतै । अमृतं ब्रह्मणि ।  
ओषधिवनस्पतयो मे लोमसु श्रिताः ॥ १९ ॥

लोमानि हृदये । हृदयं मयि । अहममृतै । अमृतं ब्रह्मणि । इन्द्रो मे



बले॑ श्रितः। बल॑ हृदये। हृदयं॑ मयि। अ॒हम॒मृतै॑। अ॒मृतं॑ ब्रह्म॑णि।  
पर्जन्यो॑ मे मूर्ध्नि॑ श्रितः ॥ २० ॥

मूर्धा॑ हृदये। हृदयं॑ मयि। अ॒हम॒मृतै॑। अ॒मृतं॑ ब्रह्म॑णि। ईशानो॑  
मे मन्यो॑ श्रितः। मन्यु॑रहृदये। हृदयं॑ मयि। अ॒हम॒मृतै॑। अ॒मृतं॑  
ब्रह्म॑णि। आ॒त्मा म॑ आ॒त्मनि॑ श्रितः ॥ २१ ॥ आ॒त्मा हृदये। हृदयं॑  
मयि। अ॒हम॒मृतै॑। अ॒मृतं॑ ब्रह्म॑णि। पुन॑र्म आ॒त्मा पुन॑रायुरागात्।  
पुनः॑ प्रा॒णः पुन॑राकूतमागात्। वैश्वान॑रो रश्मि॑भिर्वावृधा॒नः।  
अ॒न्तस्तिष्ठ॑त्व॒मृत॑स्य गो॒पाः ॥ २२ ॥

[८]

प्र॒जाप॑तिर्दे॒वान्सृ॑जत। ते पा॒प्मना॒ सन्दि॑ता अजायन्त। तान्व्य॑द्यत्।  
यद्य॑द्यत्। तस्मा॑द्विद्युत्। तम॑वृश्चत्। यद॑वृश्चत्। तस्मा॑द्वृष्टिः।  
तस्मा॑द्यत्रै॒ते दे॒वते॑ अभि॒प्राप्नु॑तः । वि च॑ है॒वास्य॒ तत्र॑ पा॒प्मानं॑  
द्यतः॑ ॥ २३ ॥

वृ॒श्चत॑श्च। सैषा॑ मी॒मांसाऽग्नि॑होत्र ए॒व संप॑न्ना। अथो॑ आहुः।  
सर्वे॑षु यज्ञ॑क्रतुष्विति। होष्य॑न्नप उप॑स्पृशेत्। विद्यु॑दसि विद्यं॑ मे  
पा॒प्मान॑मिति। अथ॑ हु॒त्वोप॑स्पृशेत्। वृ॒ष्टिर॑सि वृश्च॑ मे पा॒प्मान॑मिति।  
यक्ष्य॑माणो वे॒ष्ट्वा वा॑। वि च॑ है॒वास्यै॒ते दे॒वते॑ पा॒प्मानं॑ द्यतः॑ ॥ २४ ॥

वृ॒श्चत॑श्च। अ॒त्य॒हो हाऽऽरु॑णिः। ब्रह्म॑चा॒रिणै॑ प्र॒श्नान्प्रोच्य॑  
प्रजि॑घाय। परै॑हि। प्ल॒क्षं दय्या॑पातिं पृच्छ। वेत्थ॑ सावि॒त्रा(३)न्न  
वेत्था॑(३) इति। तमा॑गत्य पप्रच्छ। आ॒चार्यो॑ मा॒ प्राहै॑षीत्। वेत्थ॑  
सावि॒त्रा(३)न्न वेत्था॑(३) इति। स हो॑वाच वेदेति॑ ॥ २५ ॥

स कस्मिन्प्रतिष्ठित इति। पुरोरजसीति। कस्तद्यत्पुरोरजा इति। एष वाव स पुरोरजा इति होवाच। य एष तपति। एषोऽर्वाग्रजा इति। स कस्मिन्त्वेष इति। सत्य इति। किं तत्सत्यमिति। तप इति ॥ २६ ॥

कस्मिन्नु तप इति। बल इति। किं तद्वलमिति। प्राण इति। मा स्म प्राणमतिपृच्छ इति माऽऽचार्योऽब्रवीदिति होवाच ब्रह्मचारी। स होवाच प्लक्षो दय्यापातिः। यद्वै ब्रह्मचारिन्प्राणमत्यप्रक्ष्यः। मूर्धा ते व्यपतिष्यत्। अहमुत आचार्याच्छ्रेयान्भविष्यामि। यो मा सावित्रे समवादिष्टेति ॥ २७ ॥

तस्मात्सावित्रे न संवदेत। स यो ह वै सावित्रं विदुषा सावित्रे संवदते। सहास्मिज्छ्रियं दधाति। अनु ह वा अस्मा असौ तपज्छ्रियं मन्यते। अन्वस्मै श्रीस्तपो मन्यते। अन्वस्मै तपो बलं मन्यते। अन्वस्मै बलं प्राणं मन्यते। स यदाह। संज्ञानं विज्ञानं दर्शा दृष्टेति। एष एव तत् ॥ २८ ॥

अथ यदाह। प्रस्तुतं विष्टुतं सुता सुन्वतीति। एष एव तत्। एष ह्येव तान्यहानि। एष रात्रयः। अथ यदाह। चित्रः केतुर्दाता प्रदाता सविता प्रसविताऽभिशास्ताऽनुमन्तेति। एष एव तत्। एष ह्येव तेऽहो मुहूर्ताः। एष रात्रैः ॥ २९ ॥

अथ यदाह। पवित्रं पवयिष्यन्त्सहस्वान्त्सहीयानरुणोऽरुणरजा इति। एष एव तत्। एष ह्येव तैर्धर्मासाः। एष मासाः। अथ यदाह। अग्निष्टोम उक्थ्योऽग्निरृतुः प्रजापतिः संवत्सर इति। एष एव तत्। एष ह्येव ते यज्ञक्रतवः। एष ऋतवः ॥ ३० ॥

एष संवत्सरः। अथ यदाह। इदानीं तदानीमिति। एष एव तत्। एष

ह्येव ते मुहूर्तानां मुहूर्ताः। जनको ह वैदेहः। अहोरात्रैः समाजगाम।  
त९ होचुः। यो वा अस्मान् वेद। विजहत्पाप्मानमेति ॥ ३१ ॥

सर्वमायुरेति। अभि स्वर्गं लोकं जयति। नास्यामुष्मिँल्लोकेऽन्नं  
क्षीयत इति। विजहद्ध वै पाप्मानमेति। सर्वमायुरेति। अभि स्वर्गं  
लोकं जयति। नास्यामुष्मिँल्लोकेऽन्नं क्षीयते। य एवं वेद। अहीना  
हाऽऽश्वथ्यः। सावित्रं विदाञ्चकार ॥ ३२ ॥

स ह ह९सो हिरण्मयो भूत्वा। स्वर्गं लोकमियाय। आदित्यस्य  
सायुज्यम्। ह९सो ह वै हिरण्मयो भूत्वा। स्वर्गं लोकमेति।  
आदित्यस्य सायुज्यम्। य एवं वेद। देवभागो ह श्रौत९र्षः। सावित्रं  
विदाञ्चकार। त९ ह वागदृश्यमानाऽभ्युवाच ॥ ३३ ॥

सर्वं बत गौतमो वेद। यः सावित्रं वेदेति। स होवाच। कैषा  
वागसीति। अयमह९ सावित्रः। देवानामुत्तमो लोकः। गुह्यं महो  
बिभ्रदिति। एतावति ह गौतमः। यज्ञोपवीतं कृत्वाऽधो निपपात।  
नमो नम इति ॥ ३४ ॥

स होवाच। मा भैषीर्गौतम। जितो वै ते लोक इति। तस्माद्ये के च  
सावित्रं विदुः। सर्वे ते जितलोकाः। स यो ह वै सावित्रस्याष्टाक्षरं  
पद९ श्रियाऽभिषिक्तं वेद। श्रिया हैवाभिषिच्यते। घृणिरिति द्वे  
अक्षरे। सूर्य इति त्रीणि। आदित्य इति त्रीणि ॥ ३५ ॥

एतद्वै सावित्रस्याष्टाक्षरं पद९ श्रियाऽभिषिक्तम्। य एवं वेद। श्रिया  
हैवाभिषिच्यते। तदेतदृचाऽभ्युक्तम्। ऋचो अक्षरे परमे व्योमन्।  
यस्मिन्देवा अधि विश्वे निषेदुः। यस्तं न वेद किमृचा करिष्यति।

य इत्तद्विदुस्त इमे समासत इति। न ह वा एतस्यर्चा न यजुषा न साम्नाऽथोऽस्ति। यः सावित्रं वेद ॥ ३६ ॥

तदेतत्परि यदेवचक्रम्। आर्द्रं पिन्वमानं स्वर्गे लोक एति। विजहद्विश्वा भूतानि सम्पश्यत्। आर्द्रो ह वै पिन्वमानः। स्वर्गे लोक एति। विजहन्विश्वा भूतानि सम्पश्यन्। य एवं वेद। शूषो ह वै वाष्पेयः। आदित्येन समाजगाम। तं होवाच। एहि सावित्रं विद्धि। अयं वै स्वर्ग्योऽग्निः पारयिष्णुरमृतात्सम्भूत इति। एष वाव स सावित्रः। य एष तपति। एहि मां विद्धि। इति हैवेनं तदुवाच ॥ ३७ ॥

[९]

इयं वाव सरघा। तस्या अग्निरेव सारघं मधु। या एताः पूर्वपक्षापरपक्षयो रात्रयः। ता मधुकृतः। यान्यहानि। ते मधुवृषाः। स यो ह वा एता मधुकृतश्च मधुवृषाश्च वेद। कुर्वन्ति हास्येता अग्नौ मधु। नास्यैष्टापूर्तं धयन्ति। अथ यो न वेद ॥ ३८ ॥

न हास्येता अग्नौ मधु कुर्वन्ति। धयन्त्यस्येष्टापूर्तम्। यो ह वा अहोरात्राणां नामधेयानि वेद। नाहोरात्रेष्वार्तिमाच्छति। संज्ञानं विज्ञानं दर्शा दृष्टेति। एतावन्नुवाकौ पूर्वपक्षस्याहोरात्राणां नामधेयानि। प्रस्तुतं विष्टुतं सुता सुन्वतीति। एतावन्नुवाकावपरपक्षस्याहोरात्राणां नामधेयानि। नाहोरात्रेष्वार्तिमाच्छति। य एवं वेद ॥ ३९ ॥

यो ह वै मुहूर्तानां नामधेयानि वेद। न मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति।

चित्रः केतुर्दाता प्रदाता सविता प्रसविताऽभिशास्ताऽनुमन्तेति।  
 एतेऽनुवाका मुहूर्तानां नामधेयानि। न मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति।  
 य एवं वेद। यो ह वा अर्धमासानां च मासानां च नामधेयानि  
 वेद। नार्धमासेषु न मासेष्वार्तिमाच्छति। पवित्रं पविष्यन्त्सह-  
 स्वान्त्सहीयानरुणोऽरुणरजा इति। एतेऽनुवाका अर्धमासानां च  
 मासानां च नामधेयानि ॥ ४० ॥

नार्धमासेषु न मासेष्वार्तिमाच्छति। य एवं वेद। यो ह वै  
 यज्ञक्रतूनां चर्तूनां च संवत्सरस्य च नामधेयानि वेद। न यज्ञक्रतुषु  
 नर्तुषु न संवत्सर आर्तिमाच्छति। अग्निष्टोम उक्थ्योऽग्निर्ऋतुः  
 प्रजापतिः संवत्सर इति। एतेऽनुवाका यज्ञक्रतूनां चर्तूनां च  
 संवत्सरस्य च नामधेयानि ॥ ४१ ॥ न यज्ञक्रतुषु नर्तुषु न संवत्सर  
 आर्तिमाच्छति। य एवं वेद। यो ह वै मुहूर्तानां मुहूर्तान् वेद।  
 न मुहूर्तानां मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति। इदानीं तदानीमिति। एते वै  
 मुहूर्तानां मुहूर्ताः। न मुहूर्तानां मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति। य एवं वेद।  
 अथो यथा क्षेत्रज्ञो भूत्वाऽनुप्रविश्यान्नमत्ति। एवमेवैतान्क्षेत्रज्ञो  
 भूत्वाऽनुप्रविश्यान्नमत्ति। स एतेषामेव संलोकतां सायुज्यमश्नुते।  
 अप पुनर्मृत्युं जयति। य एवं वेद ॥ ४२ ॥

[१०]

कश्चिद्ध वा अस्माल्लोकात्प्रेत्य। आत्मानं वेद। अयमहमस्मीति।  
 कश्चित्स्वं लोकं न प्रतिप्रजानाति। अग्निमुग्धो हैव धूमतान्तः।  
 स्वं लोकं न प्रतिप्रजानाति। अथ यो हैवैतमग्निं सावित्रं वेद। स

एवास्माल्लोकात्प्रेत्य। आत्मानं वेद। अयमहमस्मीति॥ ४३ ॥

स स्वं लोकं प्रतिप्रजानाति। एष उ चैवैनं तत्सावित्रः।  
स्वर्गं लोकमभिवहति। अहोरात्रैर्वा इदं सयुग्मिः क्रियते।  
इतिरात्रायादीक्षित। इतिरात्राय ब्रतमुपागुरिति। तानिहानेवं  
विदुषः। अमुष्मिँल्लोके शैवधिं धयन्ति। धीतं हैव स शैवधिमनु  
पैरति। अथ यो हैवैतमग्निं सावित्रं वेद॥ ४४ ॥

तस्य हैवाहोरात्राणि। अमुष्मिँल्लोके शैवधिं न धयन्ति। अधीतं हैव  
स शैवधिमनु पैरति। भरद्वाजो ह त्रिभिरायुर्भिर्ब्रह्मचर्यमुवास। तं  
ह जीर्णिं स्थविरं शयानम्। इन्द्र उपब्रज्यौवाच। भरद्वाज। यत्ते  
चतुर्थमायुर्दद्याम्। किमेनेन कुर्या इति। ब्रह्मचर्यमेवैनेन चरेयमिति  
होवाच॥ ४५ ॥

तं ह त्रीन्गिरिरूपानविज्ञातानिव दृश्यां चकार। तेषां  
हैकैकस्मान्मुष्टिनाददे। स होवाच। भरद्वाजेत्यामन्त्र्य। वेदा वा  
एते। अनन्ता वै वेदाः। एतद्वा एतैस्त्रिभिरायुर्भिर्नवोचथाः। अथ  
त इतरदननूक्तमेव। एहीमं विद्धि। अयं वै सर्वविद्येति॥ ४६ ॥

तस्मै हैतमग्निं सावित्रमुवाच। तं स विदित्वा। अमृतो भूत्वा।  
स्वर्गं लोकमियाय। आदित्यस्य सायुज्यम्। अमृतो हैव भूत्वा।  
स्वर्गं लोकमेति। आदित्यस्य सायुज्यम्। य एवं वेद। एषो एव  
त्रयीं विद्या॥ ४७ ॥

यावन्तं ह वै त्रय्या विद्यया लोकं जयति। तावन्तं लोकं जयति।  
य एवं वेद। अग्नेर्वा एतानि नामधेयानि। अग्नेरेव सायुज्यं

सलो॒कता॑माप्नोति। य ए॒वं वेद॑। वा॒योर्वा ए॒तानि॑ नाम॒धेया॑नि।  
वा॒योरे॒व सायु॑ज्यं सलो॒कता॑माप्नोति। य ए॒वं वेद॑। इन्द्र॑स्य वा  
ए॒तानि॑ नाम॒धेया॑नि ॥ ४८ ॥

इन्द्र॑स्यै॒व सायु॑ज्यं सलो॒कता॑माप्नोति। य ए॒वं वेद॑। बृह॑स्पते॒र्वा  
ए॒तानि॑ नाम॒धेया॑नि। बृह॑स्पते॒रे॒व सायु॑ज्यं सलो॒कता॑माप्नोति।  
य ए॒वं वेद॑। प्र॒जाप॑ते॒र्वा ए॒तानि॑ नाम॒धेया॑नि। प्र॒जाप॑ते॒रे॒व  
सायु॑ज्यं सलो॒कता॑माप्नोति। य ए॒वं वेद॑। ब्रह्म॑णो वा ए॒तानि॑  
नाम॒धेया॑नि। ब्रह्म॑ण ए॒व सायु॑ज्यं सलो॒कता॑माप्नोति। य ए॒वं  
वेद॑। स वा ए॒षोऽग्नि॑र॒पक्ष॑पु॒च्छो वा॒युरे॒व। तस्या॑ग्नि॒र्मुख॑म्।  
अ॒सावा॑दित्यः शि॒रः। स यदे॒ते दे॒वते॒ अन्त॑रेण। तत्सर्वं॑ सी॒व्यति॑।  
तस्मा॑त्सावि॒त्रः ॥ ४९ ॥

[११]

॥ इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके प्रथमः प्रश्नः समाप्तः ॥ १ ॥

## ॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

लो॒कोऽसि॑ स्व॒र्गोऽसि॑। अ॒नन्तो॑ऽस्य पा॒रोऽसि॑। अक्षि॑तोऽस्य क्ष॒त्र्यो-  
ऽसि॑। तप॑सः प्र॒तिष्ठा॑। त्वयी॒दम॑न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॑तं  
वि॒श्वं सु॑भूतम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्ता वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॑ता। तं  
त्वोप॑दधे का॒मदु॑घ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु। तया॑  
दे॒वतया॑ऽङ्गिर॒स्वद्भु॒वा सी॑द ॥ १ ॥

तपो॑ऽसि लो॒के श्रि॑तम्। तेज॑सः प्र॒तिष्ठा॑। त्वयी॒दम॑न्तः। वि॒श्वं  
य॒क्षं वि॒श्वं भू॑तं वि॒श्वं सु॑भूतम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्तु वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॑तु।

तत्त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया  
देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ २ ॥

तेजोऽसि तपसि श्रितम्। समुद्रस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं  
यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तु विश्वस्य जनयितृ।  
तत्त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया  
देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ ३ ॥

समुद्रोऽसि तेजसि श्रितः। अपां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं  
यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता।  
तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया  
देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ ४ ॥

आपः स्थ समुद्रे श्रिताः। पृथिव्याः प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं  
यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्र्यो विश्वस्य जनयित्र्यः।  
ता व उपदधे कामदुघा अक्षिताः। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया  
देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ ५ ॥

पृथिव्यस्यप्सु श्रिता। अग्नेः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं  
विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्री विश्वस्य जनयित्री।  
तां त्वोपदधे कामदुघामक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया  
देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ ६ ॥

अग्निरसि पृथिव्याऽं श्रितः। अन्तरिक्षस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः।  
विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य  
जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु।



तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ ७ ॥

अन्तरिक्षमस्यग्नौ श्रितम्। वायोः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तु विश्वस्य जनयितु। तत्त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ ८ ॥

वायुरस्यन्तरिक्षे श्रितः। दिवः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ ९ ॥

द्यौरसि वायौ श्रिता। आदित्यस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्री विश्वस्य जनयित्री। तां त्वोपदधे कामदुघमक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ १० ॥

आदित्योऽसि दिवि श्रितः। चन्द्रमसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ ११ ॥

चन्द्रमा अस्यादित्ये श्रितः। नक्षत्राणां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ १२ ॥

नक्षत्राणि स्थ चन्द्रमसि श्रितानि। संवत्सरस्य प्रतिष्ठा युष्मासु।  
इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तृणि  
विश्वस्य जनयितृणि। तानि व उपदधे कामदुघान्यक्षितानि।  
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ १३ ॥

संवत्सरोऽसि नक्षत्रेषु श्रितः। ऋतूनां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं  
यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता।  
तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया  
देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ १४ ॥

ऋतवः स्थ संवत्सरे श्रिताः। मासानां प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः।  
विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य  
जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुघानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा  
सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ १५ ॥

मासाः स्थ र्तषु श्रिताः। अर्धमासानां प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः।  
विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य  
जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुघानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा  
सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ १६ ॥

अर्धमासाः स्थ मासु श्रिताः। अहोरात्रयोः प्रतिष्ठा युष्मासु।  
इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो  
विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुघानक्षितान्।  
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ १७ ॥

अहोरात्रे स्थौऽर्धमासेषु श्रिते। भूतस्य प्रतिष्ठे भव्यस्य प्रतिष्ठे।  
युवयोरिदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य  
भर्त्र्यौ विश्वस्य जनयित्र्यौ। ते वामुपदधे कामदुघे अक्षिते।  
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ १८ ॥

पौर्णमास्यष्टकाऽमावास्या। अन्नादाः स्थान्नदुघौ युष्मासु।  
इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य  
भर्त्र्यौ विश्वस्य जनयित्र्यः। ता व उपदधे कामदुघा अक्षिताः।  
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ १९ ॥

राडसि बृहती श्रीरसीन्द्रपत्नी धर्मपत्नी। विश्वं भूतमनुप्रभूता।  
त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्री  
विश्वस्य जनयित्री। तां त्वोपदधे कामदुघामक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा  
सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ २० ॥

ओजोऽसि सहोऽसि। बलमसि भ्राजोऽसि। देवानां धामामृतम्।  
अमर्त्यस्तपोजाः। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं  
विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं  
त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया  
देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ २१ ॥

[१]

त्वमग्ने रुद्रो असुरो महो दिवः। त्वं शर्धो मारुतं पृक्ष ईशिषे। त्वं  
वातैररुणैर्यासि शङ्गयः। त्वं पूषा विधतः पासि नु त्मना। देवा देवेषु  
श्रयध्वम्। प्रथमा द्वितीयेषु श्रयध्वम्। द्वितीयास्तृतीयेषु श्रयध्वम्।

तृतीयाश्चतुर्थेषु श्रयध्वम्। चतुर्थाः पञ्चमेषु श्रयध्वम्। पञ्चमाः षष्ठेषु श्रयध्वम्॥ २२॥

षष्ठाः सप्तमेषु श्रयध्वम्। सप्तमा अष्टमेषु श्रयध्वम्। अष्टमा नवमेषु श्रयध्वम्। नवमा दशमेषु श्रयध्वम्। दशमा एकादशेषु श्रयध्वम्। एकादशा द्वादशेषु श्रयध्वम्। द्वादशास्त्रयोदशेषु श्रयध्वम्। त्रयोदशाश्चतुर्दशेषु श्रयध्वम्। चतुर्दशाः पञ्चदशेषु श्रयध्वम्। पञ्चदशाः षोडशेषु श्रयध्वम्॥ २३॥

षोडशाः सप्तदशेषु श्रयध्वम्। सप्तदशा अष्टादशेषु श्रयध्वम्। अष्टादशा एकान्नविंशेषु श्रयध्वम्। एकान्नविंशा विंशेषु श्रयध्वम्। विंशा एकविंशेषु श्रयध्वम्। एकविंशा द्वाविंशेषु श्रयध्वम्। द्वाविंशास्त्रयोविंशेषु श्रयध्वम्। त्रयोविंशाश्चतुर्विंशेषु श्रयध्वम्। चतुर्विंशाः पञ्चविंशेषु श्रयध्वम्। पञ्चविंशाः षड्विंशेषु श्रयध्वम्॥ २४॥

षड्विंशाः सप्तविंशेषु श्रयध्वम्। सप्तविंशा अष्टाविंशेषु श्रयध्वम्। अष्टाविंशा एकान्नत्रिंशेषु श्रयध्वम्। एकान्नत्रिंशास्त्रिंशेषु श्रयध्वम्। त्रिंशा एकत्रिंशेषु श्रयध्वम्। एकत्रिंशा द्वात्रिंशेषु श्रयध्वम्। द्वात्रिंशास्त्रयस्त्रिंशेषु श्रयध्वम्। देवास्त्रिरेकादशास्त्रिस्त्रयस्त्रिंशाः। उत्तरे भवत। उत्तरवर्त्मान् उत्तरसत्वानः। यत्काम इदं जुहोमि। तन्मे समृध्यताम्। वयं स्याम पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥ २५॥

[२]

अग्नाविष्णू सजोषसा। इमा वर्धन्तु वां गिरः। द्युमैर्वाजैर्भिरागतम्।

राज्ञीं विराज्ञीं। सम्राज्ञीं स्वराज्ञीं। अर्चिः शोचिः। तपो हरो भाः।  
अग्निः सोमो बृहस्पतिः। विश्वे देवा भुवनस्य गोपाः। ते सर्वे सङ्गत्य।  
इदं मे प्रावता वचः। वयं स्याम पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः  
स्वाहा ॥ २६ ॥

[३]

अन्नपतेऽन्नस्य नो देहि। अनमीवस्य शुष्मिणः। प्र प्रदातारं  
तारिषः। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे। अग्ने पृथिवीपते। सोम  
वीरुधां पते। त्वष्टः समिधां पते। विष्णवाशानां पते। मित्र सत्यानां  
पते। वरुण धर्मणां पते ॥ २७ ॥

मरुतो गणानां पतयः। रुद्र पशूनां पते। इन्द्रो जसां पते। बृहस्पते  
ब्रह्मणस्पते। आ रुचा रोचेऽहं स्वयम्। रुचा रुरुचे रोचमानः।  
अतीत्यादः स्वराभरेह। तस्मिन् योनौ प्रजनौ प्रजायेय। वयं स्याम  
पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा ॥ २८ ॥

[४]

सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वाः। सप्तरषयः सप्त धाम प्रियाणि।  
सप्त होत्रा अनुविद्वान्। सप्त योनीरापृणस्वा घृतेन। प्राची दिक्।  
अग्निर्देवता। अग्निं स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै  
दिशोऽभिदासति। दक्षिणा दिक्। इन्द्रो देवता ॥ २९ ॥

इन्द्रं स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति।  
प्रतीची दिक्। सोमो देवता। सोमं स दिशां देवं देवतानामृच्छतु।  
यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति। उदीची दिक्। मित्रावरुणौ  
देवता। मित्रावरुणौ स दिशां देवौ देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै

दिशोऽभिदासति ॥ ३० ॥

ऊर्ध्वा दिक्। बृहस्पतिर्देवता। बृहस्पतिः स दिशां देवं  
देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति। इयं दिक्।  
अदितिर्देवता। अदितिः स दिशां देवीं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै  
दिशोऽभिदासति। पुरुषो दिक्। पुरुषो मे कामान्त्समर्धयतु ॥ ३१ ॥

अन्धो जागृविः प्राण। असावेहि। बधिर आक्रन्दयितरपान।  
असावेहि। उषसमुषसमशीय। अहमसो ज्योतिरशीय।  
अहमसोऽपोऽशीय। वयः स्याम पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः  
स्वाहा ॥ ३२ ॥

[५]

यत्तेऽचितं यदु चितं ते अग्ने। यत्त ऊनं यदु तेऽतिरिक्तम्।  
आदित्यास्तदङ्गिरसश्चिन्वन्तु। विश्वे ते देवाश्चितिमापूरयन्तु।  
चितश्चासि सञ्चितश्चास्यग्ने। एतावाऽश्चासि भूयाऽश्चास्यग्ने। लोकं  
पृणच्छिद्रं पृण। अथौ सीद शिवा त्वम्। इन्द्राग्नी त्वा बृहस्पतिः।  
अस्मिन् योनावसीषदन् ॥ ३३ ॥

तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद। ता अस्य सूददोहसः। सोमः  
श्रीणन्ति पृथ्णयः। जन्मं देवानां विशः। त्रिष्वा रौचने दिवः।  
तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद। अग्ने देवाः इहाऽऽवह।  
जज्ञानो वृक्तबर्हिषे। असि होता न ईड्यः। अगन्म महा मनसा  
यविष्ठम् ॥ ३४ ॥

यो दीदाय समिद्ध स्वे दुरोणे। चित्रभानू रोदसी अन्तरुर्वी। स्वाहुतं

विश्वतः प्रत्यञ्चम्। मेधाकारं विदथस्य प्रसाधनम्। अग्निं होतारं  
परिभूतमं मतिम्। त्वामर्भस्य हविषः समानमित्। त्वां महो वृणते  
नरो नान्यं त्वत्। मनुष्वत्त्वा निधीमहि। मनुष्वत्समिधीमहि। अग्ने  
मनुष्वदङ्गिरः ॥ ३५ ॥

देवान्देवायते यज। अग्निरहि वाजिनं विशे। ददाति विश्वचरूषणिः।  
अग्नी राये स्वाभुवम्। स प्रीतो याति वार्यम्। इषं स्तोतृभ्य आभर।  
पृष्ठो दिवि पृष्ठो अग्निः पृथिव्याम्। पृष्ठो विश्वा ओषधीराविवेश।  
वैश्वानरः सहसा पृष्ठो अग्निः। स नो दिवा स रिषः पातु  
नक्तम् ॥ ३६ ॥

[६]

अयं वाव यः पवते। सौऽग्निर्नाचिकेतः। स यत्प्राङ् पवते।  
तदस्य शिरः। अथ यदक्षिणा। स दक्षिणः पक्षः। अथ यत्प्रत्यक्।  
तत्पुच्छम्। यदुदङ्ङि। स उत्तरः पक्षः ॥ ३७ ॥

अथ यत्संवाति। तदस्य समञ्चनं च प्रसारणं च। अथो  
सम्पदेवास्य सा। स ह वा अस्मै स कामः पद्यते। यत्कामो  
यजते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। यो ह  
वा अग्नेर्नाचिकेतस्याऽऽयतनं प्रतिष्ठां वेद। आयतनवान्भवति।  
गच्छति प्रतिष्ठाम् ॥ ३८ ॥

हिरण्यं वा अग्नेर्नाचिकेतस्याऽऽयतनं प्रतिष्ठा। य एवं वेद।  
आयतनवान्भवति। गच्छति प्रतिष्ठाम्। यो ह वा अग्नेर्नाचिकेतस्य  
शरीरं वेद। सशरीर एव स्वर्गं लोकमेति। हिरण्यं वा  
अग्नेर्नाचिकेतस्य शरीरम्। य एवं वेद। सशरीर एव स्वर्गं

लो॒कमे॒ति। अथो॒ यथा॑ रु॒क्म उ॒त्त॑तो भा॒य्यात्॥ ३९ ॥

ए॒वमे॒व स तेज॑सा॒ यश॑सा। अ॒स्मि॒श्च॑ लो॒केऽमु॑ष्मि॒श्च भा॑ति।  
 उ॒रवो॑ ह॒ वै ना॒मै॒ते लो॒काः। येऽव॑रेणाऽऽदि॒त्यम्। अथ॑ है॒ते  
 वरी॑या॒सो लो॒काः। ये प॑रेणाऽऽदि॒त्यम्। अन्त॑वन्त॒ ह  
 वा ए॒ष क्ष॑य्यं लो॒कं ज॑यति। योऽव॑रेणाऽऽदि॒त्यम्। अथ॑  
 है॒षोऽन॑न्तम॒पार॑मक्ष॒य्यं लो॒कं ज॑यति। यः प॑रेणाऽऽदि॒त्यम्॥ ४० ॥  
 अ॒नन्त॑ ह॒ वा अ॒पार॑मक्ष॒य्यं लो॒कं ज॑यति। योऽग्निं॑ ना॒चिके॑तं  
 चि॒नुते। य उ॑ चै॒नमे॒वं वेद॑। अथो॒ यथा॑ रथे तिष्ठ॒न्यक्ष॑सी पर्या॒वर्त॑माने  
 प्र॒त्यपै॑क्षते। ए॒वम॑हो॒रात्रे॑ प्र॒त्यपै॑क्षते। नास्या॑हो॒रात्रे॑ लो॒कमा॑प्नुतः।  
 योऽग्निं॑ ना॒चिके॑तं चि॒नुते। य उ॑ चै॒नमे॒वं वेद॑॥ ४१ ॥

[७]

उ॒शन् ह॒ वै वा॑जश्र॒वसः॑ सर्व॒वेद॑सं द॒दौ। तस्य॑ ह॒ नचि॑केता॒ नाम॑  
 पु॒त्र आ॑स। त॒ ह॒ कुमा॑र॒ सन्त॑म॒। दक्षि॑णासु नी॒यमा॑नासु  
 श्र॒द्धाऽऽवि॑वेश। स हो॒वाच॑। तत् कस्मै॑ मां दा॒स्य॑सीति॒। द्विती॑यं  
 तृती॑यम्। त॒ ह॒ प॒रीत॑ उवाच। मृ॒त्यवै॑ त्वा ददा॒मीति॑। त॒ ह॒  
 स्मोत्थि॑तं वा॒गभि॑वदति॥ ४२ ॥

गौ॒तम॑ कुमा॒रमि॑ति॒। स हो॒वाच॑। प॒रेहि॑ मृ॒त्योर्गृ॑हान्। मृ॒त्यवे॑ वै  
 त्वाऽदा॒मि॑ति॒। तं वै प्र॒वस॑न्तं ग॒न्ता॑सीति॒ होवाच॑। तस्य॑ स्म तिस्रो  
 रा॒त्रीर॒ना॒श्वान्गृ॑हे वसतात्। स यदि॑ त्वा पृ॒च्छेत्। कुमा॑र॒ कति॑  
 रा॒त्रीर॒वात्सी॑रिति॒। तिस्र॑ इति॒ प्रति॑ब्रूतात्। किं प्रथ॒मा॒ रा॒त्रिमा॑श्ना  
 इति॑॥ ४३ ॥

प्र॒जां त॒ इति॑। किं द्विती॒यामि॑ति॒। प॒शू॒स्त॒ इति॑। किं तृती॒यामि॑ति॒।



साधुकृत्यां त इति। तं वै प्रवसन्तं जगाम। तस्य ह तिस्रो रात्रीरनाश्वान्गृह उवास। तमागत्य पप्रच्छ। कुमार कति रात्रीरवात्सीरिति। तिस्र इति प्रत्युवाच ॥ ४४ ॥

किं प्रथमाः रात्रिमाश्ना इति। प्रजां त इति। किं द्वितीयमिति। पशूस्त इति। किं तृतीयमिति। साधुकृत्यां त इति। नमस्ते अस्तु भगव इति होवाच। वरं वृणीष्वेति। पितरमेव जीवन्नयानीति। द्वितीयं वृणीष्वेति ॥ ४५ ॥

इष्टापूर्तयोर्मेऽक्षितिं ब्रूहीति होवाच। तस्मै हैतमग्निं नाचिकेतमुवाच। ततो वै तस्यैष्टापूर्ते ना क्षीयेते। नास्यैष्टापूर्ते क्षीयेते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। तृतीयं वृणीष्वेति। पुनर्मृत्योर्मेऽपचितिं ब्रूहीति होवाच। तस्मै हैतमग्निं नाचिकेतमुवाच। ततो वै सोऽप पुनर्मृत्युमजयत् ॥ ४६ ॥

अप पुनर्मृत्युं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। प्रजापतिर्वै प्रजाकामस्तपोऽतप्यत। स हिरण्यमुदास्यत्। तदग्नौ प्रास्यत्। तदस्मै नाच्छदयत्। तद्वितीयं प्रास्यत्। तदस्मै नैवाच्छदयत्। तत्तृतीयं प्रास्यत् ॥ ४७ ॥

तदस्मै नैवाच्छदयत्। तदात्मन्नेव हृदय्यैऽग्नौ वैश्वानरे प्रास्यत्। तदस्मा अच्छदयत्। तस्माद्विरण्यं कनिष्ठं धनानाम्। भुञ्जत्प्रियतमम्। हृदयजः हि। स वै तमेव नाविन्दत्। यस्मै तां दक्षिणामनैष्यत्। तां स्वायैव हस्ताय दक्षिणायानयत्। तां प्रत्यगृह्णात् ॥ ४८ ॥

दक्षाय त्वा दक्षिणां प्रतिगृह्णामीति। सौऽदक्षत दक्षिणां प्रतिगृह्य।  
 दक्षते ह वै दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं वेद। एतद्ध स्म वै तद्विद्वांसौ  
 वाजश्रवसा गोतमाः। अप्यनूदेश्या दक्षिणां प्रतिगृह्णन्ति। उभयेन  
 वयं दक्षिष्यामह एव दक्षिणां प्रतिगृह्येति। तैऽदक्षन्त दक्षिणां  
 प्रतिगृह्य। दक्षते ह वै दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं वेद। प्र हान्यं  
 ह्रीनाति ॥ ४९ ॥

[८]

त९ हैतमेकै पशुबन्ध एवोत्तरवेद्यां चिन्वते। उत्तरवेदिसंमित  
 एषोऽग्निरिति वदन्तः। तन्न तथा कुर्यात्। एतमग्निं कामेन  
 व्यर्धयेत्। स एनं कामेन व्यृद्धः। कामेन व्यर्धयेत्। सौम्ये  
 वावैनमध्वरे चिन्वीत। यत्र वा भूयिष्ठा आहुतयो हूयेरन्। एतमग्निं  
 कामेन समर्धयति। स एनं कामेन समृद्धः ॥ ५० ॥

कामेन समर्धयति। अथ हैनं पुररूषयः। उत्तरवेद्यामेव  
 सत्त्रियमचिन्वत। ततो वै तेऽविन्दन्त प्रजाम्। अभि स्वर्गं  
 लोकमजयन्। विन्दत एव प्रजाम्। अभि स्वर्गं लोकं जयति।  
 योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनं  
 वायुर्ऋद्धिकामः ॥ ५१ ॥

यथान्युप्तमेवोपदधे। ततो वै स एतामृद्धिमार्धोत्। यामिदं  
 वायुर्ऋद्धः। एतामृद्धिमृधोति। यामिदं वायुर्ऋद्धः। योऽग्निं  
 नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनं गोबलो वाष्णीः  
 पशुकामः। पाङ्कमेव चिक्ये। पञ्च पुरस्तात् ॥ ५२ ॥

पञ्च दक्षिणतः। पञ्च पश्चात्। पञ्चोत्तरतः। एकां मध्यै। ततो वै स सहस्रं पशून्प्राप्नोत्। प्र सहस्रं पशूनाप्नोति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनं प्रजापतिर्ज्यैष्ठ्यकामो यशस्कामः प्रजननकामः। त्रिवृतमेव चिक्रे ॥ ५३ ॥

सप्त पुरस्तात्। तिस्रो दक्षिणतः। सप्त पश्चात्। तिस्र उत्तरतः। एकां मध्यै। ततो वै स प्र यशो ज्यैष्ठ्यमाप्नोत्। एतां प्रजातिं प्राजायत। यामिदं प्रजाः प्रजायन्ते। त्रिवृद्वै ज्यैष्ठ्यम्। माता पिता पुत्रः ॥ ५४ ॥

त्रिवृत्प्रजननम्। उपस्थो योनिर्मध्यमा। प्र यशो ज्यैष्ठ्यमाप्नोति। एतां प्रजातिं प्रजायते। यामिदं प्रजाः प्रजायन्ते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनमिन्द्रो ज्यैष्ठ्यकामः। ऊर्ध्वा एवोपदधे। ततो वै स ज्यैष्ठ्यमगच्छत् ॥ ५५ ॥

ज्यैष्ठ्यं गच्छति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनमसावादित्यः स्वर्गकामः। प्राचीरिवोपदधे। ततो वै सोऽभि स्वर्गं लोकमजयत्। अभि स्वर्गं लोकं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। स यदीच्छेत् ॥ ५६ ॥

तेजस्वी यशस्वी ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। प्राडाहोतुर्धिष्ण्यादुत्सर्पेत्। येयं प्रागाद्यशस्वती। सा मा प्रोणीतु। तेजसा यशसा ब्रह्मवर्चसेनेति। तेजस्व्यैव यशस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति। अथ यदीच्छेत्। भूयिष्ठं मे श्रद्धधीरन्। भूयिष्ठा दक्षिणा नयेयुरिति। दक्षिणासु नीयमानासु प्राच्येहि प्राच्येहीति प्राची जुषाणा वेत्वाज्यस्य स्वाहेति स्तुवेणोपहत्याऽऽहवनीये जुहुयात् ॥ ५७ ॥

भूयिष्ठमेवास्मै श्रद्धधते। भूयिष्ठा दक्षिणा नयन्ति। पुरीषमुपधाय।  
चितिकृप्तिभिरभिमृश्य। अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। चतस्र एता  
आहुतीर्जुहोति। त्वमग्ने रुद्र इति शतरुद्रीयस्य रूपम्। अग्नाविष्णू  
इति वसोर्धारायाः। अन्नपत इत्यन्नहोमः। सप्त ते अग्ने समिधः  
सप्त जिह्वा इति विश्वप्रीः ॥ ५८ ॥

[९]

यां प्रथमामिष्टकामुपदधाति। इमं तया लोकमभिजयति। अथो  
या अस्मिँल्लोके देवताः। तासां सायुज्यं सलोकतामाप्नोति।  
यां द्वितीयामुपदधाति। अन्तरिक्षलोकं तयाऽभिजयति। अथो या  
अन्तरिक्षलोके देवताः। तासां सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। यां  
तृतीयामुपदधाति। अमुं तया लोकमभिजयति ॥ ५९ ॥

अथो या अमुष्मिँल्लोके देवताः। तासां सायुज्यं सलोकतामा-  
प्नोति। अथो या अमूरितरा अष्टादश। य एवामी उरवश्च  
वरीयांसश्च लोकाः। तानेव ताभिरभिजयति ॥ कामचारो ह वा  
अस्योरुषु च वरीयः सु च लोकेषु भवति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते।  
य उ चैनमेवं वेद। संवत्सरो वा अग्निर्नाचिकेतः। तस्य वसन्तः  
शिरः ॥ ६० ॥

ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षा उत्तरः। शरत्पुच्छम्। मासाः  
कर्मकाराः। अहोरात्रे शतरुद्रीयम्। पर्जन्यो वसोर्धारा। यथा वै  
पर्जन्यः सुवृष्टं वृष्ट्वा। प्रजाभ्यः सर्वान्कामान्त्सम्पूरयति। एवमेव स  
तस्य सर्वान्कामान्त्सम्पूरयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते ॥ ६१ ॥

य उ चैनमेवं वेद। संवत्सरो वा अग्निर्नाचिकेतः। तस्य वसन्तः

शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वरूषाः पुच्छम्। शरदुत्तरः  
 पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः पुरीषम्।  
 अहोरात्राणीष्टकाः। एष वाव सौऽग्निरग्निमयः पुनर्णवः। अग्निमयो  
 ह वै पुनर्णवो भूत्वा। स्वर्गं लोकमेति। आदित्यस्य सायुज्यम्।  
 योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद ॥ ६२ ॥

[१०]

॥ इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय काठके द्वितीयः प्रश्नः  
 समाप्तः ॥ २ ॥

## ॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

तुभ्यं ता अङ्गिरस्तमाऽश्याम तं काममग्ने। आशानां त्वा विश्वा  
 आशाः। अनु नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। कामो भूतस्य  
 कामस्तदग्रै। ब्रह्म जज्ञानं पिता विराजाम्। यज्ञो रायोऽयं यज्ञः।  
 आपो भद्रा आदित्पश्यामि। तुभ्यं भरन्ति यो देह्यः। पूर्वं देवा  
 अपरेण प्राणापानौ। हव्यवाहं स्विष्टम् ॥ १ ॥

[१]

देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकस्तिरौऽभवत्। ते प्रजापतिमब्रुवन्।  
 प्रजापते स्वर्गो वै नो लोकस्तिरौऽभूत्। तमन्विच्छेति। तं  
 यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दत्। तमिष्टिभिरन्वैच्छत्।  
 तमिष्टिभिरन्वविन्दत्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्टयो ह वै नाम। ता  
 इष्टय इत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः ॥ २ ॥

तमाशाऽब्रवीत्। प्रजापत आशया वै श्राम्यसि। अहमु वा

आशाऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्याऽऽशा भविष्यति। अनु  
स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टकपालं  
निरवपत्। आशायै चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य  
सत्याऽऽशाऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा  
अस्यऽऽशा भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा  
यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय  
स्वाहाऽऽशायै स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा। प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय  
लोकाय स्वाहाऽग्नयै स्विष्टकृते स्वाहेति ॥ ३ ॥

तं कामोऽब्रवीत्। प्रजापते कामेन वै श्राम्यसि। अहमु वै  
कामोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यः कामो भविष्यति। अनु  
स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टकपालं  
निरवपत्। कामाय चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यः  
कामोऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यो ह वा अस्य कामो  
भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य  
उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहा कामाय  
स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा। प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय  
स्वाहाऽग्नयै स्विष्टकृते स्वाहेति ॥ ४ ॥

तं ब्रह्माब्रवीत्। प्रजापते ब्रह्मणा वै श्राम्यसि। अहमु वै ब्रह्मास्मि।  
मां नु यजस्व। अथ ते ब्रह्मण्वान् यज्ञो भविष्यति। अनु स्वर्गं  
लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टकपालं  
निरवपत्। ब्रह्मणे चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य ब्रह्मण्वान्  
यज्ञोऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। ब्रह्मण्वान् ह वा अस्य

यज्ञो भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहा ब्रह्मणे स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति ॥ ५ ॥

तं यज्ञोऽब्रवीत्। प्रजापते यज्ञेन वै श्राम्यसि। अहमु वै यज्ञोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यो यज्ञो भवष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। यज्ञाय चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यो यज्ञोऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यो ह वा अस्य यज्ञो भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहा यज्ञाय स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति ॥ ६ ॥

तमापोऽब्रुवन्। प्रजापतेऽप्सु वै सर्वे कामाः श्रिताः। वयमु वा आपः स्मः। अस्मान्नु यजस्व। अथ त्वयि सर्वे कामाः श्रयिष्यन्ते। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। अद्ध्यश्चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्मिन्त्सर्वे कामा अश्रयन्त। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सर्वे ह वा अस्मिन्कामाः श्रयन्ते। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहाऽद्ध्यः स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति ॥ ७ ॥

तमग्निर्बलिमानब्रवीत्। प्रजापतेऽग्नये वै बलिमते सर्वाणि भूतानि  
 बलिः हरन्ति। अहमु वा अग्निर्बलिमानस्मि। मां नु यजस्व।  
 अथ ते सर्वाणि भूतानि बलिः हरिष्यन्ति। अनु स्वर्गं लोकं  
 वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्।  
 अग्नये बलिमते चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्मै सर्वाणि  
 भूतानि बलिमहरन्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सर्वाणि ह वा  
 अस्मै भूतानि बलिः हरन्ति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन  
 हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय  
 स्वाहाऽग्नये बलिमते स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा।  
 स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति ॥ ८ ॥

तमनुवित्तिरब्रवीत्। प्रजापते स्वर्गं वै लोकमनुवित्त्ससि। अहमु  
 वा अनुवित्तिरस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्याऽनुवित्तिर्भविष्यति।  
 अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं  
 निरवपत्। अनुवित्त्यै चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य  
 सत्याऽनुवित्तिरभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा  
 अस्यानुवित्तिर्भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा  
 यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय  
 स्वाहाऽनुवित्त्यै स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा।  
 स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति ॥ ९ ॥

ता वा एताः सप्त स्वर्गस्य लोकस्य द्वारः। दिवःश्येनयोऽनुवित्तयो  
 नाम। आशा प्रथमा रक्षति। कामो द्वितीयाम्। ब्रह्म तृतीयाम्।  
 यज्ञश्चतुर्थीम्। आपः पञ्चमीम्। अग्निर्बलिमानन्वष्टीम्। अनुवित्तिः



सप्तमीम्। अनु ह वै स्वर्गं लोकं विन्दति। कामचारोऽस्य स्वर्गे लोके भवति। य एताभिरिष्टिभिर्यजते। य उ चैना एवं वेद। तास्वन्विष्टि। पष्ठौहीवरां दद्यात्क॒सं च। स्त्रियै चाऽऽभार॑ सम्मृच्चै ॥ १० ॥

[२]

तपसा देवा देवतामग्र आयन्। तपसरूषयः स्वरन्वविन्दन्। तपसा सप्तान्प्रणुदामारातीः। येनेदं विश्वं परिभूतं यदस्ति। प्रथमजं देव॑ हविषा विधेम। स्वयम्भु ब्रह्म परमं तपो यत्। स एव पुत्रः स पिता स माता। तपो ह यक्षं प्रथम॑ सम्बभूव। श्रद्धया देवो देवत्वमश्नुते। श्रद्धा प्रतिष्ठा लोकस्य देवी ॥ ११ ॥

सा नो जुषाणोप यज्ञमागात्। कामवत्साऽमृतं दुहाना। श्रद्धा देवी प्रथमजा ऋतस्य। विश्वस्य भर्त्री जगतः प्रतिष्ठा। तां श्रद्धां हविषा यजामहे। सा नो लोकममृतं दधातु। ईशाना देवी भुवनस्याधिपत्नी। आगात्सत्य॑ हविरिदं जुषाणम्। यस्माद्देवा जज्ञिरे भुवनं च विश्वै। तस्मै विधेम हविषा घृतेन ॥ १२ ॥

यथा देवैः सधमादं मदेम। यस्य प्रतिष्ठोर्वन्तरिक्षम्। यस्माद्देवा जज्ञिरे भुवनं च सर्वै। तत्सत्यमर्चदुप यज्ञं न आगात्। ब्रह्माऽऽहुतीरुपमोदमानम्। मनसो वशे सर्वमिदं बभूव। नान्यस्य मनो वशमन्वियाय। भीष्मो हि देवः सहस्रः सहीयान्। स नो जुषाण उप यज्ञमागात्। आकूतीनामधिपतिं चेतसां च ॥ १३ ॥

सङ्कल्पजूतिं देवं विपश्चिम्। मनो राजानमिह वर्धयन्तः। उपहवैऽस्य सुमतौ स्याम। चरणं पवित्रं विततं पुराणम्। येन पूतस्तरति दुष्कृतानि। तेन पवित्रेण शुद्धेन पूताः।

अतिं पाप्मानमरातिं तरेम। लोकस्य द्वारमर्चिमत्पवित्रम्।  
ज्योतिष्मद्भ्राजमानं महस्वत्। अमृतस्य धारा बहुधा दोहमानम्।  
चरणं नो लोके सुधितां दधातु। अग्निर्मूर्धा भुवः। अनु  
नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। हव्यवाहृः स्विष्टम्॥१४॥

[३]

देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकस्तिरौऽभवत्। ते प्रजापतिमब्रुवन्।  
प्रजापते स्वर्गो वै नो लोकस्तिरौऽभूत्। तमन्विच्छेति। तं  
यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दत्। तमिष्टिभि-  
रन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्वविन्दत्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्ट्यो  
ह वै नाम। ता इष्ट्य इत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि  
देवाः॥१५॥

तं तपोऽब्रवीत्। प्रजापते तपसा वै श्राम्यसि। अहमु वै तपोऽस्मि।  
मां नु यजस्व। अथ ते सत्यं तपो भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं  
वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। तपसे चरुम्।  
अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यं तपोऽभवत्। अनु स्वर्गं  
लोकमविन्दत्। सत्यं ह वा अस्य तपो भवति। अनु स्वर्गं  
लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र  
जुहोति। अग्नये स्वाहा तपसे स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये  
स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१६॥

तं श्रद्धाऽब्रवीत्। प्रजापते श्रद्धया वै श्राम्यसि। अहमु वै  
श्रद्धाऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्या श्रद्धा भविष्यति। अनु

स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। श्रद्धायै चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्या श्रद्धाऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा अस्य श्रद्धा भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा श्रद्धायै स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति ॥ १७ ॥

त५ सत्यमब्रवीत्। प्रजापते सत्येन वै श्राम्यसि। अहमु वै सत्यमस्मि। मां नु यजस्व । अथ ते सत्य५ सत्यं भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। सत्याय चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्य५ सत्यमभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्य५ ह वा अस्य सत्यं भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा सत्याय स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति ॥ १८ ॥

तं मनोऽब्रवीत्। प्रजापते मनसा वै श्राम्यसि। अहमु वै मनोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यं मनो भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। मनसे चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यं मनोऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्य५ ह वा अस्य मनो भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा मनसे स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये

स्वाहा॥ स्वर्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहाऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहाति॥ १९ ॥

तं चरणमब्रवीत्। प्रजापते चरणेन वै श्राम्यसि। अहमु वै चरणमस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यं चरणं भविष्यति। अनु॑ स्वर्गं॑ लो॒कं वे॒त्स्यसीति॑। स ए॒तमा॑ग्नेयम॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। चरणाय॑ चरुम्। अनु॑मत्यै चरुम्। ततो॑ वै तस्य॑ सत्यं चरणमभवत्। अनु॑ स्वर्गं॑ लो॒कम॑विन्दत्। सत्यं॑ ह॒ वा अ॑स्य चरणं भवति। अनु॑ स्वर्गं॑ लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यजते। य उ॑ चैनदेवं वेद॑। सोऽत्र जुहोति। अ॒ग्नये॑ स्वाहा चरणाय॑ स्वाहा॥ अनु॑मत्यै स्वाहा॥ प्रजाप॑तये स्वाहा॥ स्वर्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहाऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॥ २० ॥

ता वा ए॒ताः पञ्च॑ स्वर्गस्य॑ लो॒कस्य॑ द्वा॒रः। अ॒पा॒घा अनु॑वित्तयो॒ नाम॑। तपः॑ प्रथ॒मां र॑क्षति। श्रद्धा॑ द्वितीया॑म्। सत्यं॑ तृतीया॑म्। मनश्चतु॒र्थीम्। चरणं॑ पञ्चमी॑म्। अनु॑ ह॒ वै स्वर्गं॑ लो॒कं वि॑न्दति। का॒म॒चारो॑ऽस्य स्वर्गे॑ लो॒के भ॑वति। य ए॒ताभि॑रिष्टि॒भिर्य॑जते। य उ॑ चैना ए॒वं वेद॑। तास्व॑न्विष्टि। प॒ष्ठौही॒वरां द॑द्यात्क॒सं च॑। स्त्रियै॑ चाऽऽभा॒रं स॑मृ॒द्ध्यै॥ २१ ॥

[४]

ब्रह्म॑ वै चतु॒र्हो॒तारः। चतु॒र्हो॒तृभ्यो॑ऽधि॒यज्ञो॑ निर्मि॑तः। नैनं॑ श॒प्तम्। नाभि॑चरि॒तमा॑गच्छति। य ए॒वं वेद॑। यो ह॒ वै चतु॒र्हो॒तृणां॑ चतु॒र्हो॒तृत्वं वेद॑। अथो॑ पञ्च॒हो॒तृत्व॑म्। सर्वा॑ हा॒स्मै दि॑शः कल्प॑न्ते। वा॒चस्प॑ति॒र्हो॒ता द॑श॒हो॒तृणा॑म्। पृ॒थि॒वी हो॒ता चतु॒र्हो॒तृणा॑म्॥ २२ ॥

अग्निर्होता पञ्चहोतृणाम्। वाग्धोता षड्होतृणाम्। महाहविर्होता  
सप्तहोतृणाम्। एतद्वै चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वम्। अथो  
पञ्चहोतृत्वम्। सर्वा हास्मै दिशः कल्पन्ते। य एवं वेद। एषा वै  
सर्वविद्या। एतद्भेषजम्। एषा पङ्क्तिः स्वर्गस्य लोकस्याञ्जसाऽयनिः  
स्रुतिः ॥ २३ ॥

एतान् योऽध्यैत्यच्छदिर्दर्शो यावत्तरसम्। स्वरिति। अनपब्रवः  
सर्वमायुरिति। विन्दते प्रजाम्। रायस्पोषं गौपत्यम्। ब्रह्मवर्चसी  
भवति। एतान् योऽध्यैति। स्पृणोत्यात्मानम्। प्रजां पितृन्। एतान्  
वा अरुण औपवेशिर्विदाञ्चकार ॥ २४ ॥

एतैरधिवादमपाजयत्। अथो विश्वं पाप्मानम्। स्वर्ययौ।  
एतान्योऽध्यैति। अधिवादं जयति। अथो विश्वं पाप्मानम्।  
स्वरिति। एतैरग्निं चिन्वीत स्वर्गकामः। एतैरायुष्कामः।  
प्रजापशुकामो वा ॥ २५ ॥

पुरस्ताद्दशहोतारमुदञ्चमुपदधाति यावत्पदम्। हृदयं यजुषी पत्न्यौ  
चा। दक्षिणतः प्राञ्चं चतुर्होतारम्। पश्चादुदञ्चं पञ्चहोतारम्।  
उत्तरतः प्राञ्चं षड्होतारम्। उपरिष्ठात्प्राञ्चं सप्तहोतारम्।  
हृदयं यजूंषि पत्न्यश्च। यथावकाशं ग्रहान्। यथावकाशं  
प्रतिग्रहान्लोकम्पृणाश्च। सर्वा हास्यैता देवताः प्रीता अभीष्टा  
भवन्ति ॥ २६ ॥

सदेवमग्निं चिनुते। रथसंमितश्चेतव्यः। वज्रो वै रथः। वज्रैर्गैव  
पाप्मानं भ्रातृव्यं स्तृणुते। पक्षः संमितश्चेतव्यः। एतावान्  
वै रथः। यावत्पक्षः। रथसंमितमेव चिनुते। इममेव लोकं

पशुबन्धेनाभिजयति। अथौ अग्निष्टोमेन ॥ २७ ॥

अन्तरिक्षमुक्थ्येन। स्वरतिरात्रेण। सर्वाल्लोकानहीनेन। अथौ सत्रेण। वरो दक्षिणा। वरेणैव वरं स्पृणोति। आत्मा हि वरः। एकविंशतिर्दक्षिणा ददाति। एकविंशो वा इतः स्वर्गो लोकः। प्र स्वर्गं लोकमाप्नोति ॥ २८ ॥

असावादित्य एकविंशः। अमुमेवाऽऽदित्यमाप्नोति। शतं ददाति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रतितिष्ठति। सहस्रं ददाति। सहस्रसम्मितः स्वर्गो लोकः। स्वर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। अन्विष्टकं दक्षिणा ददाति। सर्वाणि वयांसि ॥ २९ ॥

सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्यावरुद्धै। यदि न विन्देत। मन्थानेतावतो दद्यादोदनान् वा। अश्नुते तं कामम्। यस्मै कामायाग्निश्चीयते। पृष्टौहीं त्वन्तर्वतीं दद्यात्। सा हि सर्वाणि वयांसि। सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्यावरुद्धै ॥ ३० ॥

हिरण्यं ददाति। हिरण्यज्योतिरेव स्वर्गं लोकमेति। वासो ददाति। तेनऽऽयुः प्रतिरते। वेदितृतीये यजेत। त्रिषत्या हि देवाः। स संत्यमग्निं चिनुते। तदेतत्पशुबन्धे ब्राह्मणं ब्रूयात्। नेतरेषु यज्ञेषु। यो ह वै चतुरहोतृननुसवनं तर्पयितव्यान् वेद ॥ ३१ ॥

तृप्यति प्रजया पशुभिः। उपैतं सोमपीथो नमति। एते वै चतुरहोतारोऽनुसवनं तर्पयितव्याः। ये ब्राह्मणा बहुविदः। तेभ्यो यदक्षिणा न नयेत्। दुरिष्टं स्यात्। अग्निमस्य वृञ्जीरन्। तेभ्यो यथाश्रद्धं दद्यात्। स्विष्टमेवैतत्क्रियते। नास्याग्निं वृञ्जते ॥ ३२ ॥

हिरण्येष्टको भवति। यावदुत्तममङ्गुलिकाण्डं यज्ञपरुषा सम्मितम्।  
 तेजो हिरण्यम्। यदि हिरण्यं न विन्देत्। शर्करा अक्ता उपदध्यात्।  
 तेजो घृतम्। सतेजसमेवाग्निं चिनुते। अग्निं चित्वा सौत्रामण्या  
 यजेत मैत्रावरुण्या वा। वीर्येण वा एष व्यृध्यते। योऽग्निं  
 चिनुते ॥ ३३ ॥ यावदेव वीर्यम्। तदस्मिन्दधाति। ब्रह्मणः  
 सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। एतासामेव देवतानां सायुज्यम्।  
 सार्ष्टितां समानलोकतामाप्नोति। य एतमग्निं चिनुते। य उ चैनमेवं  
 वेद। एतदेव सावित्रे ब्राह्मणम्। अथो नाचिकेते ॥ ३४ ॥

[५]

यच्चा॒मृतं॑ यच्च॒ मर्त्यम्॑। यच्च॒ प्राणि॑ति॒ यच्च॒ न। सर्वा॒स्ता इष्ट॑काः  
 कृत्वा। उप॑ काम॒दुघा॑ दधे। तेन॒र्षिणा॑ तेन॒ ब्रह्म॑णा। तथा॑  
 देव॒तयाऽङ्गिर॑स्वद्भुवा सीद। सर्वाः॒ स्त्रियः॒ सर्वा॑न्पु॒ंसः। सर्वं॒ न  
 स्त्रीपु॑मं च॒ यत्। सर्वा॒स्ताः। याव॑न्तः पा॒ंसवो॑ भूमेः ॥ ३५ ॥

सङ्ख्या॑ता देवमा॒यया॑। सर्वा॒स्ताः। याव॑न्त॒ ऊषाः॑ पशूनाम्।  
 पृथि॒व्यां पुष्टि॑रहि॒ताः। सर्वा॒स्ताः। याव॑तीः॒ सिक॑ताः॒ सर्वाः॑।  
 अ॒प्स्वन्त॑श्च॒ याः श्रि॑ताः। सर्वा॒स्ताः। याव॑तीः॒ शर्करा॑ धृत्यै। अ॒स्यां  
 पृथि॒व्यामधि॑ ॥ ३६ ॥

सर्वा॒स्ताः। याव॑न्तोऽश्मा॒नोऽस्यां॑ पृथि॒व्याम्। प्र॒तिष्ठा॑सु  
 प्र॒तिष्ठा॑ताः। सर्वा॒स्ताः। याव॑तीर्वी॒रुधः॑ सर्वाः॑। वि॒ष्टिताः॑  
 पृथि॒वीमनु॑। सर्वा॒स्ताः। याव॑तीरोष॒धीः सर्वाः॑। वि॒ष्टिताः॑  
 पृथि॒वीमनु॑। सर्वा॒स्ताः ॥ ३७ ॥

यावन्तो वनस्पतयः। अस्यां पृथिव्यामधि। सर्वास्ताः।  
 यावन्तो ग्राम्याः पशवः सर्वे। आरण्याश्च ये। सर्वास्ताः।  
 ये द्विपादश्चतुष्पादः। अपाद उदरसर्पिणः। सर्वास्ताः।  
 यावदाञ्जनमुच्यते॥ ३८॥

देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः॥ यावत्कृष्णायसं सर्वम्।  
 देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। यावल्लोहायसं सर्वम्। देवत्रा  
 यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। सर्वं सीसं सर्वं त्रपु। देवत्रा यच्च  
 मानुषम्॥ ३९॥

सर्वास्ताः। सर्वं हिरण्यं रजतम्। देवत्रा यच्च मानुषम्।  
 सर्वास्ताः। सर्वं सुवर्णं हरितम्। देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ता  
 इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया  
 देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद॥ ४०॥

[६]

सर्वा दिशौ दिक्षु। यच्चान्तर्भूतं प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ता इष्टकाः  
 कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा।  
 तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद। अन्तरिक्षं च केवलम्।  
 यच्चास्मिन्नन्तरहितम्। सर्वास्ताः। आन्तरिक्ष्यश्च याः  
 प्रजाः॥ ४१॥

गन्धर्वाप्सरसश्च ये। सर्वास्ताः। सर्वानुदारान्तसलिलान्।  
 अन्तरिक्षे प्रतिष्ठितान्। सर्वास्ताः। सर्वानुदारान्तसलिलान्।  
 स्थावराः प्रोष्याश्च ये। सर्वास्ताः। सर्वा धुनिं सर्वान्ध्वसान्।



हि॒मो यच्च॑ शी॒यते॑ ॥ ४२ ॥

सर्वा॑स्ताः । सर्वा॑न्मरी॑चीन् वित॑तान् । नी॒हारो यच्च॑ शी॒यते॑ ।  
सर्वा॑स्ताः । सर्वा॑ वि॒द्युतः॑ सर्वा॑न्स्तनयि॑न्नून् । ह्य॒दुनी॑र्यच्च॑ शी॒यते॑ ।  
सर्वा॑स्ताः । सर्वाः॑ स्र॒वन्तीः स॒रितः॑ । सर्व॑मप्सु॒चरं च॑ यत् ।  
सर्वा॑स्ताः ॥ ४३ ॥

याश्च॑ कू॒प्या याश्च॑ ना॒द्याः समु॑द्रियाः । याश्च॑ वै॒शन्ती॑रु॒त प्रा॑स॒चीर्याः ।  
सर्वा॑स्ताः । ये चो॒त्तिष्ठ॑न्ति जी॒मूताः॑ । याश्च॑ व॒र्षन्ति॑ वृ॒ष्टयः॑ ।  
सर्वा॑स्ताः । तप॑स्तेज॒ आका॑शम् । यच्चा॑ऽऽका॒शे प्र॑ति॒ष्ठितम् ।  
सर्वा॑स्ताः । वा॒युं वया॑ंसि॒ सर्वा॑णि ॥ ४४ ॥

अ॒न्तरि॑क्ष॒चरं च॑ यत् । सर्वा॑स्ताः । अ॒ग्निः सूर्यं॑ च॒न्द्रम् । मि॒त्रं वरु॑णं  
भग॑म् । सर्वा॑स्ताः । स॒त्यः श्र॒द्धां तपो॑ दम॑म् । ना॒म रू॒पं च॑ भू॒ताना॑म् ।  
सर्वा॑स्ता इष्ट॑काः कृ॒त्वा । उप॑ का॒मदु॑घा दधे । तेन॑र्षि॒णा तेन॑ ब्रह्म॑णा ।  
तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भुवा सी॒द ॥ ४५ ॥

[७]

सर्वा॑न्दि॒वः सर्वा॑न्दे॒वान्दि॒वि । यच्चा॑न्त॒र्भूतं॑ प्र॑ति॒ष्ठितम् । सर्वा॑स्ता  
इष्ट॑काः कृ॒त्वा । उप॑ का॒मदु॑घा दधे । तेन॑र्षि॒णा तेन॑ ब्रह्म॑णा । तया॑  
दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भुवा सी॒द । याव॑ती॒स्तार॑काः सर्वाः॑ । वि॒तता॑ रो॒चने॑  
दि॒वि । सर्वा॑स्ताः । ऋ॒चो यजू॑ंषि॒ सामा॑नि ॥ ४६ ॥

अ॒थर्वा॑ङ्गि॒रस॑श्च॒ ये । सर्वा॑स्ताः । इ॒तिहा॑स॒पुरा॑णं च । स॒र्पदे॒वज॑नाश्च॒  
ये । सर्वा॑स्ताः । ये च॑ लो॒का ये चा॑लो॒काः । अ॒न्तर्भू॑तं प्र॑ति॒ष्ठितम् ।  
सर्वा॑स्ताः । यच्च॑ ब्रह्म॑ यच्चा॑ब्रह्म॑ । अ॒न्तर्ब्रह्म॑न्प्र॑ति॒ष्ठितम् ॥ ४७ ॥

सर्वास्ताः। अहोरात्राणि सर्वाणि। अर्धमासाःश्च केवलान्।  
 सर्वास्ताः। सर्वानृतून्सर्वान्मासान्। संवत्सरं च केवलम्।  
 सर्वास्ताः। सर्वं भूतं सर्वं भव्यम्। यच्चातोऽधिभविष्यति।  
 सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन  
 ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीद ॥ ४८ ॥

[८]

ऋचां प्राचीं महती दिगुच्यते। दक्षिणामाहुर्यजुषामपाराम्।  
 अथर्वणामङ्गिरसां प्रतीचीं। साम्नामुदीचीं महती दिगुच्यते।  
 ऋग्भिः पूर्वाह्णे दिवि देव ईयते। यजुर्वेदे तिष्ठति मध्ये अहः।  
 सामवेदेनाऽस्तमये महीयते। वेदैरशून्यस्त्रिभिरेति सूर्यः। ऋग्भ्यो  
 जाताः सर्वशो मूर्तिमाहुः। सर्वा गतिर्याजुषी हैव शश्वत् ॥ ४९ ॥

सर्वं तेजः सामरूप्यं हं शश्वत्। सर्वं हेदं ब्रह्मणा हैव सृष्टम्।  
 ऋग्भ्यो जातं वैश्यं वर्णमाहुः। यजुर्वेदं क्षत्रियस्याऽऽहुर्योनिम्।  
 सामवेदो ब्राह्मणानां प्रसूतिः। पूर्वं पूर्वभ्यो वच एतदूचुः।  
 आदरश्मग्निं चिन्वानाः। पूर्वं विश्वसृजोऽमृताः। शतं  
 वर्षसहस्राणि। दीक्षिताः सत्त्वमासत ॥ ५० ॥

तप आसीद्बृहपतिः। ब्रह्म ब्रह्माऽभवत्स्वयम्। सत्यं ह  
 होतैषामासीत्। यद्विश्वसृज आसत्। अमृतमेभ्य उदगायत्। सहस्रं  
 परिवत्सरान्। भूतं हं प्रस्तोतैषामासीत्। भविष्यत्प्रति चाहरत्।  
 प्राणो अध्वर्युरभवत्। इदं सर्वं सिषासताम् ॥ ५१ ॥

अपानो विद्वानावृतः। प्रतिप्रातिष्ठदध्वरे। आर्तवा उपगातारः।

सदस्या ऋतवोऽभवन्। अर्धमासाश्च मासाश्च। चमसाध्वर्यवोऽभवन्।  
अशः सद्ब्रह्मणस्तेजः। अच्छावाकोऽभवद्यशः। ऋतमेषां  
प्रशास्ताऽऽसीत्। यद्विश्वसृज आसत ॥ ५२ ॥

ऊर्गजानमुदवहत्। ध्रुवगोपः सहोऽभवत्। ओजोऽभ्यष्टौद्राव्णः।  
यद्विश्वसृज आसत। अपचितिः पोत्रीयामयजत्। नेष्टीयाम-  
यजत्त्विषिः। आग्नीद्वाद्विदुषी सत्यम्। श्रद्धा हैवायजत्स्वयम्। इरा  
पत्नी विश्वसृजाम्। आकूतिरपिनङ्गुविः ॥ ५३ ॥

इध्मः ह क्षुच्चैभ्य उग्रे। तृष्णा चाऽऽवहतामुभे। वागेषाः  
सुब्रह्मण्याऽऽसीत्। छन्दोगान् विजानती। कल्पतन्त्राणि  
तन्वानाऽहः। सः स्थाश्च सर्वशः। अहोरात्रे पशुपाल्यौ। मुहूर्ताः  
प्रेष्या अभवन्। मृत्युस्तदभवद्धाता। शमितोग्रो विशां पतिः ॥ ५४ ॥

विश्वसृजः प्रथमाः सत्रमासत। सहस्रसमं प्रसुतेन यन्तः। ततो ह  
जज्ञे भुवनस्य गोपाः। हिरण्मयः शकुनिर्ब्रह्म नाम। येन सूर्यस्तपति  
तेजसेद्धः। पिता पुत्रेण पितृमान् योनियोनौ। नावेदविन्मनुते तं  
बृहन्तम्। सर्वानुभुमात्मानः सम्पराये। एष नित्यो महिमा  
ब्राह्मणस्य। न कर्मणा वर्धते नो कनीयान् ॥ ५५ ॥

तस्यैवाऽऽत्मा पदवित्तं विदित्वा। न कर्मणा लिप्यते पापकेन।  
पञ्चपञ्चाशत्स्त्रिवृतः संवत्सराः। पञ्चपञ्चाशतः पञ्चदशाः।  
पञ्चपञ्चाशतः सप्तदशाः। पञ्चपञ्चाशत् एकविंशाः। विश्वसृजाः  
सहस्रसंवत्सरम्। एतेन वै विश्वसृज इदं विश्वमसृजन्त।  
यद्विश्वमसृजन्त। तस्माद्विश्वसृजः। विश्वमेनाननु प्रजायते।

ब्रह्मणः सायुज्यं सलोकतां यन्ति। एतासामेव देवतानां  
 सायुज्यम्। सार्ष्टितां समानलोकतां यन्ति। य एतदुपयन्ति। ये  
 चैनत्प्राहुः। येभ्यश्चैनत्प्राहुः ॥ ५६ ॥

[९]

॥ ॐ ॥

॥ इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके तृतीयः प्रश्नः समाप्तः ॥ ३ ॥

॥ इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठकं समाप्तम् ॥

हरिः ॐ ॥



